

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd

Diplomová práce

Rodina jako téma ve výuce občanské výchovy

Vypracovala: Bc. Adéla Mottlová
Vedoucí práce: Mgr. Marek Šebeš, Ph.D.

České Budějovice 2021

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu mé diplomové práce, Mgr. Marku Šebešovi, Ph.D., za odborné vedení a cenné rady.

Prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 20. dubna 2021

.....

Bc. Adéla Mottlová

Anotace

Cílem práce je zmapovat, jak je pojmána rodinná tematika v rámci občanské výchovy, a připravit náměty do výuky zaměřené na téma rodina. Úvodní část se věnuje rodině v teoretické rovině, zmiňuje funkce a typy rodiny, pojednává o manželství, nastiňuje vývoj rodiny v západní Evropě a uvádí charakteristické rysy současné rodiny, jako je např. rostoucí rozvodovost a alternativní formy partnerského soužití. Následně se práce zaměřuje na analýzu rodinné tematiky v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání a ve vybraných učebnicích občanské výchovy pro základní školy. Závěrečná část práce předkládá soubor vlastních aktivit vztahujících se k tématu rodina.

Klíčová slova:

rodina, výchova k občanství, Rámcový vzdělávací program, učebnice, aktivity

Abstract

The aim of the thesis is to map how family theme are understood within the framework of civics and to prepare activities for the teaching process focused on family. The introductory section is about a family on a theoretical level, describes the functions and types of family, marriage, outlines the development of a family in Western Europe and indicates characteristics of a current family such as growing divorce rate and alternative forms of cohabitation. Subsequently, the thesis focuses on the analysis of family theme in the Framework Educational Programme for Elementary Education and in selected textbooks of civics for elementary schools. The final section of the thesis presents a set of own activities related to a family theme.

Key words:

family, civics, Framework Educational Programme, textbooks, activities

OBSAH

Úvod	9
1 Rodina a její funkce	10
1.1 Typy rodiny	11
1.2 Manželství	12
2 Rodina v historickém kontextu	13
2.1 Vývoj rodiny v západní Evropě od 16. století do 1. poloviny 20. století .	13
2.2 Vývoj rodiny v západní Evropě od 2. poloviny 20. století	14
3 Trendy v současné západní rodině	18
3.1 Rostoucí rozvodovost	18
3.2 Alternativní formy partnerského soužití	20
3.2.1 Kohabitace (nesezdané soužití)	21
3.2.2 LAT	22
3.2.3 Registrované partnerství	23
3.2.4 Singles	24
3.3 Pokles porodnosti, dobrovolná bezdětnost	25
3.4 Matky samoživitelky	26
3.5 Sandwichová generace	27
4 Rodinná tematika v RVP ZV	28
4.1 Výchova k občanství	29
4.2 Výchova ke zdraví	30
4.3 Etická výchova	31
4.4 Člověk a jeho svět	31
4.5 Průřezová témata	32
4.6 Shrnutí kapitoly	32
5 Analýza rodinné tematiky v učebnicích občanské výchovy	33
5.1 Učebnice Fraus	33

5.1.1	Učebnice Fraus pro 6. ročník.....	34
5.1.2	Učebnice Fraus pro 7. ročník.....	37
5.1.3	Učebnice Fraus pro 8. ročník.....	38
5.1.4	Učebnice Fraus pro 9. ročník.....	40
5.1.5	Učebnice Fraus – shrnutí.....	42
5.2	Učebnice Nová škola	45
5.2.1	Učebnice Nová škola pro 6. ročník	46
5.2.2	Učebnice Nová škola pro 7. ročník	48
5.2.3	Učebnice Nová škola pro 8. ročník	48
5.2.4	Učebnice Nová škola pro 9. ročník	50
5.2.5	Učebnice Nová škola – shrnutí.....	50
5.3	Shrnutí, porovnání	52
6	Náměty do výuky se zaměřením na rodinnou tematiku	54
6.1	Skřítek Popleta.....	55
6.2	Ulov je všechny	56
6.3	V manželské ulici.....	58
6.4	Představ člena rodiny.....	60
6.5	Postav se za svůj názor	61
6.6	Co nám dává rodina?	63
6.7	Recept na rodinné štěstí	64
6.8	Seznamka	65
6.9	Cesta k založení rodiny.....	66
6.10	Po stopách manželství	67
6.11	Svatební zvyky u nás a ve světě.....	73
6.12	Hlášky našich maminek	74
6.13	Balíček indicií	75
6.14	Opakovací rozcvička.....	77
6.15	Domino.....	78

6.16	Pro a proti.....	80
6.17	Duhová stanoviště	81
6.18	Černobílý rozvod.....	85
6.19	Rodinné divadélko	86
6.20	Řeknu to mámě!	88
6.21	Zažeň nudu aneb tipy na DÚ.....	90
6.21.1	Rodinný reportér.....	90
6.21.2	Rodinné album	91
7	Závěr.....	92
8	Seznam literatury	94

Úvod

Diplomová práce se zaměřuje na rodinu jako téma ve výuce občanské výchovy. Cílem práce je podat přehled o tom, jak je rodinná tematika pojímána v rámci předmětu občanská výchova, a připravit vlastní náměty do výuky vztahující se k této tematice.

Rodina představuje nejdůležitější společenskou skupinu, která ovlivňuje život každého z nás a hraje v něm významnou roli. Každý z nás se totiž hned po narození stává členem nějaké rodiny, a proto je tato tematika nám všem velmi blízká. (Ovšem existují i jedinci, kteří odmala vyrůstají v ústavních zařízeních a touží po soužití v rodině.) Rodina také často bývá zařazována na jednu z horních příček individuálního žebříčku hodnot. Rodina jako instituce se proměňuje spolu s vývojem společnosti, což odkazuje ke skutečnosti, že jde stále o aktuální a diskutované společenské téma.

Práce se nejprve věnuje pojmu rodina v obecné rovině, zmiňuje funkce a typy rodiny a definuje manželství. Dále je nastíněn vývoj rodiny v západní Evropě, přičemž důraz je kladen na proměny instituce rodiny v posledních desetiletích a na charakteristické rysy současné rodiny, jako je například rostoucí rozvodovost nebo alternativní formy partnerského soužití. Poté je pozornost zaměřena na analýzu rodinné tematiky v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání a ve vybraných učebnicích občanské výchovy pro základní školy, resp. nižší ročníky víceletých gymnázií. Učebnice jsou analyzovány převážně z obsahového (tematického) hlediska, ale pozornost je věnována i stránce didaktické (typy úloh, struktura učebnic). Následně práce předkládá soubor vlastních aktivit zaměřených na rodinnou tematiku. Původním záměrem práce bylo vytvořené výukové jednotky odučit na vybrané základní škole a jejich praktickou realizaci zhodnotit, ovšem vzhledem k současné epidemiologické situaci, kvůli níž jsou zavřené všechny školy, mi to nebylo bohužel umožněno. Přínos práce pro pedagogickou praxi spočívá především v tom, že navržené aktivity mohou pedagogové využít ve své výuce. Jako inspirační zdroj může posloužit i analýza učebnic, v níž jsou zmíněny konkrétní úlohy, které lze taktéž ve výuce uplatnit.

1 Rodina a její funkce

První kapitola představí různé definice pojmu rodina a zmíní základní funkce rodiny. Podkapitoly dále pohovoří o jednotlivých typech rodiny a přiblíží téma manželství.

V Giddensově *Sociologii* je rodina definována jako „*skupina osob spojených přímým příbuzenstvím, jejíž dospělí členové a členky na sebe berou zodpovědnost za děti.*“ Pod pojmem příbuzenství se rozumí svazky, které buď vznikají na základě sňatku nebo navazují po pokrevní linii (např. otcové, matky, děti, sourozenci).¹ Za povšimnutí u této definice rodiny stojí genderová korektnost – *členové a členky*.

Rodina je považována za nejdůležitější sociální skupinu a instituci, jež tvoří základní článek sociální struktury, a zároveň představuje základní ekonomickou jednotku.² Na rodinu lze také pohlížet jako na socializačního činitele, který nás učí adekvátně reagovat v rámci komunikace a interakce s druhými lidmi. Jedná se o jakýsi regulátor chování, jenž nám předkládá společenské normy. Na základě rodinného působení si jedinec utváří postoj jak k okolí, tak k sobě samému.³

Mezi základní funkce rodiny se řadí funkce reprodukční, materiální, výchovná a emocionální. Reprodukční funkce (neboli rozmnožování) je hlavním důvodem pro vznik rodiny. S rozvojem medicíny a genetiky ovšem rodina postupně ztrácí svou nezastupitelnou roli v reprodukčním procesu a ubývá na významu. Existuje totiž mnoho alternativ soužití a procesu reprodukce. Vedle typického soužití biologických rodičů a jejich dětí se může jednat o: soužití adoptivních rodičů či pěstounů a získaných dětí; soužití jedinců odmítajících mít děti; manželský pár, který nemůže mít děti přirozenou cestou; manželský pár, který má děti z umělého oplodnění; homosexuální páry starající se o dítě alespoň jednoho z partnerů. V posledních desetiletích se rodina začala výrazně proměňovat, funkce zachování lidského rodu ustupuje do pozadí a do popředí se dostává uspokojování potřeb všech členů rodiny. Druhou základní funkcí rodiny je funkce materiální. Tato funkce byla významná především v dřívějších dobách, kdy byli členové rodiny na sobě více ekonomicky závislí, slabší jedince finančně podporovali produktivnější jedinci. Nyní se ovšem o ekonomické zabezpečení rodiny dokáže do jisté míry postarat stát, díky svému systému sociálních podpor. Třetí funkcí rodiny je funkce

¹ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013, s. 308–309.

² MAŘÍKOVÁ, H. a kol. *Velký sociologický slovník II*. Praha: Karolinum, 1996, s. 940.

³ VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál 1998, s. 304.

výchovná, což znamená, že rodiče mají na starost výchovu dětí, která přispívá k jejich postupnému začleňování do společnosti. Děti přebírají od svých rodičů vzory chování, například přijmou způsob řešení konfliktů a uplatní ho v rodině prokreační (tj. rodina, kterou založí). Rodina se podílí na formování postojů k okolí i k sobě samému a na utváření hodnotového systému. Poslední funkcí rodiny je funkce emocionální, která je nezastupitelná. Rodina poskytuje lásku, zázemí, podporu, pomoc, uvolnění a sdílení zážitků.⁴

1.1 Typy rodiny

Základními typy rodiny je nukleární rodina a širší neboli rozšířená rodina. Nukleární rodinu tvoří dva dospělí žijící ve společné domácnosti s vlastními či adoptovanými dětmi. Členové domácnosti spolu sdílí bydlení a věci důležité pro život (např. jídlo). V tradičních společnostech ovšem bývalo typické, že sezdaný pár s dětmi sdílel domácnost ještě s dalšími blízkými příbuznými (např. prarodiče, sourozenci, strýcové a tety). V tomto případě se pak hovoří o tzv. širší či rozšířené rodině.⁵

O rodině se často mluví v jednotném čísle, což odkazuje k existenci jednoho univerzálního modelu rodinného života. Mezi sociology ovšem panuje názor, že by bylo vhodnější užívat plurál *rodiny*, jelikož se setkáváme s více rodinnými formami – vedle rodin se dvěma rodiči existují i rodiny s jedním rodičem nebo nevlastní rodiny.⁶

Rodiny s jedním rodičem čili neúplné rodiny představují v naprosté většině soužití matky a dětí. Nejčastější příčinou vzniku tohoto typu rodiny je rozpad vztahu (tedy rozvod v případě manželství či rozchod v případě nesezdaného soužití) nebo ovdovění. Dalším důvodem může být neplánované těhotenství u svobodných nezletilých dívek či mladých žen. Neúplnou rodinu mohou tvořit i osamělé matky, které si pořídily dítě s mužem, s nímž nepočítaly pro trvalý vztah, a záměrně tedy zůstávají svobodné, a matky, které získaly dítě adoptací nebo jej přijaly do pěstounské péče. Výskyt rodin s jedním rodičem je především důsledkem rostoucí rozvodovosti a zvyšujícího se počtu žen, které plodí děti mimo manželství.⁷

Vedle neúplných rodin se stále více objevují i rodiny nevlastní, tj. rodiny utvořené po opakovaném sňatku alespoň jednoho z rodičů. Matějček pro tento typ rodinného

⁴ VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál 1998, s. 325–327.

⁵ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013, s. 309.

⁶ Tamtéž, s. 309.

⁷ SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007, s. 170–178.

uspořádání užívá označení doplněné rodiny. Nejčastější formou nevlastních rodin je soužití matky, jež má děti z prvního manželství, a nevlastního otce. To souvisí se skutečností, že jsou děti v naprosté většině případů svěřovány do péče matce.⁸

1.2 Manželství

Vedle pojmu rodina je třeba objasnit pojem manželství, který se pojí s rodinnou tematikou. Giddens definuje manželství jako „*společensky uznávaný a schválený sexuální svazek mezi dvěma dospělými jedinci.*“ Je stvrzeno sňatkem, na jehož základě se jedinci stávají příbuznými. Uzavřením manželství také vznikne příbuzenský vztah mezi blízkými příbuznými novomanželů (např. rodiče manžela se pro manželku stanou tchyní a tchánem). Manželství, které je uzavřeno s jedním partnerem či partnerkou, se nazývá monogamie. Tento typ manželství je spojován především se západními společnostmi. Manželství s více partnery či partnerkami se označuje jako polygamie a dělí se na dva typy: polygynie a polyandrie. Polygynie je manželství s více ženami, naopak polyandrie představuje manželství s více muži. První typ polygamie je běžnější.⁹

Velký sociologický slovník u definice manželství navíc zmiňuje, že jde o vztah mezi partnery opačného pohlaví, o němž se předpokládá, že povede k založení rodiny. Sňatek, kterým dochází k legalizaci manželství, bývá dáván do souvislosti s určitými rituály jako jsou zasnuby a samotná svatba. Na manželství lze také nahlížet jako na proces neustálého vzájemného přizpůsobování manželů, kteří přebírají nové role, především roli rodičů. Motivem pro uzavření manželství bývá nejčastěji láska, což dokazuje, že je tento svazek založen na individuální svobodné volbě obou partnerů. Manželství lze ukončit rozvodem, který často představuje řešení vzájemných konfliktů a krizí. Manželství jako rodinný stav má vysokou společenskou hodnotu, pro většinu lidí představuje záruku vzájemné odpovědnosti a životní jistoty.¹⁰ Důležitost manželství spočívá především v poskytnutí citového a materiálního (finančního) zázemí.¹¹ To potvrzuje i výzkum Hamplové, který se zabýval postoji mladých lidí k manželství a rodičovství. Výsledky výzkumu ukázaly, že většina mladých lidí klade do popředí emocionální hledisko, v manželství tedy hledá

⁸ SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007, s. 178–179.

⁹ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013, s. 309.

¹⁰ MAŘÍKOVÁ, H. a kol. *Velký sociologický slovník I*. Praha: Karolinum, 1996, s. 590–591.

¹¹ KUCHAROVÁ, V. Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství. In: MAREŠ, P. a kol. *Modernizace a česká rodina*. Brno, Barrister & Principal, 2003, s. 192–193.

naplnění citových potřeb, ale vedle toho zdůrazňuje praktické výhody, jako je finanční jistota.¹²

Hrušáková nahlíží na manželství nejen jako na společenskou instituci, ale také jako na právní vztah. Manželství je v oblasti práva definováno jako trvalé společenství muže a ženy, jehož způsob vzniku a zániku je stanoven zákonem. Uzavření manželství probíhá tak, že oba partneři před určeným státním nebo církevním orgánem prohlásí, že dobrovolně vstupují do manželství. Z uzavřeného manželství vyplývají pro oba manžele určitá práva a povinnosti.¹³

2 Rodina v historickém kontextu

Následující kapitola přiblíží vývoj rodiny se zaměřením na západní Evropu. Velká část kapitoly je věnována proměně rodiny od 60. let minulého století.

2.1 Vývoj rodiny v západní Evropě od 16. století do 1. poloviny 20. století

Lawrence Stone ve své studii z roku 1977 rozlišuje tři fáze vývoje rodiny od 16. do 19. století. Na začátku 16. století převládala nukleární rodina, která nebyla založena na citových vazbách, ale plnila spíše funkci ekonomickou. Manželství se tedy uzavírala hlavně z majetkových důvodů. Na lásku se pohlíželo jako na nemoc a sex byl považován za pouhý nástroj k plození dětí. Neexistovala individuální svoboda a volba v manželství, vše se podřizovalo zájmům rodičů. V důsledku vysoké úmrtnosti se rodiny často rozpadaly. V období 17. století až do počátku 18. století se hovoří o tzv. „přechodné formě“, nukleární rodina se odpoutávala od vlivu rodičů a dalších příbuzných, do popředí vstoupila manželská a rodičovská láska a taktéž se zvyšovala autoritářská moc otců. Pro třetí fázi vývoje je charakteristický typ rodiny, v němž velkou roli hrály citové vazby a nárůst individualismu, což znamená, že se manželství uzavíralo na základě svobodného výběru a motivací byla především láska. Muži plnili v rámci rodiny roli živitele a ženy měly na starost práce v domácnosti.¹⁴

Demograf John Hajnal na základě zkoumání vzorců manželského chování dospěl k rozlišení dvou typů středověké evropské rodiny – západoevropský a východoevropský. Linie, která oba tyto typy rozděluje, je nazývána Hajnalovou linií. Západoevropský typ

¹² HAMPLOVÁ, D. Postoje k manželství a rodičovství. In: FIALOVÁ, L. a kol. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Slon, 2000, s. 71–78.

¹³ HRUŠÁKOVÁ, M. *Rodinné právo*. Brno: Doplněk, 1993, s. 33–34.

¹⁴ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013, s. 311.

se vyznačoval vyšším věkem pro vstup do manželství, existencí nukleární rodiny a oslabenými vztahy se širším příbuzenstvem. Sňatek byl uzavírán až tehdy, když byla rodina ekonomicky zajištěna a měla vlastní bydlení. Rodiny totiž byly neolokální, zakládaly se na novém místě. Pro východoevropský model rodiny bylo typické, že se manželství uzavírala v nižším věku a nebyla ekonomicky podmíněna. Rodiny byly rozšířené, jednu domácnost tedy sdílelo více generací.¹⁵

Tradiční rodiny nebyly tak stabilní a harmonické, jak mnohdy bývá uváděno. Svůj podíl na tom měla zejména již zmíněná vysoká úmrtnost, v jejímž důsledku nemělo manželství dlouhé trvání a děti byly navíc vystaveny nepříjemné zkušenosti – smrti jednoho z rodičů, nebo samy umíraly v brzkém věku. U tradičních rodin dříve bývala obdivována přísná rodičovská autorita, která by dnes byla ovšem považována za velmi surovou. Pokud jde o otázku genderu, muži mohli žít oproti ženám mnohem volněji (navštěvování prostitutek atp.), kdežto ženy musely vést ctnostný život. Manželé v tradiční rodině spolu komunikovali jen tehdy, pokud šlo o záležitosti týkající se jejich dětí, jinak společnou řeč téměř vůbec nevedli.¹⁶ Těmito argumenty Giddens vyvrací mýty o tradiční rodině.

V období 50. let 20. století bylo typické rozdělení manželských rolí, které již bylo zmíněno výše – ženy se staraly o domácnost, zatímco muži zastávali funkci živitele. Mnoho žen bylo v tomto období velmi nespokojeno, omezení na práci hospodyně jim nevyhovovalo. V průběhu 2. světové války, když byli muži na frontě, vykonávaly ženy placené zaměstnání. Ovšem po návratu mužů z války ženy o práci přišly a zároveň začalo docházet k citovému odcizování manželů.¹⁷ Období 50. let již spadá do období druhé poloviny 20. století, o němž podrobněji pohovoří následující podkapitola.

2.2 Vývoj rodiny v západní Evropě od 2. poloviny 20. století

Než se budeme věnovat samotnému vývoji rodiny v západní Evropě, je třeba zmínit vývoj instituce rodiny v globálním kontextu. Od poloviny 20. století je zaznamenána diverzita čili rozmanitost rodinných forem. Jedním z faktorů je šíření západní kultury, konkrétně západního ideálu romantické lásky. Další příčinou je centralizace vlády, v jejímž důsledku se lidé více zapojují do politického systému a vláda se snaží měnit tradiční způsoby chování – například v Číně se kvůli růstu populace zavádí programy

¹⁵ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Slon, 2001, s. 93.

¹⁶ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013, s. 310.

¹⁷ Tamtéž, s. 312.

propagující méně početné rodiny či používání antikoncepce. Dalším vlivem je růst migrace z venkova do měst, kdy muži odcházejí za prací do měst a zbytek rodiny nechávají na venkově, nebo se celé nukleární rodiny stěhují do měst, což vede k oslabení tradičních rodinných forem a příbuzenských vztahů. Poslední a podstatný faktor představují nové pracovní příležitosti, které se již nevážou na zemědělské práce v místních komunitách, ale jsou vzdálené od půdy, a nabízejí je státní úřady, doly či průmyslové firmy. Všechny tyto uvedené faktory lze také považovat za původce úpadku rozšířených rodin.¹⁸

Vývoji evropské rodiny od 2. poloviny 20. století se věnuje Ivo Možný v knize *Rodina a společnost*. Nejprve zmiňuje období 50. let 20. století, jež nazývá retročasem. Rodina se v tomto období snažila obnovit svou centrální pozici ve společnosti, tradiční vnitřní harmonii, funkční uspořádanost a hierarchii. Následující 60. léta ovšem přinesla změny, mladá generace lidí, kteří se narodili těsně po 2. světové válce, je plná sebevědomí a je připravena prosadit svůj hodnotový systém a řešit rozpory, od kterých se její rodiče odvraceli. Pod vlivem různých hnutí (jako např. feminismus) se začalo na tradiční rodinu pohlížet jako na ideologickou a utlačující formu. Od druhé poloviny 20. století jsou nejpatrnější následující změny:

1. V rámci rodiny mizí monopol na legitimní (společností akceptovatelný) sexuální styk – to znamená, že byl legitimizován i styk předmanželský a mimomanželský.
2. Manželé ztrácí monopol na plození dětí, s čímž souvisí fakt, že od 70. let roste počet nemanželských, tj. „nelegitimních“, dětí.
3. Volba partnera není v rukou rodičů (jak tomu bylo u tradiční rodiny), ale v rukou samotných partnerů. Došlo tedy k oslabení vlivu původní rodiny na rodinu nově vznikající (rodinu prokreační).
4. Manželství již není považováno za doživotní a nezrušitelnou instituci. Láska, která je založena na sexuální přitažlivosti, je často prchavá, což má za následek růst rozvodovosti a zvyšující se počet opakovaných manželství.
5. Rodina přichází o řadu funkcí, které doposud zastávala, ztrácí svoji nezastupitelnost. Funkce rodiny převzaly různé formální organizace – např. škola převzala vzdělávání dětí, nemocnice péči o nemocné atd.

¹⁸ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013, s. 313.

6. V souvislosti s širší dostupností antikoncepce je od 70. let patrný pokles porodnosti, který přechází až v dobrovolnou bezdětnost (vysokou míru dobrovolné bezdětnosti vykazuje například Německo).
7. Od konce 50. let ženy opouštějí domácnost a zapojují se do pracovního procesu.¹⁹

Jak již bylo zmíněno výše, sociální změny mající velký dopad na proměnu instituce rodiny jsou patrné od 60. let 20. století. Vlivem těchto změn existuje široká škála rodinných forem, nikoli jednotný charakter rodiny. Therborn hovoří o třech hlavních prvcích souvisejících s proměnou podoby rodiny v průběhu 20. století: nadvláda mužů čili patriarchát, manželský a nemanželský stav jako regulace sexuálního chování a opatření na kontrolu početí a porodnosti. Patriarchální moc v rodině v průběhu 20. století slábla, a to nejprve v souvislosti s 1. světovou válkou, kdy se ženy zapojily do pracovního procesu v rámci válečného úsilí, poté v souvislosti s vlnou feminismu (konec 60. let – polovina 70. let) a prosazením legislativní změny, že se ženy mohou účastnit veřejného života, a nikoli jen zastávat roli v domácnosti. Ve 2. polovině 20. století došlo ke změně rodinných modelů a postupnému odklonu od podoby nukleární rodiny. Intimní vztahy se stávají více otevřenými a odpoutávají se od tradic. Vedle toho je zaznamenána rostoucí rozvodovost, zvyšující se počet druhých sňatků a počet lidí žijících sami. Největší změnou tohoto období je pokles porodnosti, který je zapříčiněn metodami kontroly porodnosti a účastí žen na placené práci, což vede k jejich rostoucí ekonomické prosperitě a zlepšování společenského postavení.²⁰

Singly v knize *Sociologie současné rodiny* vymezuje dvě období současné rodiny. První období od 19. století do 60. let 20. století charakterizují tři prvky: manželská láska, dělba práce mezi mužem a ženou a pozornost k dítěti, jeho výchově a zdraví. V tomto období je považováno za samozřejmost rozdělení rolí mezi mužem a ženou, a to tak, že žena má na starost domácnost a péči o děti, zatímco muž pracuje mimo domov. Druhé období (období od 60. let 20. století) bývá označováno jako „postmoderní“ rodina. V souvislosti s vlnou feminismu je v tomto období model ženy jako hospodyně kritizován. Dochází ke snižování stability manželství, zákon umožňuje rozvod na základě vzájemné dohody a rozvíjí se nesezdaná soužití. Dle většiny lidí je manželství nutné jen tehdy, když oba partneři chtějí mít dítě. V prvním období současné rodiny přetrvávala

¹⁹ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 20–23.

²⁰ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013, s. 313–314.

myšlenka, že spojení mezi manželstvím a láskou je trvalé. Postupem času ale docházelo k vytrácení romantiky, lidé poznali své charaktery a ptali se, proč se brali. Toužili po nové lásce, a tak se rozhodli pro rozvod a následně založení nového manželství. Druhé období představuje přechod od moderní rodiny k „postmoderní“ rodině. Jde o zvýraznění rysů prvního období, vztahy samy o sobě už nemají žádnou hodnotu a ideál „šťastná rodina“ již není v popředí zájmu. Důležité je především štěstí každého jedince, ale i přes to všechno rodina zůstává nástrojem ke štěstí a vlastní realizaci. Soužití v páru přispívá především k budování vlastní identity a k získání společenského uznání.²¹

Singly dále hovoří o konkrétních proměnách instituce rodiny od 60. let 20. století. Vedle změn, o nichž jsme již hovořili dříve, zmiňuje pokles sňatečnosti, tedy snižování počtu sňatků, které souvisí s trendem zvyšování počtu nesezdaných soužití. Ve druhé polovině 20. století již sňatek nepředstavuje začátek společného života a jeho ochranu. Osud manželství je v rukou jedinců, o rozchodu či rozvodu tedy rozhodují samotní partneři (není to jako dříve, kdy manželství rozdělila jen smrt). Možnost ovládnutí vlastního osudu souvisí s růstem osobní autonomie i s antikoncepčními metodami kontroly porodnosti. Lidé stále více touží po tom, aby byli sami sebou. V důsledku toho jsou odmítány sociální role manžela a manželky, a celkově instituce manželství. Individuálním požadavkům partnerů mnohem více vyhovuje forma nesezdaného soužití. Jako další změnu 2. poloviny 20. století zmiňuje Singly nárůst neúplných rodin s jedním rodičem a nově složených (obnovených) rodin, u nichž se alespoň jeden člen domácnosti stará o dítě z prvního manželství. V souvislosti s porodností zmiňuje stejně jako Možný nárůst mimomanželských porodů, a v souvislosti s oblastí práce poukazuje na nárůst námezdní práce žen (především matek) i párů, kde jsou oba manželé zaměstnáni. Dříve ženy pracovaly po boku manžela, a pokud ho opustily, přišly zároveň i o práci. Dnes už je ale běžnější, že ženy nepracují pod svým manželem, což vede ke zvyšování jejich autonomie a k zajištění ochrany při potenciální manželově nezaměstnanosti.²²

S růstem autonomie jedinců souvisí charakteristiky rodiny, které zmiňuje Giddens: pokles rodičovského vlivu, svobodná volba partnera či partnerky, širší uznání ženských práv (např. při rozhodování v rodině), zvyšující se sexuální svoboda a přijímání stejnopohlavního partnerství. Dále Giddens shrnuje obecné rysy evropského modelu rodiny ve 2. polovině 20. století. Nejprve hovoří o tom, že jsou rodiny založeny na

²¹ SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 87–93.

²² Tamtéž, s. 87–93.

monogamii, která je ustanovena v zákoně. V souvislosti s vysokou mírou rozvodovosti podotýká, že by se mělo mluvit spíše o sériové monogamii, tedy o možnosti mít řadu partnerů či partnerek po sobě. Dalším rysem je neolokálnost, což znamená, že se manželé stěhují od svých původních rodin na jiné místo. Posledním znakem je fakt, že většina rodin je nukleární, skládá se tedy z rodičů a dětí, kteří sdílí společnou domácnost. Podíl nukleárních rodin ovšem poslední dobou klesá, jak dokazují výše uvedené trendy současné rodiny.²³

Závěrem kapitoly je třeba říct, jak uvádí Singly, že i přes všechny zmíněné proměny instituce rodiny je manželské soužití stále více žádoucí než život o samotě a je vysoce ceněno. Život v páru dává jedincům výhody, například společenské uznání a možnost „být společníkem“. Rodina představuje prostor, kde mohou být jedinci více sami sebou díky pohledu partnera, důležitá je zde především podpora vedoucí k budování vlastní identity. Manželský život mění identitu partnerů a vytváří „manželské já“. Na jedné straně člověk požaduje stabilního partnera a uznání své vlastní existence druhými lidmi, zároveň ale touží po nezávislosti a osobní autonomii. Rozpor mezi potřebou vzájemné závislosti a potřebou nezávislosti má za následek napětí mezi manželi. Ideálním řešením je zasazení individuálního „já“ dovnitř svazujícího „my“.²⁴

3 Trendy v současné západní rodině

V předchozí kapitole byl analyzován vývoj rodiny, pozornost byla věnována především proměnám instituce rodiny od 60. let minulého století, kdy se hovoří o nástupu tzv. „postmoderní“ rodiny. Tento termín užívají ve svých publikacích někteří sociologové rodiny, například Singly a Možný. Následující kapitola blíže popíše vybrané charakteristické rysy současné rodiny.

3.1 Rostoucí rozvodovost

V důsledku rostoucí autonomie manželů začíná ve druhé polovině 20. století stoupat nestabilita manželství, což vede k nárůstu počtu rozvodů. Křehkost manželského svazku je zapříčiněna poklesem hodnoty stálého manželství. Smyslem manželství už totiž není jeho dlouhé trvání, nýbrž uspokojování obou partnerů navzájem, pomoc při budování vlastní identity a vytváření kompromisů. Pokud nejsou tyto hodnoty naplněny, dochází k rozvodu. Hodnota pevnosti a trvalosti manželství tedy stojí v současné rodině

²³ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013, s. 314–315.

²⁴ SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 87–93.

na pozadí a do popředí vstupuje uspokojení individuálních psychických potřeb.²⁵ Nárůst rozvodovosti je způsoben tím, že lidé mají čím dál větší nároky a očekávání (např. požadují trvalou lásku a intimitu), což často vede ke zklamání. Ke stoupající rozvodovosti přispívá i možnost jednoduše a legálně zrušit manželství. Rozvodovost je také dáвана do souvislosti se stoupající vzdělaností a zaměstnaností žen, díky čemuž bývají ženy ekonomicky samostatnější. (Dříve ženy pracovaly pouze v domácnosti a staraly se o děti, takže odchod od manžela by pro ně představoval doslova ekonomickou sebevraždu.) Mezi důvody rozvodu z hlediska osobní roviny lze zařadit navázání jiného vztahu, nepochopení, vyprchání lásky, neuspokojivý sexuální život, neshody v názorech na výchovu dětí či finanční problémy.²⁶

Co se týče dopadů nestability manželství na obě pohlaví, z výzkumů vyplývá, že negativní vliv rozvodu je zaznamenán spíše u žen. Osamělým ženám se snižuje status bydlení, většina z nich bydlí v levných pronájmech.²⁷ S tím souvisí tíživá finanční situace, v níž se mnohé matky po rozvodu ocitají. Z toho důvodu vyhledávají pomoc u svých rodičů a stávají se na nich po určitou dobu závislími. V případě nenalezení pomoci v rodině se ovšem mohou obrátit na státní podporu v podobě pobírání sociálních dávek. Porozvodovou situaci ženám komplikuje i diskriminace na pracovním trhu a problém kombinace práce s péčí o děti.²⁸

Z výše uvedeného ovšem nevyplývá, že muže rozvod vůbec neochuzuje. Muži se sice stávají po rozvodu více nezávislími, ale často jsou na tom v porovnání s ženami hůře z hlediska psychiky, jelikož jim nebývá dítě svěřeno do péče (svůj podíl tedy nesou soudní instituce, které častěji svěřují péči o děti matce). Na křehkost vztahu mezi otcem a dítětem má vliv především menší angažovanost mužů v péči o dítě, což může souviset s rozdělenými rolami, kdy se muž soustředí zejména na kariéru a finanční zabezpečení rodiny, zatímco žena se více věnuje dětem.²⁹

Rozvod rodičů má samozřejmě vliv i na samotné děti. Často se říká, že děti z rozvedených rodin jsou na tom hůře než děti z úplných rodin, a to především z hlediska psychiky, což se pak negativně odráží na jejich náladě i na studijních výsledcích. David

²⁵ SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 111–114.

²⁶ KATRŇÁK, T. *Na prahu dospělosti: Partnerství, sex a životní představy mladých v současné české společnosti*. Praha: Dokořán, 2010, s. 42–45.

²⁷ SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 114–115.

²⁸ VOHLÍDALOVÁ, M. Cesty k (ekonomické) soběstačnosti žen po rozvodu a rozchodu. In: HAŠKOVÁ, H. (ed.). *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: SLON, 2014, s. 228–230.

²⁹ SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 115–116.

Geal ve své knize ovšem dochází k závěru, že dlouhodobé důsledky rozvodů závisí na úrovni konfliktu rodičů před rozvodem. Pokud je tedy v úplné rodině v období před rozvodem zaznamenán velký konflikt, potom následný rozvod dítěti spíše prospěje. Ale pokud mají rodiče v úplné rodině mezi sebou jen malý konflikt, daří se dětem v této rodině mnohem lépe než v rodině neúplné.³⁰

Děti se také v důsledku stoupající rozvodovosti často ocitají v tzv. „rodičovských sítích“, které zahrnují původní rodiče, nové partnery obou rodičů, případně bývalé partnery nevlastních rodičů. Rodičovský vztah po rozvodu buď může trvat, nebo může být nahrazen vztahem novým. Je dokázáno, že rodiče z nižších vrstev většinou začínají po rozvodu od nuly, najdou si nového partnera, a utvoří tak novou rodinu. Nevlastní rodič buď zaujme místo rodiče, který nemá dítě v péči, nebo jen pomáhá s výchovou. Může také dojít k tomu, že si dítě osvojí. Muži ze středních vrstev často chtějí zachovat kontakt se svými dětmi, proto vše vyjednávají s matkou a snaží se o hladký průběh rozvodu.³¹

Závěrem podkapitoly zmíníme data o rozvodovosti v České republice. Dle statistiky Českého statistického úřadu dosahovala úhrnná rozvodovost v roce 2019 téměř 45 %.³² Lze tedy říci, že skoro každé druhé manželství u nás končí rozvodem.

3.2 Alternativní formy partnerského soužití

V posledních desetiletích se vedle klasické formy partnerského soužití, kterou představuje manželství, objevují i alternativní formy, mezi něž se řadí kohabítace (nesezdané soužití), LAT (living apart together), registrované partnerství a singles. V následující podkapitole budou tyto alternativní formy charakterizovány.

Šíření těchto forem soužití souvisí s poklesem úrovně sňatečnosti. Obě tyto demografické změny jsou ovlivněny jak hodnotovými, tak ekonomickými faktory. Z analýzy Hamplové, která se zabývala tím, jakým způsobem vnímá česká veřejnost nárůst nesezdaných soužití, vyplývá, že ekonomické faktory (např. nedostatečný příjem) zdůrazňovali především lidé s nižším vzděláním, kteří se pravděpodobně nacházejí v horší ekonomické situaci, zatímco hodnotové faktory (např. touha po nezávislosti)

³⁰ CHEAL, D. *Families in today's world: A comparative approach*. Taylor & Francis e-Library, 2008, s. 114.

³¹ SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 117–118.

³² Úhrnná rozvodovost v letech 1950–2019. *Český statistický úřad*. [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/uhrnna-rozvodovost-v-letech-1950-2019>

kladli do popředí jedinci s vyšším vzděláním, a tudíž i s lepší pozicí na trhu práce.³³ O nesezdaném soužití podrobněji pohovoří následující část.

3.2.1 Kohabitace (nesezdané soužití)

Nesezdané soužití, odborně nazýváno kohabitace, představuje soužití dvou jedinců opačného pohlaví, které se podobá manželství, ovšem není stvrzeno sňatkem.³⁴ Je založeno na intimních sexuálních vztazích, společném bydlení a hospodaření.³⁵ Osoby v nesezdaném soužití bývají označovány jako druh–družka³⁶. Příčiny vzniku této formy soužití jsou dávány do souvislosti s modernizací společnosti – konkrétně se jedná například o růst vzdělanosti a zaměstnanosti žen, rozvoj individuality, akceptaci předmanželského sexuálního styku a větší důraz na seberealizaci. Dosavadní výzkumy ukazují větší výskyt rozvodovosti právě u párů, které žily před uzavřením manželství v nesezdaném soužití. Vysvětlení lze hledat v tom, že lidé v nesezdaném soužití bývají méně konvenční, více nezávislí, sebevědomější, a proto jim nedělá problém ukončit vztah, pokud nejsou naplněna jejich očekávání. Nesezdané soužití se v západních společnostech masově rozšířilo v 80. letech minulého století a způsobilo demografické změny jako pokles sňatečnosti, zvyšování sňatkového věku a stoupající počet mimomanželských dětí.³⁷ Poslední změna souvisí také s tím, co zmiňuje Možný: od počátku 90. let minulého století se u nás proměňuje sled kroků k založení rodiny, tradiční stvrzení početí dítěte sňatkem ustupuje do pozadí, což má za následek i pokles podílu těhotných nevěst.³⁸

Co se týče typologie kohabitace, Kučera rozlišuje pouze dva typy – společné bydlení před sňatkem a trvalé soužití bez oddacího listu. Dalo by se tedy hovořit o přechodném a trvalém typu.³⁹ Rabušic ovšem přichází s podrobnější typologií, která popisuje 4 základní podoby kohabitace:⁴⁰

- soužití porozvodové, tedy soužití lidí, kteří mají za sebou rozvod a neplánují uzavřít nové manželství

³³ HAMPLOVÁ, D. Sňatečnost, nesezdaná soužití a veřejné mínění. In: RABUŠIC, L. (ed.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006, s. 12–18.

³⁴ MAŘÍKOVÁ, H. a kol. *Velký sociologický slovník II.* Praha: Karolinum, 1996, s. 1190.

³⁵ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě.* Praha: Slon, 2001, s. 193.

³⁶ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník.* Praha: Portál, 2007, s. 148.

³⁷ MAŘÍKOVÁ, H. a kol. *Velký sociologický slovník II.* Praha: Karolinum, 1996, s. 1190.

³⁸ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost.* Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 257.

³⁹ KUČERA, M. Demografické chování mladých lidí v České republice, jeho sledování v průzkumech, hodnocení reálné situace a vnější vlivy. In: FIALOVÁ, L. a kol. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství.* Praha: SLON, 2000, s. 23.

⁴⁰ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě.* Praha: Slon, 2001, s. 197.

- soužití snoubenecké, tj. soužití lidí, kteří pomýšlejí na sňatek (jde tedy o fázi cesty k manželství, nikoli o alternativní formu instituce manželství⁴¹)
- soužití dočasné, které se může objevit u mladé dvojice, jež teprve začíná sexuální dráhu a nepomýšlí na sňatek (jde vlastně o „chození spolu“), nebo může jít o dobu po rozvodu, kdy rozvedený jedinec nachází nový vztah, který může po nějaké době přejít v manželství
- soužití namísto manželství, tedy soužití mladých jedinců, kteří neplánují uzavřít manželství; v tomto typu soužití se mohou rodit i děti, jejichž početí není stvrzováno sňatkem

Vymětalová na základě výsledků svého šetření dospívá k tomu, že nesezdané soužití představuje nejčastěji předmanželské stádium života, což odpovídá snoubeneckému soužití dle Rabušice. Většina respondentů žijících v nesezdaném soužití totiž uvedla, že mají v plánu uzavřít sňatek. Z toho tedy vyplývá, že nesezdané soužití jako celoživotní strategie či náhrada manželství není tolik rozšířené.⁴² Co se týče postojů veřejnosti k nesezdanému soužití, výzkumy ukazují, že většina lidí tuto formu soužití akceptuje.⁴³ V souvislosti s tím upozorňuje Katrňák na zajímavý paradox, že zatímco ještě před pár desítkami let bylo nesezdané soužití společností odsuzováno, v současnosti je naopak negativně vnímána skutečnost, pokud jedinci před uzavřením sňatku spolu ani krátkou dobu nežili v tzv. „manželství na zkoušku“.⁴⁴ Závěrem lze říci, že nesezdané soužití tvoří v současné společnosti standardní samostatnou etapu životní dráhy.⁴⁵

3.2.2 LAT

Další formou partnerského svazku je LAT, zkratka anglického názvu *Living Apart Together*, který se do češtiny překládá jako „partnerství spolu, i když zvlášť“ či „oddělené soužití“. V českém prostředí je tato forma partnerského soužití zkoumána jen okrajově, jedná se o jeden z nejméně prozkoumaných jevů v rámci sociologie rodiny. Z výzkumu *Životní a pracovní dráhy* (2010) vyplývá, že asi 6 % české populace ve věku 25–60 let

⁴¹ MOŽNÝ, I., *Moderní rodina – mýty a skutečnosti*. Brno: Blok, 1990, s. 162.

⁴² VYMĚTALOVÁ, S. Partnerský vztah. In: FIALOVÁ, L. a kol. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Slon, 2000, s. 128–132.

⁴³ KUČERA, M. Demografické chování mladých lidí v České republice, jeho sledování v průzkumech, hodnocení reálné situace a vnější vlivy. In: FIALOVÁ, L. a kol. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000, s. 23.

⁴⁴ KATRŇÁK, T. *Na prahu dospělosti: Partnerství, sex a životní představy mladých v současné české společnosti*. Praha: Dokořán, 2010, s. 20.

⁴⁵ Tamtéž, s. 125.

žije v této formě vztahu. Pojem LAT nemá jasné vymezení, ale obecně lze říci, že označuje pár, který spolu nežije v jedné domácnosti. Někdy je tento fenomén chápán jako partnerství na dálku nebo víkendové partnerství. Někteří zahraniční autoři rozlišují dva typy LAT – vážný vztah a nezávazné chození. Roseneilová přispívá k této problematice názorem, že díky rozvinutí formy LAT dochází ke zvyšování významu přátelství. Výsledky mezinárodního zkoumání ukazují, že nejčastějšími důvody rozhodnutí pro „partnerství spolu, i když zvlášť“ jsou touha po nezávislosti, obava ze závazku a překážka ve formě životní fáze (např. studium). První ze zmíněných důvodů uváděla starší generace (50+), zatímco zbývající důvody byly spjaty s mladšími lidmi, kteří formu LAT vnímají jako fázi životní dráhy. Očadlíková ve výzkumu v českém prostředí dochází k faktorům, jako je nejistota ve vztahu, potřeba autonomie, upřednostňování kariéry a přizpůsobení se partnerovi.⁴⁶

„Partnerství spolu, i když zvlášť“ mohou lidé volit, aby se vyhnuli závazku společného bydlení, který je brán jako předstupeň před svatbou a založením rodiny. Zároveň lze prostřednictvím LAT realizovat dvoukariérové partnerství či pauzu v problémovém vztahu. Forma LAT může být považována jak za fázi ve vztahu či životní dráze, tak za preferovaný životní styl.⁴⁷

3.2.3 Registrované partnerství

Další alternativní formou partnerského soužití, o níž se zmíníme, je tzv. registrované partnerství, tedy formálně uzavřené partnerství osob stejného pohlaví.

Homosexuální menšina je v rámci společnosti čím dál tím viditelnější a tolerance k ní se postupně rozšiřuje. Zákon o registrovaném partnerství platí v České republice od roku 2006. Příčiny vzniku homosexuality nejsou zcela jasné, na jedné straně se objevují názory kladoucí důraz na vnější vlivy, a homosexualita je tedy považována za jakousi získanou vlastnost (psychosociální faktory), na druhé straně se ozývají názory, že homosexuální orientace je vrozená (biologické faktory). Mnoho studií se zaměřuje na prolínání obou faktorů. I přes zmíněnou rostoucí tolerantnost k homosexuálním párům nese homosexuální menšina stigma odlišné skupiny ve společnosti. S tím souvisí časté pocity sociální izolace, které vedou jedince k zakládání stejně orientovaných skupin (např. kluby). Důležitým momentem u homosexuálních jedinců je tzv. coming out. Jde

⁴⁶ FORMÁNKOVÁ, L., KRÍŽKOVÁ, A. Partnerství spolu, i když zvlášť. In: HAŠKOVÁ, H. (ed.). *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: SLON, 2014, s. 131–133.

⁴⁷ Tamtéž, s. 156–157.

o proces, kdy jedinci veřejně odhalí svou sexuální orientaci a definují se jako gay či lesba. Je dokázáno, že lesby dokážou skrývat svůj homosexuální vztah mnohem déle než gayové. Příčinu lze vidět v tom, že fyzický kontakt dvou žen je společností více akceptován než bližší kontakt dvou mužů.⁴⁸

Homosexuální páry mohou tvořit rodiny, kdy jeden z partnerů má děti z předchozího heterosexuálního vztahu. Možností je i pěstounská péče či osvojení dítěte svobodným jedincem, který udržuje v tajnosti svůj homosexuální vztah. V zahraničí se stále více vyskytují lesbické páry, které využívají metodu umělého oplodnění.⁴⁹

3.2.4 Singles

V souvislosti s alternativními formami soužití je třeba také zmínit termín singles, který představuje nejvyhraněnější individualizační formu v oblasti partnerského života.⁵⁰ Pod tímto pojmem se rozumí jedinci, kteří se neidentifikují s žádnou formou partnerského soužití a žijí sami. Single život může pro někoho znamenat jen určitou fázi v životní dráze, pro někoho naopak dlouhodobou životní cestu. Pojetí termínu singles se v literatuře liší. Někde je singlovství definováno jako „dobrovolná nebo nedobrovolná nepárovost“, někde je tento fenomén vymezen věkově – označuje lidi v rozmezí 25 až 40 let, kteří nevstupují do dlouhodobých partnerských vztahů. Singles mohou být mladí lidé, kteří chtějí před vstupem do vážného partnerství vybudovat kariéru, rovněž to mohou být lidé kolem 30–40 let odmítající dělat kompromisy, nebo rozvedení jedinci, kteří mají špatnou zkušenost se společným soužitím. Singlovství může být zároveň chápáno jako prodlužování období mladosti. Oporou pro singles jedince se stávají zejména přátelé, kteří nahrazují partnerský vztah. Impulsem ke vzniku singlovství je dle některých sociologů kulturní změna, která představuje odklon od hledání toho pravého/té pravé a přesun k nalezení pravého vztahu. V pozdní modernitě již nezáleží na ekonomickém a společenském charakteru partnera, ale na citovém naplnění. V důsledku růstu individualismu a hodnoty emocionálního uspokojení lidé raději ukončují vztah, v němž jsou nespokojení, a upřednostňují tak nezadanost nad životem v neporozumění.⁵¹ Svůj

⁴⁸ SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007, s. 189–192.

⁴⁹ Tamtéž, s. 196.

⁵⁰ TOMÁŠEK, M. Singles ve světle měnících se typologií a definic: K aktuálně probíhajícímu výzkumu. In: MAREŠ, P., POTOČNÝ, T. (eds.) *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister&Principal, 2003, s. 226.

⁵¹ HAŠKOVÁ, H., VOHLÍDALOVÁ, M. Singles. In: HAŠKOVÁ, H. (ed.). *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: SLON, 2014, s. 103–105.

podíl na zvyšujícím se počtu lidí, kteří žijí sami, má také souhra současných jevů jako rostoucí rozvodovost či odkládání vstupu do manželství.⁵²

Výsledky výzkumného šetření v českém prostředí poukazují na souvislost fenoménu singles s nejistou pozicí na trhu práce, nízkou kvalifikací a nezaměstnaností. Dále bylo zjištěno, že významná část respondentů (zejména muži) vnímá svoji nezadanost spíše jako životní cestu než pouhé stádium a že výrazný podíl singles jedinců by preferoval stále partnerství. Skupinu dotazovaných mužů reprezentovali na jedné straně ti, kteří mají jistou pracovní pozici, vyšší příjmy, mnoho kontaktů, a jejichž nezadanost souvisí jen s oddalováním závazků spojených s partnerským životem, a na druhé straně ti, kteří mají nižší pozici, málo kontaktů a jsou nezadaní kvůli omezeným možnostem.⁵³ Rozdíly dokazují vliv socioekonomického postavení na tuto problematiku.

3.3 Pokles porodnosti, dobrovolná bezdětnost

V české populaci je pokles porodnosti a růst bezdětnosti zaznamenán od 90. let 20. století. Do souvislosti je to dáváno s tzv. druhým demografickým přechodem, kterým se míní sociodemografické změny probíhající v evropských státech od 60. let 20. století. Mezi hlavní změny patří přesun od manželství k nesezdanému soužití, změna hodnoty dítěte a možnost využití antikoncepce jako volby, zda a kdy mít dítě. Proměna hodnoty dítěte znamená, že dítě už není jako dříve „králem“ či středem zájmu uvnitř rodiny, ale představuje jakýsi komponent, který umožňuje párům rozvíjet se v individuální rovině. Demografické chování na přelomu tisíciletí se vyznačuje i odkládáním uzavírání sňatků a zvyšujícím se věkem prvorodiček.⁵⁴ Trend pozdního mateřství, tj. mateřství žen starších 35 let, je v obecné rovině způsoben sociodemografickými faktory, mezi něž se řadí především nárůst vzdělanosti a zaměstnanosti žen, růst rozmanitosti rodinných forem a již zmíněná možnost kontroly porodnosti. Konkrétním důvodem, proč ženy záměrně odkládají těhotenství, může být emocionální nepřipravenost mít dítě či životní okolnost v podobě nenalezení vhodného partnera.⁵⁵

Pokles porodnosti je také dáván do souvislosti se snižováním počtu porodů vyššího pořadí. Neznamená to ovšem, že by čím dál tím více rodičů toužilo pouze po jednom dítěti, normou stále zůstává rodina se dvěma dětmi a patrný je jen úpadek větších rodin.

⁵² GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013, s. 341–342.

⁵³ HAŠKOVÁ, H., VOHLÍDALOVÁ, M. Singles. In: HAŠKOVÁ, H. (ed.). *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: SLON, 2014, s. 129–130.

⁵⁴ HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, s. 25–27.

⁵⁵ SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007, s. 154–159.

Dále je třeba zmínit nárůst mimomanželských porodů, což dokazuje, že manželství jako tradiční instituce ustupuje do pozadí.⁵⁶

V důsledku změny role dítěte se moderní populační chování vyznačuje zvyšujícím se počtem dobrovolně bezdětných párů. Dobrovolná bezdětnost je fenomén, kdy se manželé vědomě brání zplození dítěte, požadují tedy bezdětné manželství. Tyto páry ovšem musí často čelit sociálnímu tlaku zvenčí, který hlásá, že by manželé měli založit rodinu. Ze zahraničního výzkumu vyplývá, že na dobrovolné bezdětnosti se podílejí zejména tyto faktory: vyhnutí se odpovědnosti za výchovu dětí vedoucí k větší možnosti seberealizace, lepší vztahy mezi manželi, ohled na manželčinu kariéru, finanční výhody, obavy z nárůstu populace, nechuť k dětem, špatná zkušenost z dětství vedoucí k pochybnostem o zvládnutí rodičovské role, strach z porodu, obava přivést děti do dnešního světa.⁵⁷ Hašková vedle dobrovolné bezdětnosti rozlišuje i bezdětnost nedobrovolnou. Z jejího výzkumu vyplývá, že hodnotové změny souvisí především s růstem dobrovolné bezdětnosti, zatímco socioekonomické faktory ovlivňují spíše prodlužování období nedobrovolné bezdětnosti, která je vynucena vnějšími podmínkami.⁵⁸ Za nedobrovolnou bezdětnost lze považovat i neplodnost, která je brána jako stresující životní okolnost.⁵⁹

Mladí lidé stále méně pojmají rodičovství jako nezbytnou součást života a stávají se více otevřenými a tolerantnějšími k bezdětnosti z důvodů zdravotních, ekonomických, ale i z hlediska upřednostnění kariéry, zájmů či nezávislosti. I přesto je ale volba celoživotní bezdětnosti pro většinu párů nepřijatelná.⁶⁰

3.4 Matky samoživitelky

V souvislosti s rostoucí rozvodovostí se objevuje fenomén tzv. matek samoživitelek. Jedná se o typ neúplné rodiny, kterou tvoří matka a její děti. To, že se osamělé rodičovství týká převážně žen, je vysvětleno již v podkapitole o rozvodovosti – soudní instituce totiž častěji svěřují děti do péče právě matkám.

Hasmanová Marhánková hovoří o třech základních faktorech samoživitelství – vedle již zmíněné rozvodovosti, kterou považuje za nejčastější příčinu vzniku neúplných

⁵⁶ FUČÍK, P., CHROMKOVÁ MANEA, B. a kol. *Rodičovské dráhy. Dvacet let vývoje české porodnosti v sociologické perspektivě*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 179–180.

⁵⁷ RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Slon, 2001, s. 168–172.

⁵⁸ HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, s. 215.

⁵⁹ SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007, s. 162–164.

⁶⁰ HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, s. 117.

rodin, uvádí mimomanželskou plodnost a ovdovění. V souvislosti s druhým zmíněným faktorem je nutné brát v potaz skutečnost, že všechna mimomanželská plodnost nemusí být spojována s osamělým mateřstvím. Ovšem odhaduje se, že minimálně polovina dětí, které se narodily mimo manželství, se rodí ženě bez partnera. Třetí uvedený faktor, ovdovění, se objevuje jen v malém procentě případů.⁶¹

Tematika matek samoživitelek je často spojována s termínem feminizace chudoby, tj. převahy chudoby mezi ženami ve srovnání s muži. Matky samoživitelky jako ženy mívají obvykle menší příjem oproti mužům a zároveň i zaměstnanost žen bývá nižší než u mužů. Chudoba matek samoživitelek bývá tedy propojena s genderovou nerovností na trhu práce. Kromě toho samotné mateřství často představuje bariéru při hledání zaměstnání, signalizuje totiž vyšší míru absence v práci kvůli péči o děti. Ze všeho uvedeného tedy vyplývá, že matky samoživitelky musí čelit různým znevýhodněním zejména v oblasti práce a financí. Při výběru vhodného zaměstnání je pro matky samoživitelky klíčové, aby jim bylo umožněno sladit práci s péčí o rodinu. Mezi konkrétní opatření, která usnadňují kombinaci soukromého a pracovního života, patří především flexibilní pracovní doba a politika přátelská rodině (family friendly). Konkrétně se může jednat o posunutí pracovní doby s ohledem na provozní dobu zařízení péče o děti, možnost vykonávat část práce doma nebo povolení brát děti do zaměstnání.⁶²

Souvislost svobodných matek a nepříznivé ekonomické situace dokazuje také Katrňák ve své stati *Kdo jsou svobodné matky v české společnosti*. Na základě dat ze svého šetření dospívá k tomu, že svobodné matky pocítují nedostatek ekonomických zdrojů a své domácnosti považují za ekonomicky chudé.⁶³

3.5 Sandwichová generace

Poslední fenoménem v současné rodině, který zmíníme, je tzv. sandwichová generace. Tento termín označuje dospělé jedince v produktivním věku (v rozmezí 45–59 let), kteří musí sladit pracovní život s péčí o závislé členy rodiny – děti a seniory (stárnoucí rodiče). Souvisí to s demografickým jevem, jímž je stárnutí populace. Zvyšuje se délka dožití a zároveň se snižuje počet nově narozených dětí, což vede právě k růstu

⁶¹ HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice. „Sandwichová generace“ – kombinování práce a péče o závislé členy rodiny (děti a seniory)*. [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: http://www.genderstudies.cz/download/samozivitelky_sendwichova.pdf

⁶² Tamtéž.

⁶³ KATRŇÁK, T. *Kdo jsou svobodné matky v české společnosti?* In: RABUŠIC, L., KOCOURKOVÁ, J. (ed.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006, s. 54–55.

podílu osob staršího věku. Z genderového hlediska se ve většině případů stávají pečovateli ženy, které bývají nazývány anglickým termínem *woman in middle* (= ženy uprostřed). Tyto ženy zaujímají prostřední pozici svého životního běhu a ze všech stran na ně dopadají potřeby manželů, dětí, stárnoucích rodičů a zaměstnání. Důvodem, proč zrovna ženy přejímají tuto roli, je především genderové očekávání rolí, kdy práce pečovatele je společností vnímána jako práce spíše ženská. Mezi konkrétní příklady péče o stárnoucí členy rodiny lze zařadit pomoc v domácnosti, asistenci při návštěvě lékaře či osobní péči o nemohoucího.⁶⁴

Častým problémem sandwichové generace bývá skloubení práce s péčí o závislé členy rodiny, v jehož důsledku může docházet ke konfliktu rolí. Proto je pro tyto jedince důležitá podpora ze strany zaměstnavatelů, která může mít podobu nastavení flexibilní pracovní doby včetně možnosti občasné práce z domova.⁶⁵ Vedle problémů týkajících se pracovního života se příslušníci sandwichové generace mohou potýkat i s problémy osobního rázu – mnohdy pociťují vyčerpanost, jsou ve stresu a trpí nedostatkem času na sebe. Proto je třeba, aby měli vedle sebe někoho, kdo by je podporoval a umožnil jim najít čas na odpočinek.⁶⁶

4 Rodinná tematika v RVP ZV

Tato kapitola se zaměří na analýzu rodinné tematiky v aktuálně platném Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání⁶⁷ (dále jen RVP ZV). Jelikož se rodinná tematika prolíná do více vzdělávacích oborů či oblastí, je kapitola členěna na jednotlivé podkapitoly, v nichž jsou uvedeny konkrétní očekávané výstupy a oblasti učiva, které odkazují k rodinné tematice. Vzhledem k letošnímu vydání úprav v RVP ZV⁶⁸ je u některých očekávaných výstupů a oblastí učiva poukázáno na konkrétní změny, které budou povinně platit od září roku 2023 (pro 1. stupeň ZŠ) a 2024 (pro 2. stupeň ZŠ).

⁶⁴ HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice. „Sandwichová generace“ – kombinování práce a péče o závislé členy rodiny (dětí a seniory)*. [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: http://www.genderstudies.cz/download/samozivitelky_sendwichova.pdf

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ *Sendvičová generace*. [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: <https://www.sendvicovagenerace.cz/sendvicova-generace/>

⁶⁷ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. [cit. 2021-02-22]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/4986/>

⁶⁸ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s vyznačenými změnami*. [online]. [cit. 2021-02-22]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/4982/>

4.1 Výchova k občanství

Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru Výchova k občanství je v RVP ZV rozdělen na několik oblastí: Člověk ve společnosti; Člověk jako jedinec; Člověk, stát a hospodářství; Člověk, stát a právo; Mezinárodní vztahy, globální svět. V každé oblasti jsou vymezeny očekávané výstupy, včetně minimální doporučené úrovně pro jejich úpravu v rámci podpůrných opatření, a konkrétní učivo, které je uvedeno heslovitě v bodech, přičemž jako první je vždy uveden tematický celek a vedle něj dílčí témata (ta zde uvádím v závorkách). Oblasti Člověk jako jedinec a Mezinárodní vztahy, globální svět ponecháme stranou, jelikož se rodinnou tematikou nezabývají.

V oblasti **Člověk ve společnosti** lze najít souvislost s rodinnou tematikou u následujících očekávaných výstupů: *žák uplatňuje vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích, případné neshody či konflikty s druhými lidmi řeší nenásilným způsobem; posoudí a na příkladech doloží přínos spolupráce lidí při řešení konkrétních úkolů a dosahování některých cílů v rodině, ve škole, v obci.* Druhý uvedený výstup je v pozměněném RVP ZV zcela vypuštěn a u prvního výstupu je vynechána jeho druhá část. Co se týče učiva, rodinná tematika zde není přímo vymezena, ale lze ji zařadit k následujícím tematickým celkům: lidská setkání (přirozené a sociální rozdíly mezi lidmi, rovnost a nerovnost, rovné postavení mužů a žen), vztahy mezi lidmi (osobní a neosobní vztahy, mezilidská komunikace; konflikty v mezilidských vztazích, problémy lidské neshovlivosti), zásady lidského soužití (morálka a mravnost, svoboda a vzájemná závislost, pravidla chování). U oblasti **Člověk, stát a hospodářství** odkazuje k rodinné tematice, konkrétně k ekonomické funkci rodiny, následující očekávaný výstup: *žák sestaví jednoduchý rozpočet domácnosti, uvede hlavní příjmy a výdaje, rozliší pravidelné a jednorázové příjmy a výdaje, zváží nezbytnost jednotlivých výdajů v hospodaření domácnosti, objasní princip vyrovnaného, schodkového a přebytkového rozpočtu domácnosti, dodržuje zásady hospodárnosti a vyhýbá se rizikům při hospodaření s penězi.* Poslední část tohoto výstupu je v pozměněném RVP ZV vynechána. Přímou zmínku o rodině lze najít v upravených očekávaných výstupech: *žák stručně popíše sociální, právní a ekonomické otázky rodinného života a rozlišuje postavení a role rodinných příslušníků.* Učebním celkem, který souvisí s rodinnou tematikou, je hospodaření (rozpočet domácnosti, úspory, investice, úvěry, splátkový prodej, leasing). U oblasti **Člověk, stát a právo** se vztahuje k tématu rodina jeden z očekávaných výstupů: *žák objasní význam právní úpravy důležitých vztahů – vlastnictví, pracovní poměr, manželství.* U minimální doporučené úrovně pro úpravy očekávaných

výstupů je uveden podobný výstup, který byl zmíněný již výše: *žák uvede základní informace o sociálních, právních a ekonomických otázkách rodinného života a rozlišuje postavení a role rodinných příslušníků. Z vymezených učebních celků s rodinou úzce souvisí téma lidská práva (základní lidská práva, práva dítěte, jejich ochrana; úprava lidských práv a práv dětí v dokumentech; poškozování lidských práv, šikana, diskriminace).*

4.2 Výchova ke zdraví

Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví není v RVP ZV členěn na jednotlivé oblasti, je zde pouze celkový souhrn očekávaných výstupů a učiva.

Mezi očekávané výstupy, které jsou spjaty s tématem rodina, se řadí následující: *žák respektuje přijatá pravidla soužití mezi spolužáky i jinými vrstevníky a přispívá k utváření dobrých mezilidských vztahů v komunitě; vysvětlí role členů komunity (rodiny, třídy, spolku) a uvede příklady pozitivního a negativního vlivu na kvalitu sociálního klimatu (vrstevnická komunita, rodinné prostředí) z hlediska prospěšnosti zdraví. K tématu rodina se úzce váže i sexuální tematika, proto lze uvést také následující očekávaný výstup: *žák respektuje význam sexuality v souvislosti se zdravím, etikou, morálkou a pozitivními životními cíli; chápe význam zdrženlivosti v dospívání a odpovědného sexuálního chování. Z upravených očekávaných výstupů v rámci podpůrných opatření je třeba zmínit následující: *žák chápe význam dobrého soužití mezi vrstevníky i členy rodiny.***

Dále si představíme konkrétní oblasti učiva, které souvisí s tematikou rodiny a rodinných vztahů. Oblasti jsou děleny na jednotlivé tematické celky, u nichž jsou pak uvedena dílčí témata. První oblastí jsou vztahy mezi lidmi a formy soužití, do níž spadají dva celky: vztahy ve dvojici (kamarádství, přátelství, láska, partnerské vztahy, manželství a rodičovství) a vztahy a pravidla soužití v prostředí komunity (rodina, škola, vrstevnická skupina, obec, spolek). Další oblastí jsou změny v životě člověka a jejich reflexe, kam jsou zařazeny dva tematické celky: dětství, puberta, dospívání (tělesné, duševní a společenské změny) a sexuální dospívání a reprodukční zdraví (zdraví reprodukční soustavy, sexualita jako součást formování osobnosti, zdrženlivost, předčasná sexuální zkušenost, promiskuita; problémy těhotenství a rodičovství mladistvých; poruchy pohlavní identity). Poslední oblastí, u níž lze zaznamenat spojitost s tematikou rodinných vztahů, je osobnostní a sociální rozvoj. K rodinné tematice se vztahuje učební celek mezilidské vztahy, komunikace a kooperace (respektování sebe sama i druhých, přijímání

názoru druhého, empatie; chování podporující dobré vztahy, aktivní naslouchání, dialog, efektivní a asertivní komunikace a kooperace v různých situacích, dopad vlastního jednání a chování).

4.3 Etická výchova

Etická výchova se řadí mezi doplňující vzdělávací obory, které nejsou povinnou součástí základního vzdělávání, pouze doplňují a rozšiřují vzdělávací obsah. Tyto obory mohou být realizovány například ve formě povinně volitelných předmětů. V rámci vzdělávacích oborů Výchova k občanství a Výchova ke zdraví se Etická výchova dotýká všech výše zmíněných oblastí učiva.

Obsah tohoto vzdělávacího oboru je tvořen základními tématy (např. mezilidské vztahy a komunikace, interpersonální a sociální empatie, asertivita). Na základní témata navazují aplikační témata, z nichž k rodinné tematice přímo odkazuje učební celek rodina. Tento celek obsahuje následující dílčí témata: poznání vlastní rodiny a jejích pravidel, práva a povinnosti v rodině, role v rodině, formulace nevyřčených pravidel a očekávání, hodnota rodiny, zlepšení atmosféry v rodině, komunikace v rodině, úcta k členům rodiny, úcta ke stáří. S tématem rodina úzce souvisí i aplikační téma sexuální zdraví, do něhož jsou zařazeny dílčí témata zodpovědný vztah k sexualitě, mládí – příprava na lásku, sexuální identita, nezralé rodičovství. Ze základních témat lze uvést učební celek reálné a zobrazené vzory, který zahrnuje dílčí téma vzory ve vlastní rodině. Dále lze zmínit učební celek iniciativa a komplexní prosociálnost, jehož součástí je dílčí téma prosociální aspekt iniciativy a tvořivosti ve školním prostředí a v rodině.

4.4 Člověk a jeho svět

Člověk a jeho svět představuje vzdělávací oblast na 1. stupni ZŠ. K rodinné tematice odkazuje tematický okruh **Lidé kolem nás**, konkrétně se jedná o následující očekávané výstupy: *žák rozlišuje blízké příbuzenské vztahy v rodině, role rodinných příslušníků a vztahy mezi nimi, projevuje toleranci k přirozeným odlišnostem spolužáků i jiných lidí, jejich přednostem i nedostatkům, vyjádří na základě vlastních zkušeností základní vztahy mezi lidmi, vyvodí a dodržuje pravidla pro soužití ve škole, mezi chlapci a dívkami, v rodině, v obci (městě)*. U minimální doporučené úrovně pro úpravy očekávaných výstupů je patrná souvislost s tématem rodiny u výstupů *žák uvede základní práva dítěte a žák sestaví jednoduchý osobní/rodinný rozpočet a uvede příklady základních příjmů a výdajů*. Z uvedených oblastí učiva je třeba zmínit tematický celek

rodina (postavení jedince v rodině, role členů rodiny, příbuzenské a mezigenerační vztahy, život a funkce rodiny), právo a spravedlnost (základní lidská práva a práva dítěte) a vlastnictví (rozpočet, příjmy a výdaje domácnosti). Z oblasti **Člověk a jeho zdraví** úzce souvisí s tematikou rodinných vztahů následující výstup: *žák uplatňuje ohleduplné chování k druhému pohlaví a orientuje se v bezpečných způsobech sexuálního chování mezi chlapci a děvčaty v daném věku*. Z oblastí učiva je s rodinnou tematikou propojen tematický celek partnerství, manželství, rodičovství, základy sexuální výchovy (rodina, vztahy v rodině, partnerské vztahy, osobní vztahy, etická stránka vztahů, etická stránka sexuality). Zmíněný očekávaný výstup a tematický celek je ovšem v pozměněném RVP ZV vyškrtnut.

4.5 Průřezová témata

Průřezová témata tvoří nedílnou součást základního vzdělávání a reprezentují aktuální problémy současného světa. Vytvářejí příležitosti pro individuální uplatnění žáků i pro jejich vzájemnou spolupráci a přispívají k rozvoji osobnosti žáka zejména v oblasti postojů a hodnot.

Souvislost s rodinnou tematikou lze najít u průřezového tématu **Osobnostní a sociální výchova**, a to u konkrétních témat jako jsou například mezilidské vztahy nebo řešení problémů a rozhodovací dovednosti. K tématu rodiny se vztahuje také průřezové téma **Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech**, které zmiňuje dílčí témata jako rodinné příběhy, zážitky a zkušenosti z Evropy a světa, život Evropanů a styl života v evropských rodinách.

4.6 Shrnutí kapitoly

Rodinná tematika se v rámci RVP ZV prolíná do více vzdělávacích oblastí a oborů. Ve vzdělávacím oboru Výchova k občanství není přímo tematický celek rodina zmíněn, ovšem souvislost s rodinnou tematikou lze spatřit u dílčích oblastí vztahujících se k vědním oborům, jako je sociologie, ekonomie či právo. Vzdělávací obsah oboru Výchova ke zdraví poukazuje vedle témat mezilidské vztahy a formy soužití na propojenost rodinné tematiky se sexuální výchovou, k níž odkazuje i doplňující vzdělávací obor Etická výchova. S tématem rodiny a rodinných vztahů se lze také setkat již na 1. stupni ZŠ v rámci vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět nebo prostřednictvím integrace průřezových témat do výuky.

5 Analýza rodinné tematiky v učebnicích občanské výchovy

Následující kapitola představuje analýzu rodinné tematiky v učebnicích občanské výchovy (resp. výchovy k občanství) pro 6.–9. ročníky základních škol a odpovídající ročníky víceletých gymnázií. Pro analýzu byly zvoleny učebnice občanské výchovy od nakladatelství Fraus (starší a nová generace) a od nakladatelství Nová škola. Učebnice jsou analyzovány především z tematického (obsahového) hlediska, přičemž posuzovány jsou části vztahující se k rodinné tematice. Ovšem není opomenuto ani hledisko didaktické (typy úloh, struktura učebnic). Každá podkapitola vztahující se k určitému nakladatelství je vždy ukončena shrnutím o ucelené řadě učebnic, v němž se mimo jiné uvádí, jak velká pozornost je rodinné tematice věnována napříč jednotlivými ročníky. Po představení všech učebnic následuje závěrečná podkapitola, která podává celkové shrnutí této analýzy a zároveň srovnává vybraná nakladatelství.

5.1 Učebnice Fraus

Tato podkapitola se zaměří na analýzu učebnic občanské výchovy od nakladatelství Fraus. Analyzovány byly jak učebnice starší generace, tak učebnice generace nové. Učebnice starší generace jsou rozděleny do dvou částí – první část se nazývá Občanská výchova a druhá část Rodinná výchova. Témata první části jsou obsahem vzdělávacího oboru Výchova k občanství, zatímco druhá část se vztahuje ke vzdělávacímu oboru Výchova ke zdraví (resp. vzdělávací oblasti Člověk a zdraví). Tento obor ale nemá na všech školách podobu samostatného předmětu, některé školy vzdělávací obsah tohoto oboru integrují do ostatních předmětů, jako je třeba přírodopis nebo právě občanská výchova. Učebnice nové generace se od učebnic předchozí generace odlišují především tím, že nezahrnují blok Rodinná výchova. Některá témata tohoto bloku jsou ale do učebnic nové generace zařazena, zatímco některá jsou součástí dalších učebnic od nakladatelství Fraus – Výchova ke zdravému životnímu stylu a Etická výchova. Z toho je tedy patrné, že rodinná tematika se prolíná do více oblastí či předmětů. Ostatně to už bylo dokázáno výše na základě analýzy RVP ZV.

Pro lepší orientaci v učebnicích slouží symboly (ikony), které odkazují k různým typům úkolů a pracovním aktivitám. V učebnicích starší generace nalezneme symboly následující: otazník = otázky a úkoly; vykřičník = pozor; tužka = písemná práce, práce s fólií; šipka doprava = zajímavost; brýle = zamysli se; hlava s otevřenými ústy = diskuse; pavučina = hledání souvislostí; žárovka = vysvětlení; kladivo = praktický úkol; hrací kostka = hra; krabice = shrnutí. V učebnicích nové generace nalezneme symbolů o něco

méně: hlava = úkol pro chytré hlavy; smotané provazy = souvislosti; otazník = úkol; puzzle = jiná aktivita; trojúhelník = odkaz do interaktivní učebnice; fajfka = test v interaktivní učebnici; velké písmeno S = shrnutí. Shrnutí, která zakončují jednotlivé kapitoly (popř. podkapitoly), jsou zvýrazněna barevným rámečkem. Sdělují o daném tématu to nejpodstatnější, co by si žáci měli zapamatovat. Obě generace učebnic mají také na každé straně postranní lištu, na níž lze najít doplňující otázky a úkoly, podněty k přemýšlení, náměty pro referáty a souvislosti s průřezovými tématy nebo jinými předměty (mezipředmětové vztahy).

5.1.1 Učebnice Fraus pro 6. ročník

Učebnice pro 6. ročník – starší generace⁶⁹

V první části učebnice, tedy v oddíle Občanská výchova, je zařazena kapitola s názvem *Rodinný život*, která představuje nejrozsáhlejší kapitolu této učebnice. První podkapitola se věnuje obecně pojmu rodina, zmiňuje funkce a typy rodiny (základní, neúplná, rozšířená). Zařazeny jsou zde také otázky k zamyšlení odkazující k alternativním formám soužití (např. *Jaký je tvůj názor na tzv. manželství na zkoušku?*). Dále se kapitola věnuje rolím v rodině. Zmíněno je zde tradiční rozdělení rolí, kdy matka pečuje o domácnost a otec se stará o finanční zabezpečení rodiny. Zároveň je zde poznamenáno, že se společnost vyvíjí a že již vymizelo autoritativní postavení muže a závislost ženy. Najdeme tu také odkaz k polygamii. V další části se žáci seznámí s příbuzenskými vztahy a rodokmenem. Následuje podkapitola o manželství, v níž jsou mimo jiné zmíněny podmínky pro uzavření sňatku stanové zákonem. Rovněž je tu zmínka o registrovaném partnerství – je zde uvedeno, že se o něm v ČR diskutuje (publikace totiž vyšla ještě před vydáním zákona o registrovaném partnerství). Dále jsou tu představeny typy sňatků a příklady svatebních zvyků. Následující podkapitoly se zaměřují na jednotlivé funkce rodiny. Podkapitola s názvem *Rodina – místo návratů* se věnuje citové funkci rodiny, zatímco podkapitola *Děti – pokračování našeho života* pojednává o funkci reprodukční a v souvislosti s ní zmiňuje témata antikoncepce a vývojové etapy života (se zaměřením na pubertu). Další podkapitola *Rodina – ostrov bezpečí* se zabývá ochrannou funkcí rodiny a nastiňuje možná nebezpečí, s nimiž se můžeme v životě setkat (např. násilí). Rodina taktéž plní ekonomickou funkci, o níž pojednává podkapitola *Rodina dělá z domu domov*. Je tu zmínka o rodinném rozpočtu, jenž se musí přizpůsobovat potřebám

⁶⁹ JANOŠKOVÁ, D., ČEČILOVÁ, A., ONDRÁČKOVÁ, M. *Občanská výchova s blokem Rodinná výchova pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2003.

členů rodiny. Následuje podkapitola *Rodina jako vzor a příklad* zabývající se otázkou výchovy. Taktéž tu najdeme zmínku o denním rytmu, který je důležitou součástí rodinného života, a o společenských pravidlech, která přejímáme od rodičů. Poslední část kapitoly o rodině nese název *Když vlastní rodina chybí*. Tato podkapitola pojednává o náhradní výchově, definuje pojmy ústavní výchovné zařízení, pěstounská péče a osvojení. Taktéž je tu zmíněna adopce na dálku.

S rodinnou tematikou úzce souvisí i část kapitoly *Miniúvod do lidských práv*, která se krátce věnuje právům dětí, jež vycházejí z dokumentu Úmluva o právech dítěte.

Ve druhé části učebnice, tedy v oddíle Rodinná výchova, můžeme nalézt kapitolu *Život v rodině a mimo ni*. První část kapitoly se věnuje rolím ženy a muže v rámci rodiny. V úvodu jsou dva obrázky, kde je vyobrazena žena opravující topení a muž, který se stará o děti. Obrázky navádí k diskusi o tom, že mužské a ženské role se mohou prolínat, že není striktně stanoveno rozdělení rolí v rodině, jako tomu bylo v dřívějších dobách. Další části kapitoly se věnují vlivu rodiny na rozvoj osobnosti dítěte a komunikaci v rodině. Zajímavostí je zmínka o podobě komunikace v dřívějších dobách (např. děti rodičům vykaly, slovo otce mělo největší váhu). K rodinné tematice odkazují i modelové situace a hry na osvojení komunikačních dovedností, které představují samostatnou podkapitolu (např. situace, kdy syn přemlouvá rodiče, aby ho pustili na výlet). Úkolem pro žáky je dané situace sehrát. Souvislost s tématem rodiny lze najít i v poslední podkapitole věnující se lásce a jejím podobám (mateřská, partnerská).

Učebnice pro 6. ročník – nová generace⁷⁰

V učebnici nové generace najdeme rovněž kapitolu s názvem *Rodinný život*, která zaujímá největší část. Jednotlivé podkapitoly mají totožné názvy a zároveň jsou zde zařazeny i podkapitoly věnující se rodině, které se v předešlé učebnici nacházely v části Rodinná výchova. Taktéž zde najdeme kapitolu *Miniúvod do lidských práv*, v níž je zmínka o právech dětí. Z hlediska struktury je tedy rodinná tematika zpracována podobně v porovnání s předchozí analyzovanou učebnicí. Obsahově se ale obě učebnice trochu odlišují.

Do první podkapitoly *Rodina* je navíc zařazen odstavec o vývoji rodiny. Dále je tu také poznámka o současné debatě o nutnosti existence rodiny.

⁷⁰ JANOŠKOVÁ, D., ONDRÁČKOVÁ, M., BROM, Z., ČEČILOVÁ, A., ŠAFRÁNKOVÁ, D. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2018.

Podkapitola, která se věnuje postavení a rolím ženy a muže, je doplněna o informaci, že u nás převažuje model rodiny, v němž oba rodiče pracují na plný úvazek (vyjma období mateřské a rodičovské dovolené). Především ženy pak musí skloubit pracovní život a péči o dítě. Je tu ovšem zmínka i o tom, že na rodičovskou dovolenou může nastoupit muž, což bývá většinou způsobeno tím, že žena bere vyšší plat. V postranní liště je také zmíněn pojem gender. Úkolem pro žáky je vyhledat význam tohoto slova a uvést příklady genderové nerovnosti.

Část, která pojednává o manželství, uvádí aktualizovanou informaci o přijetí zákona o registrovaném partnerství v ČR (2006). Zároveň je zde úkol pro chytré hlavy, jehož smyslem je vyhledat informace o vzniku manželství v Indii a Africe. Je tu tedy více patrná snaha o propojení s průřezovým tématem multikulturní výchova. Podkapitola je navíc doplněna o krátký příběh ze života jednoho páru, v němž jsou popsány starosti a problémy, které může přinést společné bydlení. Přidána je do této části také konkrétní ukázka manželských slibů.

Obsah další podkapitoly *Rodina – místo návratů* je téměř totožný s učebnicí starší generace, jediným rozdílem je přidání stránky věnující se tématu domov. Jsou zde předloženy básně a citáty o domově, k nimž náleží otázky k zamyšlení a kreativní úloha týkající se tvorby vlastní básně (propojení s literaturou).

Následující část s názvem *Děti – pokračování našeho života* je uvedena zajímavou libanonskou básní. Smyslem této básně je ukázat, že na jedné straně je třeba děti vychovávat, ale na druhé straně je také důležité dávat jim volnost a brát v potaz to, že mohou mít své vlastní názory. Taktéž je tu doplňující informace o proměňujícím se pohledu na tematiku porodu – dříve porod představoval jakési mysterium, které bylo v rukou Božích, dnes už ale hraje velkou roli lidské poznání a technika. Přímou zmínku o antikoncepci, která je uvedena ve starší učebnici, tu ovšem nenajdeme. V části věnující se tématu puberta, jsou žáci upozorněni na možné nebezpečí na sociálních sítích, konkrétně na problematiku sextingu, který patří mezi aktuálně probíraná témata ve společnosti. Odkaz k této problematice je také součástí následující podkapitoly s názvem *Rodina – ostrov bezpečí*. Na postranní liště je uveden skutečný příběh o vydírání přes internet.

Další podkapitola *Rodina dělá z domu domov*, která se zaměřuje na ekonomickou funkci rodiny, uvádí navíc téma chudoba. Vzhledem k zaměření na indickou společnost lze zaznamenat snahu o propojení s multikulturní výchovou.

V podkapitole *Když vlastní rodina chybí* je detailněji popsána pěstounská péče a vedle ní je tu zmíněno i poručenství.

Podkapitola *Komunikace v rodině* popisuje navíc podobu dnešních rodinných vztahů – např. členové rodiny si tykají, rodiče často považují děti za své partnery a dětem je dávana volnost. Do podkapitoly jsou také začleněny příběhy o partnerské a mateřské lásce, které byly v předešlé učebnici zařazeny do části věnující se přímo tématu láska.

V kapitole *Miniúvod do lidských práv* je část o dětských právech rozšířena o fotografie dětí z válečného prostředí. Je zde tedy nastíněna tematika války a její dopad na nevinné životy. Ve shrnutí je zmíněno, že bezpečný život a dodržování dětských práv nemusí být automaticky dány.

5.1.2 Učebnice Fraus pro 7. ročník

Učebnice pro 7. ročník – starší generace⁷¹

V části Občanská výchova se k rodinné tematice vztahuje první kapitola s názvem *Život mezi lidmi*, konkrétně jde o podkapitolu *Vliv rodiny*. V úvodu se tato podkapitola věnuje obecně sociálním skupinám, a až poté se soustředí již na samotné téma rodina. Rodina je zde popsána jako první skupina, do které patříme hned od narození. Ve zkratce je zde shrnuto, co nám rodina přináší (např. citové zázemí). Zajímavou úlohou je tvorba rodinného erbu – žáci mají nakreslit svůj rodinný erb podle vzoru v učebnici. Do erbu mají uvést motto svojí rodiny, co je pro ni charakteristické atp. V postranní liště můžeme nalézt odkaz ke znalostem z 6. ročníku (např. *Jaké funkce rodina plní?*) a k předmětu anglický jazyk (žáci mají vyjmenovat členy rodiny v angličtině). V závěru podkapitoly je shrnuto, že rodina hraje velkou roli v rámci začleňování jedince do společnosti. Je tu také zmínka o náhradní rodinné péči.

Do části Rodinná výchova je zařazena kapitola s názvem *Rodina*. První část se věnuje právům a povinnostem členů rodiny. Je zde zmíněn pojem rodičovská zodpovědnost. Žáci se také mají zamyslet nad povinnostmi dětí vůči rodičům. Dále je do kapitoly o rodině zařazena stolní hra s názvem *Cesta k rodinnému pokladu*. Je zde hrací plán s číselnými políčky, které představují různé situace popisující chování dětí (např. pomohla jsi mamince s nákupem, postup na číslo 21). V další podkapitole s názvem *Rodina a domov* jsou nastíněna témata rozvod a domácí násilí. Žáci se také mají zamyslet

⁷¹ JANOŠKOVÁ, D. *Občanská výchova 7: Rodinná výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004.

nad charakteristikou nevhodného rodiče. Další část kapitoly se věnuje komunikaci v rodině, zmíněn je tu i pojem asertivita. Zbývající podkapitoly se týkají rodinného bydlení (zařizování bytu či rodinného domu), stolování (odkaz ke společenské etiketě) a rodinného rozpočtu.

Učebnice pro 7. ročník – nová generace⁷²

V učebnici nové generace nalezneme též kapitolu *Život mezi lidmi*. Podkapitole *Vliv rodiny* z předchozí učebnice odpovídá obsahově podkapitola *Společenské a sociální skupiny*. Navíc je zde zmínka o tom, že sociální skupiny vznikají také ve virtuálním prostoru, na sociálních sítích. V učebnici nové generace ovšem také nalezneme podkapitolu s názvem *Vliv rodiny*. Podkapitola se ale vztahuje k tematice práv a povinností, pro niž byla v učebnici starší generace vyhrazena podkapitola *Práva a povinnosti členů rodiny*. V novější učebnici je přidána aktualizovaná informace o tom, že práva a povinnosti v rodině vymezoval dříve zákon o rodině, který byl zrušen v roce 2014, kdy vstoupil v platnost nový občanský zákoník. Jednu podkapitolu také představuje hra *Cesta k rodinnému pokladu*, která je totožná se hrou v učebnici starší generace. Obsahově stejná je i podkapitola o komunikaci v rodině. V učebnici nové generace ovšem nenalezneme podkapitoly věnující se domovu, bydlení, stolování a hospodaření domácnosti.

5.1.3 Učebnice Fraus pro 8. ročník

Učebnice pro 8. ročník – starší generace⁷³

V části Občanská výchova nenalezneme kapitolu věnující se rodinné tematice, ta se objevuje až v části druhé, v bloku Rodinná výchova. Kapitola nese název *Rodina* a je členěna do čtyř podkapitol. První podkapitola, *Faktory ovlivňující stabilitu rodiny*, začíná citátem o lásce, pod nímž se nacházejí fotografie vyobrazující různé podoby lásky (partnerská, manželská, rodinná). Dále je zde patrný odkaz k oblasti práva – úryvek z Úmluvy o právech dítěte, za nímž následují otázky k diskusi týkající se porušování těchto práv. Následně se mají žáci zamyslet nad podobou ideální rodiny. V závěrečné části podkapitoly jsou zmíněny jednotlivé etapy vývoje rodiny (předrodičovská – bez dětí, rodičovská – s dětmi, porodičovská – odchod dětí) a taktéž jsou tu shrnuty faktory přispívající k dobrému soužití v rodině (např. důvěra, tolerance).

⁷² BROM, Z., JANOŠKOVÁ, D., ONDRÁČKOVÁ, M., ŠAFRÁNKOVÁ, D., MARKOVÁ, H., ŠEBKOVÁ, J. *Občanská výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2019.

⁷³ JANOŠKOVÁ, D. *Občanská výchova 8: Rodinná výchova 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2011.

Druhá podkapitola s názvem *Hledání ideálu aneb Jak najít toho pravého, tu pravou?* vede žáky k zamyšlení se nad ideálním partnerem a svou budoucností (počet dětí, věk při uzavření sňatku). Zajímavým úkolem je domýšlení vlastností celebrit, které jsou vyobrazené na fotografiích, a úvaha nad tím, zda představují ideální partnery pro manželství.

Třetí podkapitola se nazývá *Sňatek ano, či ne...?* Hlavním tématem je předčasně manželství (resp. rodičovství) a rizika s ním spojená.

Poslední část kapitoly o rodině nese název *Neshody v manželství*. Žáci mají sehrát rodinné konflikty znázorněné na fotografiích, přičemž mají dospět k optimálnímu řešení. Dále je zde rozvedeno obecně téma konflikt.

Souvislost s rodinnou tematikou lze najít i u kapitoly *Osobní bezpečí*, která pojednává o domácím násilí, do něhož spadá jak násilí mezi partnery, tak násilí páchané na dětech. Teoretický výklad, který zmiňuje statistiky domácího násilí, formy násilí a příklady krizových center, je doplněn novinovou zprávou o týrání malé holčičky.

Poslední odkaz k rodinné tematice představuje kapitola *Lidská sexualita aneb Co je to láska?* V podkapitole *Odlišnosti v lásce aneb Co je a není normální* nalezneme vysvětlení pojmů homosexualita, heterosexuality, bisexualita a transsexualismus. Na základě fotografií, které se vztahují k jednotlivým pojmům, mají žáci uvést co je a není normální. (Tato otázka ovšem už dopředu říká, že některé odlišnosti v sexualitě nejsou normální a jsou odsuzovány, což může ovlivnit odpovědi žáků.). Další otázky na žáky se týkají jejich názorů na homosexualitu – např. zda by povolili homosexuálním párům adopci dětí, jak by se zachovali jako rodiče homosexuálního dítěte. V souvislosti s transsexualitou jsou zde uvedeny konkrétní životní příběhy, po jejichž přečtení se mají žáci zamyslet nad pocity transsexuálů. Podkapitola *Reprodukční zdraví dospívajících a možná ohrožení* se věnuje rizikům předčasně sexuálního života, resp. těhotenství u dětí a mladistvých (ostatně to již bylo naznačeno výše). Nastíněna je zde také tematika interrupce, promiskuity, prostituce a pohlavních chorob. K rodinné tematice odkazuje i poslední podkapitola pojednávající o plánovaném rodičovství a metodách antikoncepce.

Učebnice pro 8. ročník – nová generace⁷⁴

V učebnici nové generace nenalezneme oddíl věnující se rodině. Nepatrný odkaz k rodinné tematice lze zaregistrovat pouze u kapitoly *Člověk v sociálních vztazích*, konkrétně u podkapitoly *Konflikt a jeho řešení*. Jedním z úkolů pro žáky je sehrát zadané rodinné situace a dojít ke kompromisu.

5.1.4 Učebnice Fraus pro 9. ročník

Učebnice pro 9. ročník – starší generace⁷⁵

V první části učebnice, tedy v oddíle Občanská výchova, odkazuje k rodinné tematice kapitola *Právní ochrana*, konkrétně její část *Děti a paragrafy*, do níž je zařazen úryvek pojednávající o týrání dětí. V postranní liště se žáci taktéž seznamují s pojmem syndrom CAN.

Dále je do první části učebnice zařazena kapitola *Rodina a zákony*. První podkapitola s názvem *Rodina* zmiňuje pojem manželství, nesezdané soužití a registrované partnerství. Najdeme zde řadu otázek k zamyšlení týkajících se například výhod a nevýhod manželství a nesezdaného soužití či možnosti uzavírání sňatků u homosexuálních párů. K problematice homosexuality odkazuje také mapa světa, z níž mohou žáci vyčíst, ve kterých státech je pro homosexuální páry uzákoněno registrované partnerství, manželství a adopce dětí. Rovněž jsou na mapě vyznačeny státy, v nichž je homosexuální jednání zakázáno pod trestem smrti. Dále podkapitola zmiňuje pojem vyživovací povinnost a posléze se zabývá formami státní pomoci rodinám (např. rodičovský příspěvek).

Druhá podkapitola *Rodiče a děti* se v úvodu zabývá výchovou dětí. Dále jsou tu představeny různé rodinné situace, které mají žáci ve skupinkách sehrát. V závěru se podkapitola zabývá tematikou rozvodu. V postranní liště jsou zmíněny pojmy střídavá a společná péče rodičů. Taktéž je tu zmínka o manželských poradnách a organizacích, které podporují handicapované děti nebo děti, o nichž se z nějakého důvodu nemohou rodiče starat (např. Fond ohrožených dětí).

Do druhé části učebnice, tedy do oddílu Rodinná výchova, je zařazena kapitola *Rodina*. První podkapitola *Rodina a její význam v současnosti* nutí žáky zamyslet se nad hodnotami, které jsou nezbytné pro rodinné vztahy. Ve druhé podkapitole *Rodina dříve*

⁷⁴ URBAN, M. a KRUPOVÁ, T. *Občanská výchova 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013.

⁷⁵ JANOŠKOVÁ, D. *Občanská výchova 9: Rodinná výchova 9: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013.

a dnes aneb Bylo to dříve snadnější? je patrné propojení s dějepisem – žáci mají za úkol porovnat rodiny v minulosti od rodin dnešních (např. postavení dětí a rodičů). V souvislosti s vývojem rodiny je zde také zmínka o rodině patriarchální a matriarchální. Následuje podkapitola *Detektivem rodinných vztahů aneb Hledá se ideální rodina*. Hlavním tématem této podkapitoly je rodinná atmosféra – jsou zde uvedeny charakteristické rysy rodiny zdravé a narušené. Další podkapitola *Rodinné krize aneb Je možné je zvládat?* se věnuje krizovým situacím v rodině (např. úmrtí, rozvod, domácí násilí). Podkapitola s názvem *Problémy současné rodiny* se zaměřuje na ekonomickou situaci rodiny a seznamuje žáky s pojmy životní minimum a životní úroveň. Žáci se mají také zamyslet nad tím, kolik „stojí“ své rodiče. Další podkapitola s názvem *Rodičovské předpoklady aneb Jak být dobrým tátou a dobrou mámou* uvádí kritéria pro posuzování rodičovských kvalit (např. osobnost a vzdělání rodiče). Dále je tu zmíněno, že by rodiče neměli nutit děti, aby kráčely v jejich stopách, ale aby hledaly svoji vlastní cestu. Poslední část kapitoly o rodině nese název *Rozpad rodiny aneb Co bude dál...?* Jak vyplývá z názvu, pozornost je věnována rozvodovosti. Jsou zde uvedeny příčiny rozpadu rodiny, grafy udávající počet rozvodů dle věku a délky manželství a úryvek o soudním rozhodování o svěření dítěte do péče rodičů. Dále se žáci seznamují se syndromem zavrženého rodiče, kterým trpí častěji otcové než matky. Žáci mají také ve skupinkách vymyslet popis ideálního otce a matky.

Další odkaz k rodinné tematice obsahuje kapitola *Prevence zneužívání návykových látek*, konkrétně její část *Kdo nám může pomoci od závislosti? aneb Kde hledat a najít pomoc*. V úvodu žáci skrze fotografie poznávají závislosti, které se mohou objevit jak u rodičů, tak u dětí (např. alkoholismus, kouření). Taktéž se setkají s pojmy funkční a dysfunkční rodina a s charakteristickými znaky rodinného prostředí, které přispívá k prevenci závislostí.

S tématem rodiny souvisí i kapitola *Osobní bezpečí*, konkrétně její podkapitola *Lidská společnost a násilí*, kde si žáci připomínají problematiku domácího násilí. Žáci se mají zamyslet nad pocity týraných dětí, nad vlastnostmi jejich rodičů a nad prevencí této problematiky.

Poslední souvislost s rodinnou tematikou lze zaznamenat u kapitoly *Sexuální výchova*. První podkapitola *Partnerské vztahy aneb Milovat a být milován* se věnuje podobám lásky, zejména lásce partnerské. Ve shrnutí je zmíněno, že partnerské vztahy ovlivňují především předchozí zkušenosti, rodina (výchova) a představy o budoucnosti.

Další podkapitola *Máme se rádi, chceme lásku, na děti máme čas...* se věnuje partnerskému mazlení, přičemž zmiňuje pojmy necking a petting. Dále připomíná téma antikoncepce, s nímž souvisí tvořivá úloha, kdy mají žáci vytvořit leták na prevenci nechtěného těhotenství. Další podkapitola *Plánované rodičovství aneb Jak prožít akt lásky bez komplikací* začíná citátem o právu rozhodovat o počtu svých dětí, který má vést žáky k diskusi o plánovaném a neplánovaném rodičovství. Dále se žáci na základě úryvku z filmu zamýšlejí nad otázkou plánování svého budoucího života. Následující podkapitola s názvem *Následky klopýtnutí v lásce...* se věnuje nechtěnému těhotenství a interrupci. Zajímavou úlohou je dokončení příběhu o tom, jak dívka oznamuje chlapci, že s ním čeká dítě. Poslední podkapitoly se blíže věnují těhotenství a porodu.

Učebnice pro 9. ročník – nová generace⁷⁶

První zmínku o rodinné tematice nalezneme v kapitole *Právní ochrana*, a to v podkapitole *Trestní právo – mladiství a děti mladší 15 let*. Podkapitola odpovídá obsahově podkapitole *Děti a paragrafy* v předchozí učebnici, je tu taktéž zpráva o týrání dětí.

Tématu rodiny v oblasti práva se také věnuje kapitola *Rodina a zákony*, která se pod stejným názvem nachází i v učebnici starší generace. V úvodu podkapitoly *Rodina* nalezneme aktualizovanou informaci o tom, že od roku 2014 platí nový občanský zákoník, jímž byl zrušen dosavadní zákon o rodině. Následovně se podkapitola věnuje tématu registrovaného partnerství, které je zpracováno obdobně jako u předchozí učebnice. Rozdíl mezi oběma učebnicemi je patrný až dále, do učebnice nové generace je navíc zařazen výklad o společném jmění manželů. Dále se podkapitola zabývá formami státní pomoci rodinám. Vedle vyhledání pojmů peněžité pomoci v mateřství a rodičovský příspěvek, mají žáci zjistit, co je to porodné a přírůstek na dítě. Druhá podkapitola s názvem *Rodiče a děti* obsahově odpovídá stejnojmenné podkapitole v předchozí učebnici, avšak pro její poslední část věnující se rozvodu je vyhrazena samostatná podkapitola *Rozvod z pohledu dítěte*. Poslední část kapitoly *Rodina a zákony* představuje závěrečné shrnutí, jehož součástí jsou úlohy ověřující získané znalosti.

5.1.5 Učebnice Fraus – shrnutí

Shrnutí analýzy učebnic od nakladatelství Fraus se nejdříve zaměří na vymezení obsahu učebnic napříč jednotlivými ročníky, tedy určení témat, v nichž se objevuje

⁷⁶ URBAN, M., FRIEDEL, T., KRUPOVÁ, T., JANOŠKOVÁ, D., ONDRÁČKOVÁ, M. *Občanská výchova 9: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2014.

rodinná tematika. Na základě analýzy bylo zjištěno, že největší pozornost je rodinné tematice věnována v šestém a devátém ročníku, zatímco nejmenší v ročníku sedmém a osmém.

V učebnicích pro 6. ročník tvoří kapitola o rodině nejrozsáhlejší kapitolu. V první řadě zde nalezneme uvedení do tématu rodina, tedy pojednání o rodině z obecného hlediska (definice, typy a funkce rodiny, příbuzenské vztahy, vývoj rodiny). Dále jsou tu rozebírána témata jako role muže a ženy v rodině (což odkazuje k problematice genderu), manželství, náhradní rodinná péče, komunikace v rodině, láska (partnerská a mateřská), práva dětí a domov. Z vyjmenování dílčích témat je patrné, že je rodina široké téma, které se prolíná do více oblastí. Už jenom skutečnost, že rodina jako instituce zastává řadu funkcí, vede k pronikání rodinné tematiky do různých společenských disciplín (např. ekonomická funkce rodiny odkazuje k oblasti ekonomie).

V učebnicích pro 7. ročník je rodinné tematice věnována menší pozornost. Nejdříve je rodina probírána z hlediska sociologického, neboť představuje primární sociální skupinu a je spjata s procesem socializace. Dále lze zaznamenat odkaz k oblasti práva, jelikož se pozornost zaměřuje na práva a povinnosti členů rodiny a zmíněn je i přímo pojem rodinné právo. Dalšími dílčími tématy, v nichž se objevuje rodinná tematika, je rozvod, domácí násilí (konkrétně týrání dětí), komunikace, bydlení (zařizování bytu či domu a stolování, což odkazuje ke společenské etiketě) a ekonomika domácnosti (rodinný rozpočet).

V učebnicích pro 8. ročník (přesněji řečeno pouze v učebnici starší generace v oddíle Rodinná výchova) je téma rodiny nejprve spjata s tématem lásky (partnerská, manželská a rodinná). Dále je zde patrná souvislost s právem, jelikož je zde nastíněna otázka práv dětí. K rodinné tematice také odkazuje tematika partnerství (volba partnera, ideální partner). Vedle partnerství se zde rozebírá téma manželství (předčasné manželství a rodičovství) a neshody v manželství (což odkazuje k tematice konfliktu, který bývá předmětem zájmu psychologie). Stejně jako u předchozího ročníku je zde zmíněna tematika týrání. K reprodukční funkci rodiny odkazuje téma sexualita, do něhož spadá řada dílčích témat (včetně kontroverzních) – heterosexuality, homosexualita, bisexualita, transsexualismus, reprodukční zdraví, předčasné zahájení sexuálního života, těhotenství u mladistvých, interrupce, promiskuita, prostituce, pohlavní choroby, plánované rodičovství a antikoncepce.

V učebnicích pro 9. ročník je velká pozornost zaměřena na oblast rodinného práva. V souvislosti s porušováním práv je opět zmíněno domácí násilí a týrání dětí. Dále jsou z právní roviny definovány pojmy manželství, nesezdané soužití a registrované partnerství. V souvislosti s registrovaným partnerstvím se zde řeší otázka práv homosexuálních párů a adopce dětí homosexuálními páry. Taktéž je pozornost zaměřena na vymezení pojmu společné jmění manželů a vyživovací povinnost. Dále jsou tu uvedeny formy státní pomoci rodinám (např. rodičovský příspěvek, porodné). Dalšími probíranými tématy je rozvodovost, střídavá a společná péče rodičů, manželské poradny, výchova, vývoj rodiny (patriarchální a matriarchální rodina), funkční a dysfunkční rodina (závislosti), krizové situace v rodině (např. úmrtí, rozvod, násilí) a ekonomická situace rodiny (životní minimum, životní úroveň). Stejně jako u předchozího ročníku se zde setkáme s oblastí sexuální výchovy – partnerství, plánované a neplánované rodičovství, antikoncepce, interrupce, těhotenství, porod.

Po objasnění tematických oblastí, do nichž se prolíná rodinná tematika, je také třeba se zaměřit na didaktické hledisko, konkrétně na typy úloh, které se v této ucelené řadě učebnic objevují. Nejčastěji byly při analýze zaznamenány otázky k zamyšlení a společné diskusi, které podněcují myšlení žáků a vedou k jejich aktivizaci. Vedle tohoto typu úloh se vyskytovaly skupinové práce, úlohy založené na dramatizaci (modelové situace), práce s textem a tvořivé úlohy (např. tvorba letáku). S didaktickým hlediskem souvisí i poměr výkladové a úkolové složky, který je v těchto učebnicích celkem vyvážený. Textovou složku vhodně doplňuje obrazová složka, která zvyšuje přitažlivost učebnice. Úskalí ale může být v tom, že obrazová složka může působit rušivě – žáci se nebudou soustředit na text nebo na výklad učitele, ale budou rozptylováni obrázky.

Vzhledem k tomu, že byly analyzovány dva typy učebnic (učebnice starší a nové generace), je třeba zmínit i jejich srovnání. Jak již bylo řečeno v úvodu kapitoly, učebnice nové generace neobsahují blok (oddíl) Rodinná výchova. V důsledku toho obsahují méně kapitol a mají celkově menší rozsah. Velkým plusem učebnic nové generace je jejich aktualizace, která je nesmírně důležitá, jelikož se mnohá témata občanské výchovy (např. právní dokumenty, zákony) proměňují spolu s vývojem společnosti. Jednoduše řečeno, učebnice nové generace obsahují nové a doplňující informace. Vzhledem k tomu, že analyzované učebnice představují ucelené řady, často se v nich setkáme s odkazy k učivu a znalostem z předchozích ročníků. Taktéž je u nich zaznamenána snaha o realizaci mezipředmětových vztahů a o integraci průřezových témat. Zejména učebnice nové

generace kladou velký důraz na multikulturní výchovu, což dokazují často se vyskytující příběhy ze světa a odkazy k cizím národům, a na mediální výchovu, což je patrné ze zmínek o online prostředí, internetu a sociálních sítích. Tyto učebnice taktéž odkazují k aktuálně probíraným, diskutovaným tématům ve společnosti (např. sexting). Co se týče utříděnosti, jsou dle mého názoru lépe utříděné než učebnice starší generace. Některá témata, která byla v učebnici starší generace zařazena pod rodinnou tematiku, přičemž s ní tolik nesouvisela, jsou v učebnici nové generace zařazena pod odpovídající tematickou oblast. Učebnice starší generace také často roztríšťují jedno téma do více různých tematických oblastí a obsahují zbytečně mnoho podkapitol (vhodné by bylo jejich sloučení). Zároveň se v těchto učebnicích napříč ročníky mnohdy opakují stejná témata, stejné informace. Učebnice nové generace jsou dle mého názoru stručnější a přehlednější. Některé z nich také mají za každou kapitolou závěrečné shrnutí, které je doplněno o otázky a úlohy ověřující získané znalosti.

5.2 Učebnice Nová škola

Po představení učebnic občanské výchovy od nakladatelství Fraus se zaměříme na analýzu rodinné tematiky v učebnicích vydaných nakladatelstvím Nová škola. Učebnice jsou vždy rozděleny do několika tematických celků, do nichž jsou řazeny jednotlivé kapitoly, které se případně dále dělí na podkapitoly.

Kapitoly začínají úvodními, motivačními texty, které mají nejčastěji podobu citátu nebo úryvku z díla. Texty slouží především k probuzení zájmu o dané téma. Často k nim náleží otázky k zamyšlení, které u žáků rozvíjí čtenářskou gramotnost a zaměřují se na porozumění smyslu textu. Za každým tematickým celkem je zařazeno opakování s různými typy úloh, které ověřují získané znalosti z dané oblasti. Učebnice taktéž obsahují úvodní opakování, jež se vztahuje k učivu probranému v předchozích ročnících, a závěrečné opakování, které ve formě testu shrnuje učivo celé učebnice. V zadní části učebnic také nalezneme návrhy projektů a klíč k jednotlivým cvičením a opakováním.

K větší přehlednosti a orientaci v textu slouží symboly, jejichž popis je uveden v úvodu učebnice: sova = úkol opakovací a uvádějící do souvislostí probrané učivo; lupa = tvořivý úkol; globus = práce s mapou; chlapec a dívka = skupinová práce; písmeno Z v barevném kolečku = zajímavost; počítač = práce s internetem; kniha = ukázka z krásné literatury; barevné čtverečky se zkratkami předmětů = mezipředmětové vztahy; čtvereček s písmeny PT = průřezová témata. V dolní části každé strany učebnice je také barevná lišta, v níž nalezneme klíčová slova daného tématu přeložena do anglického

a německého jazyka. Vedle toho jsou tu odkazy na učivo z učebnic jiných předmětů včetně uvedení čísla strany (mezipředmětové vztahy). Každá kapitola je rovněž zakončena shrnutím v barevném rámečku.

5.2.1 Učebnice *Nová škola pro 6. ročník*⁷⁷

V učebnici pro 6. ročník představuje rodinnou tematiku tematický celek *Život v rodině*, který je v pořadí druhým nejrozsáhlejším celkem učebnice. První kapitola *Rodina má mnoho členů* definuje pojem rodina a dále se věnuje příbuzenským vztahům a rodokmenu. Součástí kapitoly jsou tvořivé úlohy (kresba členů rodiny v podobě barevných skvrn, zvířat či věcí a tvorba rodokmenu), doplňovací cvičení (doplnit do textu názvy členů rodiny) a hádanky skrývající členy rodiny (např. *Nemám sourozence a syn pána na obrázku je syn mého otce. Kdo je na obrázku?*). Žáci se také seznamují s pojmy matrika a archiv. Vzhledem k jednomu z uvedených rodokmenů, který zobrazuje příbuzenské vztahy českých králů, je zde odkaz k dějepisu.

Druhá kapitola *Rodina má mnoho podob* se věnuje funkcím a podobám rodiny, zmiňuje pojmy biologická rodina a užší a širší rodina. Zároveň je tu odkaz k neúplné rodině a k nesezdanému soužití. Najdeme tu také různé zajímavosti pojednávající o mateřských centrech, významných dnech souvisejících s rodinou (Mezinárodní den rodiny, Den matek, Den otců) a o proměně rodin z hlediska počtu dětí (dříve bylo typické mít více početnou rodinu, dnes bývají normálem dvě děti). Stejně jako v předchozí kapitole je zde odkaz k dějepisu, konkrétně k tématu proměny role ženy a muže v historickém kontextu a k tématu tzv. spartánské výchovy. Vyhledávacím úkolem pro žáky je najít význam slov patriarchát a matriarchát. Dále se kapitola věnuje formám náhradní rodinné péče – adopce, pěstounství, SOS vesničky, výchovná zařízení (kojenecké ústavy, dětské domovy). Zmíněno ovšem není poručenství. Posledním tématem kapitoly je adopce na dálku a stejnojmenný projekt pomáhající dětem v rozvojových zemích.

Třetí kapitola s názvem *Rodina má své zvyklosti* se věnuje rodinnému řádu, který představuje soubor pravidel, zvyků a rituálů v rodině. Tvořivým úkolem pro žáky je kresba květiny, jejíž okvětní lístky představují rodinné zásady. Žáci mají rovněž diskutovat nad zvyky, které se dodržují v jejich rodině, nebo přiřazovat k jednotlivým svátkům či událostem (např. Vánoce, maturita) příslušné rituály. Dále se kapitola věnuje

⁷⁷ SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L. *Výchova k občanství 6: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Brno: Nová škola, 2015.

důležitému rodinnému rituálu, kterým je svatba. Zmíněny jsou tu druhy sňatku, jeho průběh a svatební zvyky. Na tematiku svatby navazuje téma manželství. Žáci se mají zamyslet například nad důvody vstupu do manželství. Pro zajímavost jsou zde uvedeny pojmy monogamie a polygamie. Dále se kapitola zaměřuje na práva a povinnosti manželů a rozdělení rolí v rodině, s nímž souvisí zmínka o tom, že se v současné době můžeme setkat i s muži na rodičovské dovolené. Jelikož jde o nastínění tematiky genderu, je zde také uveden odkaz k genderové nerovnosti na trhu práce. Závěrečným tématem kapitoly je registrované partnerství. Žáci mají na internetu vyhledat státy, kde je tento svazek umožněn.

Poslední kapitolou tohoto celku je kapitola *Rodina se někdy neshodne*. Kapitola začíná ukázkou z literárního díla, která vypráví o chlapci, jenž utekl před trestem za lhaní. Na základě přečtení příběhu mají žáci ve skupinkách domyslet jeho konec. Text otevírá téma konfliktu, který může být příčinou rozpadu rodiny. Dále se žáci seznamují se způsoby řešení konfliktu – únik, konfrontace a dohoda neboli kompromis. Následuje tematika vzájemné komunikace a tolerance, které jsou pro řešení neshod důležité. Závěr kapitoly představuje různé rodinné situace, které mají žáci za úkol sehrát a vyřešit.

Další souvislost s rodinnou tematikou je patrná v tematickém celku *Život mezi lidmi*. V kapitole *Pravidla pomáhají chránit*, která se věnuje lidským právům, je zmínka o dětských právech a o fondu UNICEF. V kapitole *Když se pravidla nerespektují* najdeme problematiku týrání a sexuálního zneužívání dětí.

K tematice rodiny odkazuje také úvodní text tematického celku *Místo, kde žiji*, jehož první kapitola se věnuje domovu. Ukázka z literárního díla vypráví o přechodu malého chlapce z dětského domova do nové rodiny. Žáci si na základě ukázky mají připomenout formy náhradní rodinné péče a dále se mají zamyslet nad tím, kde se chlapec z příběhu cítí doma.

Poslední souvislost s rodinnou tematikou se nachází v závěru učebnice v části *Návrhy projektů*. Jeden projekt představuje výtvarné zpracování vlastního rodokmenu, popř. vytvoření internetové stránky s rodokmenem. Rodokmen mohou žáci doplnit i zajímavými fotkami nebo rodinnými příběhy. Druhý projekt se týká rodinných zvyků a rituálů u jiných národů. Žáci vytvoří na základě vyhledání informací na internetu (popř. rozhovorů se spolužáky jiné národnosti) články, které sloučí do sborníku.

5.2.2 Učebnice Nová škola pro 7. ročník⁷⁸

Do učebnice pro 7. ročník není zařazen celek zaměřený přímo na rodinu. Odkazy k rodinné tematice tu ale nalezneme. První zmínka o rodině je součástí tematického celku *Kam patříš*. Jedna z jeho kapitol s názvem *Žijeme ve společenství lidí* se zabývá společenskými skupinami, do nichž se řadí právě rodina. Ta představuje první skupinu, jejímž členem se stáváme automaticky po narození. Vedle vymezení rodiny jako společenské skupiny jsou tu popsány základní funkce rodiny – výchovná, ekonomická (hospodářská), biologická (rozmnožovací) a citová. Dále je tu zařazeno opakovací cvičení, v němž si mají žáci připomenout pojmy z předchozího ročníku (např. biologická rodina). Dalším úkolem je skupinová práce, kdy žáci mají sepsat důležité rady a doporučení, které jim předaly jejich rodiče. Rovněž zde najdeme odkaz k problematice náhradní rodinné péče. Vedle rodiny jsou tu představeny i další důležité společenské skupiny – parta kamarádů a školní třída. Do závěru kapitoly je zařazena tematika konfliktu, která byla probírána již v 6. ročníku.

Další zmínka vztahující se k tématu rodiny je zařazena do kapitoly *O lidských právech*. Vedle připomenutí dětských práv je tu také část věnující se postihům za porušování lidských práv a za trestné činy u dětí a mladistvých. Je zde zmíněno, že těmto skupinám může být nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova.

Poslední odkaz k rodinné tematice představují kapitoly z tematického celku *Já a hospodaření*. Žáci se seznámí s pojmy rodinný majetek a rodinný rozpočet a zamyslí se nad pravidelnými výdaji domácnosti.

5.2.3 Učebnice Nová škola pro 8. ročník⁷⁹

V učebnici pro 8. ročník najdeme zmínku o rodině hned v úvodním opakování z předchozích ročníků (např. otázka na druhy sňatku). Dále je rodina zmíněna v rámci tematického celku *Člověk mezi lidmi*, v kapitole *Lidská setkání*. Kapitola odkazuje ke znalostem z minulého ročníku, věnuje se tematice společenských skupin. Rovněž jsou tu připomenuty základní funkce rodiny.

Největší pozornost je rodinné tematice věnována v tematickém celku *Člověk, láska a manželství*. První kapitola s názvem *Láska* se zaměřuje především na pojmy zamilovanost, láska, sex, heterosexuality a homosexualita. Skupinovým úkolem pro žáky

⁷⁸ LUNEROVÁ, J., ŠTĚRBA, R., SVOBODOVÁ, M. *Výchova k občanství 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Brno: Nová škola, 2016.

⁷⁹ LUNEROVÁ, J., ŠTĚRBA, R., SVOBODOVÁ, M. *Výchova k občanství 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Brno: Nová škola, 2015.

je diskuse o vlastnostech budoucího partnera, vhodném věku zahájení sexuálního života a o tom, zda může existovat sex bez lásky nebo láska bez sexu. Část o sexuální tematice je zároveň doplněna informací, že pohlavní styk s osobou mladší 15 let je u nás považován za trestný čin. Dále se kapitola zabývá sexuální orientací, přičemž definuje pojmy heterosexuality a homosexuality. V souvislosti s homosexualitou se zde píše, že v současné době se o ní mluví otevřeně, proto není třeba se za ni stydět a tajit ji, jako tomu bylo v minulém století. Kapitola také předkládá fotografie slavných homosexuálů, které mají žáci poznat. Dále je zmíněn pojem registrované partnerství. Žáci jej mají vysvětlit a poté mají vyjádřit svůj názor na výchovu dětí homosexuálními páry. V závěru kapitoly jsou zmíněny odchylky v lásce a poruchy sexuální identity – bisexualita, transsexualita a transvestitismus.

Druhá kapitola *Metody antikoncepce* začíná ukázkou z literárního díla, na jejímž základě se žáci zamýšlejí nad tzv. „vztahem na jednu noc“. Dále mají sdělit, zda (a proč) je sex pro lásku důležitý. Následně se kapitola věnuje antikoncepci a rizikům nechtěného (předčasného) otěhotnění.

Třetí kapitola *Nebezpečí sexuálního života* začíná textem o zpěvákovi Freddie Mercury a jeho prohraném boji s nemocí AIDS. Žáci mají uvést jméno kapely, jejímž členem tento zpěvák byl, a na internetu mají vyhledat více informací o jeho životě. Dále kapitola podává výklad o zásadách zodpovědného sexu a o pohlavních chorobách.

Čtvrtá kapitola se nazývá *Manželství – základ rodiny*. V úvodu kapitoly je uvedena definice manželství a podmínky pro uzavření manželství. Mezipředmětové vztahy představuje zmínka z dějepisu o nízkém sňatkovém věku v minulosti a informace ze zeměpisu o státech, kde je povolena polygamie. Dále tu nalezneme zmínku o předmanželské smlouvě a odkaz k tematice nesezdaného soužití, kdy mají žáci vysvětlit rčení „žít na psí knížku“ nebo „žít na hromádce“. Závěr kapitoly o manželství se věnuje rozvodu. Výkladová složka je doplněna různými úkoly – žáci mají např. vymyslet příčiny rozvodu nebo vyhledat procento rozvodovosti v ČR.

Poslední kapitola tematického celku se nazývá *Vznik lidského života*. V úvodu se žáci mají zamyslet nad pojmem rodičovská láska. Dále je zde popsán proces vzniku lidského života, což odkazuje k tematice rozmnožování, které bývá součástí výuky přírodopisu. Žáci se mají v jednotlivých úlohách zamyslet např. nad příznaky těhotenství nebo metodami ověření těhotenství. Dále mají diskutovat o tom, zda (a kdy) by chtěli mít děti. Následuje výkladová část o správném chování v těhotenství a o problému

s otěhotněním, který může vyřešit léčba nebo asistovaná reprodukce, tj. umělé oplodnění. Závěrečná část kapitoly se věnuje náhradní rodinné péči.

5.2.4 Učebnice Nová škola pro 9. ročník⁸⁰

V poslední učebnici ucelené řady nenalezneme tematický celek, který by se přímo zaměřoval na rodinnou tematiku, ale i přesto tu lze objevit pár odkazů k rodině. První zmínka o rodině je zařazena do úvodního opakování z předchozího ročníku – žáci si mají například vybavit základní funkce rodiny.

Další souvislost s rodinnou tematikou je patrná v tematickém celku *Finanční gramotnost*, konkrétně v kapitole *Hospodaření domácnosti*. Pozornost je zaměřena na rodinný rozpočet a jeho složky – příjmy a výdaje. Jednou z úloh je práce ve dvojicích, kdy žáci mají rozdělit stanovený měsíční příjem do obálek dle jednotlivých výdajů. Poté mají sdělit, zda je jejich „domácnost“ schopna měsíčně ušetřit určitou částku na dovolenou.

Poslední odkaz k rodinné tematice lze nalézt v oddíle *Návrhy projektů*. Jeden z uvedených návrhů nese název *Jak se zachovat v různých finančních situacích?* Vyučující rozdělí žáky do skupin a každé zadá modelovou rodinnou situaci (např. rodina s hypotékou, neúplná rodina, kterou tvoří matka samoživitelka s dětmi). Žáci mají vytvořit „svým rodinám“ rodinný rozpočet a navrhnout řešení jejich finančních situací. Svoje práce mají poté prezentovat před třídou, a otevřít tak diskusi, díky níž se mohou k dané situaci vyjádřit všichni žáci.

5.2.5 Učebnice Nová škola – shrnutí

Na základě analýzy učebnic od nakladatelství Nová škola bylo zjištěno, že největší pozornost je rodinné tematice věnována v šestém a osmém ročníku, a naopak nejmenší v ročníku devátém a sedmém. Následně si jednotlivé učebnice shrneme z hlediska obsahového, vymezíme tedy témata vztahující se k rodině, která se v těchto učebnicích objevují.

Učebnice pro 6. ročník obsahuje poměrně rozsáhlý tematický celek věnující se rodině. V jeho úvodu nalezneme definici rodiny, pojmenování příbuzenských vztahů a vymezení základních funkcí a podob rodiny. Dále je zde patrný odkaz k tematice genderu, neboť je rozebírána tematika role (postavení) ženy a muže v rodině. Dalším

⁸⁰ LAICMANOVÁ, A. *Výchova k občanství 9: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Brno: Nová škola, 2016.

tématem je náhradní rodinná péče a její formy, přičemž tu není zmínka o poručenství. V souvislosti s osvojením je zde zmíněna adopce na dálku. Téma rodina je rozebíráno také ve spojitosti s tematikou zvyků a rituálů, která odkazuje k multikulturní výchově. Dalšími tématy vztahujícími se k rodině jsou: sňatek (svatba) a jeho druhy, manželství (monogamie, polygamie), práva a povinnosti manželů a jejich postavení (opět odkaz k tematice genderu), registrované partnerství, konflikt, dětská práva a jejich porušování (týrání a sexuální zneužívání dětí), domov. Ze všeho uvedeného tedy vyplývá, že zkoumaná tematika se prolíná do mnoha oblastí (např. právo) a zároveň se dotýká kontroverzních a aktuálních témat (např. gender).

V učebnici pro 7. ročník je rodinné tematice věnována nevelká pozornost. Rodina je zde nejdříve vymezena jako společenská skupina, což je předmětem zájmu sociologie. Taktéž jsou tu blíže rozvedeny základní funkce rodiny a rovněž je zde připomenuta tematika konfliktu. Souvislost s rodinnou tematikou je také patrná v oblasti práva (dětská práva, ochranná a ústavní výchova) a ekonomie (rodinný majetek, rodinný rozpočet).

V učebnici pro 8. ročník se rodinná tematika objevuje nejdříve u tematiky společenských skupin, na niž byla pozornost zaměřena již v předchozím ročníku. Ovšem největší prostor je tématu rodiny věnován v tematickém celku, který svým obsahem odkazuje k oblasti sexuální výchovy. Zařazena jsou zde dílčí témata jako zamilovanost, láska, sex, heterosexuality, homosexualita, registrované partnerství, bisexualita, transsexualita a transvestitismus. Další témata souvisí s biologickou (tj. reprodukční či rozmnožovací) funkcí rodiny a je u nich patrný mezipředmětový vztah s přírodopisem (biologií člověka): proces reprodukce (vznik lidského života), těhotenství, umělé oplodnění, antikoncepce, nechtěné (předčasné) otěhotnění, pohlavní choroby (např. AIDS). Posledním probíraným tématem je manželství – vedle definice manželství je pozornost zaměřena na podmínky pro uzavření manželství, neshody v manželství (konflikt), rozvod a náhradní rodinnou péči.

Učebnice pro 9. ročník se rodinné tematice přímo nevěnuje. Téma rodina je pouze nastíněno v souvislosti s finanční gramotností, tedy s oblastí ekonomie. Pozornost je zaměřena na hospodaření domácnosti a rodinný rozpočet. K této problematice odkazuje také jeden z návrhů projektů, kdy mají žáci pro modelové rodiny vytvořit rodinný rozpočet a navrhnout řešení jejich finančních situací.

Po shrnutí všech učebnic po obsahové stránce se zaměříme na hledisko didaktické. Co se týče typů úloh, nalezneme tu především otázky k zamyšlení a diskusi rozvíjející

myšlenkové operace žáků, opakovací úlohy uvádějící učivo do souvislostí, doplňovací cvičení ověřující získané znalosti, skupinové práce přispívající k rozvoji kooperace a komunikativních dovedností, vyhledávací úlohy (práce s internetem), úlohy zaměřené na práci s textem a citáty, tvořivé úlohy (např. tvorba rodokmenu – propojení s výtvarnou výchovou) a úlohy založené na dramatizaci (např. modelové rodinné situace – propojení s doplňujícím vzdělávacím oborem dramatická výchova). Výkladová složka včetně krátkých zajímavostí je vhodně doplněna úlohovou a obrazovou složkou. Velkým plusem této ucelené řady učebnic jsou opakování, která ukončují každý tematický celek. Kromě těchto cyklických opakování se zde objevují i opakování úvodní, připomínající učivo z předchozích ročníků, a závěrečná, shrnující všechno učivo dané učebnice. Odkazy ke znalostem z předchozích ročníků jsou rovněž součástí jednotlivých kapitol ve formě otázek a úloh. Pozitivní hodnocení si zaslouží také návrhy projektů, které jsou zařazené do zadní části učebnice. Učivo je v učebnicích propojováno do širších souvislostí, jsou zde patrné odkazy k ostatním předmětům (mezipředmětové vztahy) a průřezovým tématům. Učebnice jsou stručné a přehledné, důležité informace jsou v nich ztučněny, což přispívá k lepšímu zapamatování a osvojení učiva.

5.3 Shrnutí, porovnání

Následující podkapitola podává celkové shrnutí analýzy vybraných učebnic občanské výchovy, přičemž pozornost je zaměřena na tematické a didaktické hledisko. Zároveň je zde uvedeno srovnání jednotlivých nakladatelství.

Rodinná tematika je u obou zmíněných nakladatelství vymezena podobně. Zasahuje do mnoha oblastí a vědních disciplín, což dokazuje, jak je téma rodiny široké. Rodina jakožto sociální či společenská skupina představuje dílčí téma sociologie. Jedná se o instituci, která plní určité funkce, má různé podoby a jejíž členové jsou spojeni vzájemnými vztahy. Rodina se spolu s vývojem společnosti proměňuje, což má za následek rozvoj alternativních forem partnerského soužití (např. nesezdané soužití) vedle tradičního manželství. U tématu vývoje rodiny a proměny role ženy a muže je patrný přesah do oblasti historie, do výuky dějepisu. Tento přesah tedy představuje mezipředmětový vztah. Tematika postavení ženy a muže zároveň souvisí s problematikou genderu, který je v současné době diskutovaným tématem ve společnosti. Téma rodiny se dále dotýká oblasti psychologie, odkazují k tomu například témata komunikace v rodině, konflikt a domácí násilí. Co se týče oblasti práva, jedním z jeho odvětví je právě právo rodinné, do něhož zasahují otázky týkající se manželství, rozvodu, registrovaného

partnerství nebo náhradní rodinné péče. S právní oblastí souvisí také tematika dětských práv a jejich porušování. Rodinná tematika dále proniká do oblasti sexuální výchovy, což lze vysvětlit tím, že jednou ze základních funkcí rodiny je funkce reprodukční. Dílčími tématy této oblasti je láska, sex, reprodukce, antikoncepce, těhotenství, předčasné (neplánované) rodičovství, pohlavní choroby, sexuální orientace (heterosexuality, homosexualita, bisexualita) a poruchy pohlavní identity (transsexualismus, transvestitismus). Téma rodiny se rovněž prolíná do oboru ekonomie, kde přispívá k rozvoji finanční gramotnosti – důkazem toho jsou témata rodinný rozpočet a rodinný majetek. Rodinná tematika také proniká do obsahu průřezových témat – například k multikulturní výchově odkazuje téma rodinných zvyků a rituálů nebo adopce na dálku. Ze všeho uvedeného tedy vyplývá, jak již bylo řečeno výše, že se rodinná tematika prolíná do více oblastí a oborů. Také je třeba neopomenout, že téma rodiny je ožehavé, jelikož se dotýká kontroverzních témat, jako je např. homosexualita. Proto je ve školním prostředí důležité, aby byl vyučující před probíráním takového tématu dopředu obeznámen s jednotlivými žáky ve třídě a jejich rodinnou situací, čímž by se předešlo případným problémům, které by mohly nastat. Zároveň je třeba brát ohled na věk a vývojovou úroveň žáků – mladší žáci se budou třeba některým tématům smát, nebudou je brát vážně nebo je nebudou chápat, starší žáci se naopak mohou stydět mluvit před ostatními a mohou se uzavřít do sebe. Z toho důvodu by měl být vyučující opatrný, tolerantní a neměl by žáky do ničeho nutit, pokud je jim to nepřijemné.

Po vymezení rodinné tematiky se zaměříme na porovnání analyzovaných učebnic z hlediska didaktického. Ve všech učebnicích jsou zařazeny podobné typy úloh. Setkáme se tu především s otázkami k zamyšlení a diskusi, které rozvíjejí myšlení žáků. Další úlohy představují skupinové práce, práce s textem, tvořivé úlohy, úlohy založené na dramatizaci (hraní rolí – modelové rodinné situace) a práce s internetem (úlohy typu vyhledej, zjisti). Úlohy také často odkazují k učivu z předchozích ročníků. Učebnice zároveň propojují učivo s ostatními vyučovacími předměty, uplatňují se v nich tedy mezipředmětové vztahy, které umožňují žákům chápat učivo v širších souvislostech. Do učebnic jsou zároveň integrována průřezová témata. Z hlediska struktury obsahují všechny učebnice textovou (výkladovou, úkolovou) a obrazovou složku, které se vzájemně doplňují. Kapitoly jsou ukončeny závěrečným shrnutím, které žákům podává nejpodstatnější informace daného tématu. Velkým plusem učebnic od Nové školy jsou úvodní texty ve formě citátů nebo úryvků z literárních děl, které slouží k motivaci žáků. Texty se objevují v úvodu každé kapitoly (u učebnic od nakladatelství Fraus se ale také

s nimi na některých místech setkáme). Další výhodou učebnic Nové školy jsou úvodní opakování, která odkazují ke znalostem z předchozího ročníku, cyklická opakování, která jsou zařazena za každý tematický celek, a závěrečná opakování, která prověřují znalosti ze všeho učiva dané učebnice. V učebnicích Fraus tato opakování nenajdeme až na některé učebnice nové generace, které mají za tematickými celky závěrečné shrnutí včetně pár otázek a úloh. Co se týče rozsahu jednotlivých učebnic, nejrozsáhlejší jsou učebnice starší generace od nakladatelství Fraus, jelikož obsahují dva oddíly (Občanská výchova a Rodinná výchova), o něco méně rozsáhlé jsou učebnice nové generace od stejného nakladatelství a nejužitejšími učebnicemi jsou učebnice od nakladatelství Nová škola. Vzhledem k rozsahu jsou učebnice Nové školy stručnější, a tudíž podávají méně informací v porovnání s učebnicemi Fraus (zejména v porovnání se starší generací). Doplňující informace, které Fraus předkládá, jsou ale často u Nové školy nastíněny v úkolech, kdy žáci mají dané informace sami vyhledat. Učebnice Nové školy jsou zároveň dle mého názoru přehlednější. Za výhodu učebnic Fraus lze považovat hojně se vyskytující příběhy ze života či novinové zprávy, které propojují učivo s běžným životem, a vzbuzují tak u žáků zájem o dané téma. Na úplný závěr je třeba zmínit velké pozitivum obou nakladatelství – tištěné učebnice jsou převedeny do elektronické podoby, do formy interaktivních učebnic, kterými mohou učitelé oživit svou výuku.

6 Náměty do výuky se zaměřením na rodinnou tematiku

Následující kapitola představuje soubor vlastních aktivit vztahujících se k rodinné tematice, který může posloužit zejména pedagogům jako inspirační zdroj pro jejich výuku. Jak již bylo zmíněno v úvodu práce, původním záměrem bylo připravené náměty do výuky odučit na základní škole a jejich realizaci v práci vyhodnotit, ovšem vzhledem k uzavření škol kvůli současné epidemiologické situaci mi to bohužel nebylo umožněno.

Náměty do výuky představují převážně mé vlastní nápady, jako inspirace mi ovšem posloužily analyzované učebnice, zkušenosti z průběžné a souvislé pedagogické praxe, úlohy, které mi byly zadány během studia na VŠ, a odborné publikace, z nichž jsem čerpala označení výukových metod.⁸¹ Náměty jsou rozmanité, často jsou založeny na aktivizačních výukových metodách, které motivují a aktivizují žáky, rozvíjí u nich tvořivost, kreativitu a komunikační schopnosti, a ožíví tak každou vyučovací hodinu

⁸¹ KOTRBA, T. *Praktické využití aktivizačních metod ve výuce*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2007; SITNÁ, D. *Metody aktivního vyučování: spolupráce žáků ve skupinách*. Praha: Portál, 2013.

(např. diskuse, práce s videem). Do souboru je také zařazena metoda práce s textem, která přispívá k rozvoji čtenářské gramotnosti. Aktivity jsou zaměřeny jak na individuální práci žáků, která podporuje samostatnost, tak na práci skupinovou, která rozvíjí schopnost spolupráce. Některé z aktivit plní funkci motivační, jsou tedy uvedením do tématu, zatímco některé slouží k zopakování probraného učiva. Závěr kapitoly také předkládá dva typy na domácí úlohy. Z hlediska tematického jsou aktivity různorodé. Převážně se vztahují k tématům, která se objevují v analyzovaných učebnicích občanské výchovy, a rozvíjí je, případně u nich nacházejí další souvislosti. Opominuta nejsou ani témata kontroverzní, diskutabilní a aktuální. Dle mého názoru jsou aktivity nejvhodnější pro 2. stupeň ZŠ (případně nižší ročníky víceletých gymnázií), jelikož se zaměřují, jak již bylo řečeno, na témata, která jsou součástí výuky občanské výchovy na tomto stupni škol. Ovšem některé aktivity, zejména ty, které otevírají kontroverzní témata (např. homosexualita, potrat), lze určitě využít i na střední škole v rámci výuky základů společenských věd či etické výchovy, pokud ji škola realizuje jako samostatný předmět.

6.1 Skřítek Popleta

Název aktivity: Skřítek Popleta

Téma: příbuzenské vztahy

Časová náročnost: 15 minut

Cíl: Žák si na základě korektury textu (tj. nalezení a opravení nepravdivých informací) ověří svou znalost příbuzenských vztahů. Skrze práci s textem žák zároveň rozvíjí čtenářskou gramotnost.

Popis: Vyučující žákům předloží krátký text (viz níže) vztahující se k tematice příbuzenských vztahů. Žáci mají v textu nalézt chyby, tedy nesprávně užití názvy členů rodiny, a opravit je. (Pro usnadnění může být žákům předem řečeno, kolik chyb se v textu nachází). Až budou všichni žáci hotovi, bude následovat společná kontrola. Žáci budou postupně vyvoláváni a budou sdělovat nalezené chyby včetně odůvodnění. Aktivita slouží především k zopakování tematiky příbuzenských vztahů.

Vyučovací metody: práce s textem (korekturní cvičení), rozhovor

Pomůcky: namnožený text včetně zadání úkolu

Klíčové kompetence: k řešení problémů, k učení, komunikativní

Zadání, text:

Ajaj! Skřítek Popleta se v příbuzenských vztazích vůbec nevyzná. Najdi všechny chyby, které Popleta natropil, a oprav je.

Ahoj! Jmenuji se skřítek Popleta. Rád bych vám představil svou rodinu. Bydlím v lese spolu se svými rodiči – maminkou Zuzkou a tatínkem Honzou, a se třemi sourozenci – dvěma bratry (Kubou a Tomem) a jednou sestřenicí (Hankou). Na návštěvu k nám často jezdí mamini rodiče – Gustav a Soňa. Gustav je můj tchán a Soňa je moje tchyně. Gustava nemám moc v lásce, jelikož mi pořád říká, co mám a nemám dělat. Zato Soňa je velmi milá, pořád mi nosí sladkosti a rozmazluje mě. Někdy k nám zavítá i mamini sestra Bětka se svým manželem Fandou. Bětka je moje neteř a Fanda je můj synovec. Jejich děti, Lojza a Vašek, jsou moji švagři. Jsou to fajn kluci, kteří nezkaží žádnou zábavu.

Řešení:

*Ahoj! Jmenuji se skřítek Popleta. Rád bych vám představil svou rodinu. Bydlím v lese spolu se svými rodiči – maminkou Zuzkou a tatínkem Honzou, a se třemi sourozenci – dvěma bratry (Kubou a Tomem) a jednou ~~sestřenicí~~ **sestrou** (Hankou). Na návštěvu k nám často jezdí mamini rodiče – Gustav a Soňa. Gustav je můj ~~tchán~~ **dědeček** a Soňa je moje ~~tchyně~~ **babička**. Gustava nemám moc v lásce, jelikož mi pořád říká, co mám a nemám dělat. Zato Soňa je velmi milá, pořád mi nosí sladkosti a rozmazluje mě. Někdy k nám zavítá i mamini sestra Bětka se svým manželem Fandou. Bětka je moje ~~neteř~~ **teta** a Fanda je můj ~~synovec~~ **strýc**. Jejich děti, Lojza a Vašek, jsou moji ~~švagři~~ **bratrance**. Jsou to fajn kluci, kteří nezkaží žádnou zábavu.*

➔ 6 chyb

Bonusový úkol: Za domácí úkol mohou žáci na základě textu vytvořit rodokmen skřítky Poplety. Jakou podobu rodokmenu zvolí, je ponecháno na nich. Fantazii se meze nekladou.

6.2 Ulov je všechny

Název aktivity: Ulov je všechny

Téma: příbuzenské vztahy

Časová náročnost: 10 minut

Cíl: Žák si formou didaktické hry zopakuje názvy členů rodiny.

Popis: Aktivita je založena na obecně známé hře bingo. Na začátku vyučující napíše na tabuli, případně promítne prostřednictvím dataprojektoru, seznam všech názvů členů rodiny. Každý žák si z uvedeného seznamu vybere dle vlastní volby určitý počet pojmů (počet stanoví vyučující) a zapíše si je do sešitu do tabulky. Až budou mít všichni žáci připravenou tabulku se svými pojmy, vyučující začne z klobouku losovat předem připravené kartičky s definicemi jednotlivých členů rodiny, přičemž vždy přečte danou definici nahlas. Pokud žáci uslyší definici pojmu ze své tabulky, vyškrtnou jej. Ten, kdo bude mít jako první vyškrtány všechny pojmy, vykřikne BINGO! Následně se provede kontrola – žák přečte nahlas své pojmy z tabulky a vyučující ověří, zda se opravdu jedná o pojmy, jejichž definice vytáhl z klobouku.

Varianta aktivity: Kartičky s definicemi lze využít pro přímé zkoušení žáků, kdy žáci jednotlivě chodí ke klobouku, vylosují definici a určí název člena rodiny.

Seznam členů rodiny:

maminka, tatínek, dcera, syn, sestra, bratr, babička, dědeček, vnučka, vnuk, teta, strýc, sestřenice, bratranec, neteř, synovec, švagrová, švagr, tchyně, tchán, snacha, zeť

Definice členů rodiny (pro losovací kartičky):

ženský rodič, mužský rodič, ženský potomek, mužský potomek, ženský sourozenec, mužský sourozenec, matčina/otcova matka, matčin/otcův otec, dceřina/synova dcera, dceřin/synův syn, matčina/otcova sestra, matčin/otcův bratr, tetina a strýcova dcera, tetin a strýcův syn, sestřina/bratrova dcera, sestřin/bratrův syn, bratrova manželka, sestřin manžel, manželčina/manželova matka, manželčin/manželův otec, synova manželka, dceřin manžel

Doplňující otázky: Vymyslíte jiné definice pro tetu a strýce? (*manželka matčina/otcova bratra, manžel matčiny/otcovy sestry*) Vymyslíte jiné definice pro neteř a synovce? (*dcera manželčina/manželova sourozence, syn manželčina/manželova sourozence*) Vymyslíte jiné definice pro švagrovou a švagra? (*manželčina/manželova sestra, manželčin/manželův bratr*)

Vyučovací metody: didaktická hra

Pomůcky: tabule (příp. dataprojektor), psací potřeby, sešit, kartičky s definicemi, klobouk (příp. miska či krabice) na kartičky

Klíčové kompetence: k učení, k řešení problémů, sociální a personální

6.3 V manželské ulici

Název aktivity: V manželské ulici

Téma: manželství

Časová náročnost: 20 minut

Cíl: Žák se na základě zhlédnutí videoukázky seznamuje s tematikou manželství. Žák dokáže porovnat podobu manželství dříve a dnes, dále je schopen uvést důvody pro vstup do manželství a vysvětlit pojmy zasnoubení a rozvod.

Popis: Vyučující žákům promítne jeden pětiminutový díl z cyklu českého animovaného seriálu Labyrint světa a ráj srdce, který vysílala Česká televize v roce 2020 k příležitosti 350 let od úmrtí J. A. Komenského. Seriál má především sloužit k seznámení s jeho literárním dílem Labyrint světa a ráj srdce. Ovšem vzhledem k šíři témat, o nichž seriál pojednává, jej lze zařadit i do vyučovacích hodin, které se přímo nezaměřují na osobnost Komenského a jeho dílo. Pro otevření tematiky manželství vyučující pustí žákům třetí díl s názvem v Manželské ulici⁸². V tomto díle hlavní hrdina (poutník) nahlédne pod pokličku manželského svazku. (Aby žáci porozuměli videu, měli by být předem stručně obeznámeni s tím, o čem literární dílo Labyrint světa a ráj srdce pojednává, kdo jsou hlavní postavy a že má poutník nasazeny růžové brýle, které mu ovšem nesedí, a tak vidí pravou realitu.) Po zhlédnutí videa vyučující rozdá žákům pracovní list s otázkami (viz níže). Otázky se zaměřují především na to, co žáci viděli v ukázce, a zároveň odkazují i na celkové znalosti žáků o rodinné tematice. Některé otázky vedou žáky k zamyšlení se nad problematikou manželství (žáci se například snaží porovnat podobu manželství v ukázce s dnešní podobou nebo přemýšlí o důvodech pro uzavření manželství), některé otázky ověřují zejména pozornost a postřeh při sledování videa. Po vyplnění pracovního listu bude následovat kontrola ve formě řízeného rozhovoru, který se může rozvinout ve společnou diskusi, jež otevře téma manželství a s ním související dílčí témata jako zasnoubení, láska, rozvod. V rámci diskuse vyučující využívá také metodu výkladu, kdy žákům sděluje podstatné informace související s tématem (např. rozvodová legislativa).

Poznámka: Video díky zábavné formě a skvělým dabérům (Jiří Lábus a Oldřich Kaiser) bezpochyby nadchne nejednoho žáka.

⁸² Odkaz na video: <https://edu.ceskatelevize.cz/video/6714-labyrint-sveta-a-raj-srdce-3-dil-v-manzelske-ulici?vsrc=porad&vsrid=labyrint-sveta-a-raj-srdce>

Vyučovací metody: práce s videem, písemné cvičení, rozhovor, diskuse, výklad

Pomůcky: IT technika (počítač, internet, dataprojektor, reproduktory), namnožený pracovní list s otázkami, psací potřeby

Klíčové kompetence: k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální

Mezipředmětové vztahy: Český jazyk a literatura (J. A. Komenský a jeho dílo Labyrint světa a ráj srdce)

Pracovní list – V manželské ulici

(otázky, které budou žákům zadány po zhlédnutí videa, včetně možných odpovědí):

1) Jaká událost (rituál) stojí na začátku cesty k manželství? Co si pod tímto pojmem představíme dnes?

zasnoubení; dnes – společenský akt, kdy muž požádá ženu o ruku (dá jí zásnubní prsten), dle pověry by se měla do roka a do dne ode dne zasnoubení uskutečnit svatba, jde tedy o krok předcházející vstupu do manželství

2) Na základě čeho určovala váha rovnost mezi daným párem? Jaký je tvůj názor na tento faktor určování vstupu do manželství? Co by mělo být hlavním důvodem pro vstup do manželství?

ekonomické a společenské postavení; nesouhlasím s tím, důvodem pro uzavření manželství by měla být především láska

3) Jak je ve videu znázorněno manželství a co jediného jej může zrušit? Jak se liší toto pojetí manželství od pojetí současného?

jako pevný svazek, který nelze zrušit (jediné, co jej zruší, je smrt); současná podoba manželství – jde o křehký svazek, lze jej zrušit rozvodem, důraz je kladen na individuální hodnoty partnerů

4) Jak poutník hodnotí manželství, které vidí skrz posunuté růžové brýle?

vůbec se mu nelíbí, vidí nesvobodu jedinců a jejich nespokojenost a trápení, říká, že vše je marné, že manželství je horší než smrt, a poznamenává, zda by nebylo pro manžele lepší, kdyby byl tento svazek rozpuštěn

5) Jak se cítila manželka, když byla z manželství vysvobozena?

spokojeně, šťastně

6) S kým vstoupil poutník do manželství?

s Magdou

6.4 Představ člena rodiny

Název aktivity: Představ člena rodiny

Téma: příbuzenské vztahy, funkce rodiny

Časová náročnost: 35 minut (závisí na počtu žáků ve třídě)

Cíl: Žák se zamýšlí nad členy své rodiny, nad jejich vlastnostmi či schopnostmi, a také nad tím, jak moc jsou pro něj důležité. Žák rozvíjí své komunikační schopnosti na základě mluvního cvičení o jednom ze členů své rodiny. Žák pozorně naslouchá druhým. Žák chápe význam rodiny v životě člověka.

Popis: Vyučující žákům zadá úkol, aby si rozmysleli a případně sepsali krátké vyprávění o jednom ze členů své rodiny – např. maminka, babička, sourozenec. (Je lepší toto obecné zadání, předejde se tak případným problémům – např. kdyby byl zadán úkol, aby žáci popsali svého tatínka, mohl by to být pro některého žáka problém, protože někdo třeba nemá kladný vztah se svým tatínkem, nežije s ním nebo ho nezná.) Při přípravě mluvního cvičení se může žák zaměřit na to, co má na vybrané osobě rád, proč je pro něj tato osoba důležitá, výjimečná nebo proč je pro něj vzorem. Taktéž může popisovat nějaký zajímavý či vtipný zážitek s touto osobou. (Pokud by byla žákům zadána příprava mluvního cvičení ve formě domácí úlohy, může poté žák přinést do školy fotografii vybraného člena rodiny, kterou ukáže ostatním, a oživí tak své vyprávění). Jakmile budou žáci připraveni, usadí se do kruhu a každý žák postupně představí člena své rodiny (stručně, cca 1 minuta). Po vystřídání všech žáků může následovat „zkouška“ toho, zda žáci pozorně poslouchali – každý si vybere jednoho spolužáka a řekne, co si zapamatoval z jeho vyprávění. (V případě domácí přípravy mohou žáci svá krátká povídání zaslat předem vyučujícímu, který na základě toho vytvoří pracovní list a ten pak budou žáci ve škole vyplňovat – otázky typu *Kdo má dědečka, který zažil 2. sv. válku? Kdo má maminku, která vaří nejlepší svíčkovou na světě?*, k nimž žáci doplní jména svých spolužáků.) Po aktivitě by měla následovat i krátká reflexe ve formě diskuse, kdy žáci odpovídají na otázky – např. *Bylo pro vás obtížné povídat před ostatními o někom, kdo vám je blízký? Bylo pro vás obtížné vymyslet povídání o někom z rodiny? Které povídání vás nejvíce zaujalo a proč? Dozvěděli jste se o svých spolužácích něco, co jste dosud nevěděli? Překvapilo vás něco u vyprávění spolužáků? Co jste si na základě této aktivity uvědomili?* Poslední otázka odkazuje ke smyslu celé aktivity, který by měl vyučující v závěru reflexe zmínit: aktivita by měla vést především k tomu, aby si žáci uvědomili, že rodina je v životě každého z nás

velmi důležitá, dává nám lásku, poskytuje bezpečí, učí nás způsobům chování a v neposlední řadě nám také přináší různé zážitky a dobrodružství. Na základě tohoto závěru lze nastínit tematiku funkcí rodiny.

Vyučovací metody: mluvní cvičení, písemná práce, diskuse

Pomůcky: psací potřeby, sešit (a v případě domácí přípravy pracovní list s otázkami)

Klíčové kompetence: komunikativní, sociální a personální

Mezipředmětové vztahy: Český jazyk a literatura (mluvní cvičení)

Ukázka mluvního cvičení:

Představím vám svého dědečka, který už bohužel není mezi námi, ale stále ho nosím ve svém srdci a mám na něj nespočet vzpomínek.

Byl to nejlepší děda, který byl schopen pro mě udělat první poslední. Pokud byl svědkem nějaké neshody mezi mnou a rodiči, vždy se zastal mě, což mu rodiče občas zazlívali. Jenže prarodiče jsou tu přeci od toho, aby svá vnoučata rozmazlovali, není to tak?

Dědečkovými přednostmi byla ochota pomoci, přátelskost a upovídánost. Vedle toho nesmím opomenout jeho kulinářský talent. Jeho pečené kuře s křupavou kůrčičkou a kuře na paprice snad nikdy nic nepřekoná. Často také vzpomínám na to, jak mě dědeček brávil na langoše do místního bistra, kde jsme vysedávali na terásce a pozorovali kolemjdoucí. Byl to takový náš menší rituál.

S dědečkem jsem prožila velký kus svého života a mám s ním spoustu zážitků. Naučil mě hodně věcí, a hlavně mi ukázal, co je to prarodičovská láska. Doufám, že jednou budu pro svá vnoučata tak skvělým prarodičem, jako byl on pro mě.

6.5 Postav se za svůj názor

Název aktivity: Postav se za svůj názor

Téma: role v rodině, gender

Cíl: Žák vyjadřuje své názory ohledně problematiky rozdělení rolí muže a ženy v rodině a zároveň se učí své názory obhajovat. Žák se rovněž učí respektovat názory druhých. Žák chápe proměny postavení muže a ženy v rodině v souvislosti s vývojem společnosti.

Časová náročnost: 20 minut

Popis: Aktivita je založena na metodě názorové škály (přímky) a slouží především k vyjádření a obhajování názorů. Vyučující může škálu přímo vytvořit pomocí provazu či lepicí pásky na podlaze nebo může jen předem určit prostor ve třídě pro souhlas a nesouhlas (např. ano = okno, ne = dveře). Poté žákům postupně předloží různá tvrzení spojená s rozdělením rolí v rodině z hlediska genderu (viz níže). Tvrzení lze promítnout skrze dataprojektor, aby je žáci po celou dobu viděli před sebou. Po promítnutí každého tvrzení žáci zaujmou pozici na názorové škále podle toho, zda s tvrzením souhlasí nebo nesouhlasí. Vyučující po každém „přesunu“ náhodně vybere některé žáky, aby zdůvodnili svá stanoviska. Na základě argumentace mohou někteří z ostatních žáků změnit svoji pozici na názorové škále. Aktivita přispívá k rozvoji komunikativních kompetencí, argumentace a umění obhajovat své názory. Žáci se zároveň učí vzájemnému respektu a toleranci. Během aktivity může vyučující průběžně sčítat žáky a zapisovat na tabuli „skóre“ u jednotlivých tvrzení. Po aktivitě by měla následovat společná reflexe ve formě diskuse nad problematikou rozdělení rolí v rodině (příklady otázek do diskuse: *U kterého tvrzení bylo pro vás nejtěžší se rozhodnout? Podle čeho jste se rozhodovali? Hrálo nějakou roli rozdělení činností ve vaší rodině? Měly by být podle vás role v rodině striktně rozděleny? Liší se nějak současné postavení muže a ženy v rodině ve srovnání s tradiční rodinou v minulosti?*). Vyučující by měl v závěru diskuse shrnout, že postavení muže a ženy v rodině se spolu s vývojem společnosti proměňuje. V souvislosti s tím by měl odkázat na podobu tradiční rodiny, v níž bylo přesně vymezeno rozdělení rolí, kdy muž představoval roli živitele a matka byla pečovatelkou, která se starala o děti a domácnost a většinou ani nepracovala, což vedlo k tomu, že byla finančně závislá na svém muži. Diskusi lze také orientovat obecně na problematiku genderu a genderové nerovnosti.

Příklady tvrzení (stereotypy, předsudky, které dodnes přetrvávají):

- V rodině by měla vařit jen maminka.
- Opravy v domácnosti by měly být ponechány na tatínkovi.
- Maminka by měla mít na starost uklízení.
- Péče o děti by měla být záležitostí maminky.
- Na rodičovskou dovolenou by měla jít maminka.
- Tatínkovou hlavní úlohou by mělo být finanční zajištění rodiny.
- Tatínek by měl rozhodovat o tom, co se koupí a co ne.
- Na vzdělávání dětí (školní prospěch, docházka, plnění domácích úkolů) by měla dohlížet maminka.

- Vlastnit auto by měl jen tatínek.

Vyučovací metody: didaktická hra, metoda názorové škály (přímky), diskuse

Pomůcky: dataprojektor na promítnutí jednotlivých tvrzení, lepicí páska či provaz pro vytvoření přímky

Klíčové kompetence: k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální

6.6 Co nám dává rodina?

Název aktivity: Co nám dává rodina?

Téma: funkce rodiny

Časová náročnost: 25 minut

Cíl: Žák dokáže vyjmenovat základní funkce rodiny a vysvětlit, co jednotlivé funkce zahrnují. Žák si uvědomí význam rodiny pro člověka.

Popis: Vyučující zahájí aktivitu metodou brainstormingu na téma rodina. Žáci chodí postupně k tabuli a píšou vše, co si vybaví, když se řekne rodina. Během této metody se nic nehodnotí, vyučující je jen nezávislým pozorovatelem. Po vyčerpání všech nápadů vyučující z jednotlivých odpovědí zapsaných na tabuli vyvodí jednotlivé funkce rodiny (citová, ekonomická, výchovná, reprodukční) – barevně odliší pojmy, které souvisí s určitou funkcí (případně nějaké pojmy sám doplní, aby z nich mohl vyvodit zbývající funkce). Všechny základní funkce rodiny poté zapíše na tabuli, aby žáci měli před sebou jejich přehled. Následně si žáci ověří, zda rozumí jednotlivým funkcím rodiny. Vyučující rozdá každé dvojici pracovní list s krátkými příběhy ze života dětí (viz níže). Úkolem je u každého textu určit, která funkce není zcela naplněna nebo úplně chybí. Po vypracování úkolu následuje společná kontrola, po níž lze otevřít diskusi následujícími otázkami:

- *Které dítě z uvedených příběhů je podle vás nejvíce nespokojené? A proč?*
- *Která funkce rodiny je podle vás nejdůležitější? Lze vůbec seřadit funkce dle důležitosti, nebo si myslíte, že jsou všechny stejně důležité? Svá tvrzení zdůvodněte.*
- *Co nejvíce postrádají děti z dětského domova, děti z válečného prostředí nebo děti žijící v Africe? Jaké funkce u nich nejsou naplněny?*

Z uvedených otázek je patrné, že téma funkcí rodiny lze propojit i s tematikou náhradní rodinné péče a s životem dětí v jiných zemích (odkaz k multikulturní výchově).

Ukázka pracovního listu:

K jednotlivým příběhům přiřipšte funkci rodiny, která není zcela naplněna.

„Taťka mi vždy koupí, co chci, ale nemá moc na mě a na mamku čas, protože pracuje dlouho do noci. Taky mi nikdy nedává pusu před spaním na dobrou noc tak jako mamka. Mamka mi někdy říká, že je tatínek kariérista a workoholik, že za to prostě nemůže.“

→ citová (emocionální) funkce

„Ve škole nám dneska dali přihlášku na lyžák. Když jsem ji přinesla domů, mamka si se mnou sedla v kuchyni ke stolu a v klidu se mi snažila vysvětlit, že na lyžák bohužel nemůžu jet, když je teď náš dům v rekonstrukci. Odešla jsem zklamaně do pokoje a bouchla jsem za sebou dveřmi.“

→ ekonomická (materiální) funkce

„Hanka, už třetí chůva, kterou mám za tenhle rok. Ale nestěžuji si, je to fajn paní, stejně jako byly ty předchozí. Hrajeme spolu počítačové hry, jezdíme do kina a chodíme do restaurací. Jediné, co mi na tom všem vadí, je, že naše vidím jen dva víkendy v měsíci, když si konečně vezmou volno v práci a přiletí z rodinné firmy v Americe na chvíli domů. To je pak vždycky málem umačkám štěstím.“

→ citová (emocionální) funkce

„Mamka je super. Vůbec mě nehlídá, což je fajn, protože si můžu dělat, co se mi zachce. Taky se můžu dívat na telku až do půlnoci, což mi ostatní spolužáci závidějí.“

→ výchovná funkce

Vyučovací metody: brainstorming, práce s textem, diskuse

Pomůcky: namnožený pracovní list pro dvojice, psací potřeby

Klíčové kompetence: k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální

6.7 Recept na rodinné štěstí

Název aktivity: Recept na rodinné štěstí

Téma: ideální rodina

Časová náročnost: 15 minut

Cíl: Žák se zamýšlí nad podobou ideální rodiny a uvědomuje si hodnoty, které jsou důležité pro vytvoření šťastné rodiny.

Popis: Žáci mají za úkol vytvořit vlastní recept na rodinné štěstí. Na papír nakreslí hrnec a do něj napíšou hodnoty, které podle nich tvoří šťastnou rodinu (např. láska, porozumění, respekt). Své výtvary pak vybraní žáci stručně představí ostatním. Na základě prezentací žáků se shrnou nejčastěji se objevující „ingredience“.

Vyučovací metody: výtvarná činnost, ústní prezentace

Pomůcky: psací potřeby včetně pastelek, papír

Klíčové kompetence: komunikativní, k řešení problémů

Mezipředmětové vztahy: Výtvarná výchova

6.8 Seznamka

Název aktivity: Seznamka

Téma: volba partnera, seznámení

Časová náročnost: 20 minut

Cíl: Žák je schopen uvést vlastnosti ideálního partnera a diskutovat o jejich důležitosti. Žák je schopen napsat seznamovací inzerát, díky němuž se zamyslí nad svou osobností.

Popis: Vyučující žákům předloží seznamovací inzeráty (viz níže) a jejich úkolem bude, aby si vybrali jeden, který je nejvíce zaujal a jehož autor pro ně představuje nejvhodnějšího kandidáta na jejich partnera. Poté následuje společná diskuse, při níž žáci sdělí svou volbu a zdůvodní ji. Na základě toho se ukážou jejich priority při volbě partnera. Po aktivitě lze otevřít diskusi týkající se vlastností ideálního partnera a seznamování přes internet (*Jaké vlastnosti by měl mít váš ideální partner? Seřadte je dle důležitosti. Je pro vás důležitý vzhled a věk partnera? Co si myslíte o seznamování přes internet? Myslíte si, že je založení účtu na seznamce zoufalým krokem? Nebo si myslíte, že jde v dnešním online světě o běžnou věc? Kde byste se chtěli seznámit se svým životním partnerem? Jaká jsou podle vás ideální místa na seznámení?*).

Ukázky inzerátů:

„Jsem obyčejný člověk se smyslem pro humor. Mezi mé přednosti patří především komunikativnost a spolehlivost. Volný čas rád/a trávím s přáteli. Pozvání na kulturní akce rozhodně neodmítám. Jestli jsem přesně to, co hledáš, neváhej a napiš.“

„Jsem upřímný a trpělivý člověk. Volný čas nejraději trávím s knihou nebo u filmu. Nevyhledávám moc velkou společnost, upřednostňuji srazy s úzkou skupinou lidí, které dobře znám. Pokud jsem tě zaujal/a, určitě se ozvi.“

„Hledám někoho, s kým je zábava a kdo mi vždy vykouzlí úsměv na tváři. Mezi mé koníčky patří hlavně cestování a sport. Také se rád/a dívám na vědomostní soutěže, abych si zlepšil/a svůj všeobecný přehled.“

Bonusový úkol: Představte si, že jste v kůži toho, kdo hledá partnera či partnerku. Napište inzerát, v němž vyzdvihnete své přednosti.

Poznámka k bonusovému úkolu: Po souhlasu všech žáků lze také inzeráty vybrat, poté vždy vylosovat jeden a přečíst ho nahlas, přičemž žáci budou hádat autora inzerátu. Ukáže se tak, do jaké míry se žáci navzájem znají. (Ve třídě, kde nepanuje příjemná atmosféra a dobré vztahy mezi žáky, není vhodné tuto část aktivity realizovat.)

Vyučovací metody: práce s textem, diskuse, písemná práce

Pomůcky: namnožené inzeráty, psací potřeby, papír

Klíčové kompetence: k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální

Mezipředmětové vztahy: Český jazyk a literatura (inzerát)

6.9 Cesta k založení rodiny

Název aktivity: Cesta k založení rodiny⁸³

Téma: manželství, nesezdané soužití, sex, založení rodiny

Časová náročnost: 20 minut

Cíl: Žák se zamýšlí nad pořadím důležitých událostí v životní cestě (např. manželství, založení rodiny) a nad problematikou nesezdaného soužití. Žák rozvíjí své komunikativní dovednosti a schopnost argumentovat.

Popis: Vyučující rozdělí žáky do skupin po 4–6 (závisí to na počtu žáků ve třídě). Ideální je rozdělení náhodné, např. losem nebo určením čísel, aby vznikly namíchané skupiny, což přispívá k posilování tolerance ve třídním kolektivu – nevzniknou tak skupiny složené pouze z kamarádů, ale dojde ke sblížení žáků „nekamarádů“, žáků silnějších a slabších, děvčat a chlapců atp. Každá skupina dostane stejný soubor kartiček

⁸³ Zdroj aktivity: MALINSKÁ, A. a kol. *Hravá občanská výchova 8: pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Praha: Taktik, 2017. (upraveno)

s jednotlivými „zastávkami“ na cestě k založení rodiny (viz níže) a úkolem bude seřadit jednotlivé kartičky tak, jak si myslí, že by měla probíhat cesta dvou lidí k založení rodiny. Každý žák ve skupině může mít jinou představu o ideální cestě, proto je třeba ve skupině diskutovat, vznášet argumenty pro a proti a kompromisem dojít ke konečné podobě své cesty. Poté žáci nalepí jednotlivé kartičky na arch v tom pořadí, na němž se jako skupina shodli. Následuje prezentace všech skupin – každá skupina představí svou cestu a vhodně si ji obhájí. Po prezentaci všech skupin následuje porovnání představených cest a závěrečné shrnutí včetně reflexe, při níž žáci sdělují, jak probíhala spolupráce v jejich skupině, zda bylo obtížné se domluvit atp. Aktivita také může vést k otevření diskuse, jejíž součástí mohou být následující otázky: *Je důležité mít svou cestu životem naplánovanou? Jaký máte názor na narození dítěte do nemanželského svazku? Zastáváte názor, že svatba musí nutně stvrzovat početí dítěte? Myslíte si, že je v dnešní společnosti negativně vnímáno, když má žena jiné příjmení než její muž a děti? Považujete za důležité, aby lidé před svatbou nějakou dobu spolu žili/bydleli? Pokud ano, jak dlouho by podle vás mělo trvat toto společné soužití? Jaký máte názor na zahájení sexuálního života až po svatbě? Jaká okolnost může mít vliv na toto rozhodnutí?*

Pojmy na kartičkách:

láska, přátelství, seznámení se s rodiči partnera, společné bydlení, založení rodiny, první sexuální styk, manželství, seznámení se, svatba

Vyučovací metody: skupinová práce, diskuse

Pomůcky: kartičky s pojmy, arch, lepidlo

Klíčové kompetence: k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální

6.10 Po stopách manželství

Název aktivity: Po stopách manželství

Téma: manželství, sňatek, rozvod, registrované partnerství, svatební zvyky

Časová náročnost: 25 minut

Cíl: Žák se orientuje v tematice manželství, do níž spadají dílčí témata jako například sňatek a rozvod. Žák si ověřuje své znalosti vztahující se k této tematice a zároveň rozvíjí svou schopnost odhadovat/tipovat.

Popis: Pro realizaci této aktivity je nutné, aby měl každý žák (popř. dvojice žáků) k dispozici počítač. Aktivita je založena na mnou vytvořené internetové „hře“ v programu

Twine. Jedná se o větvený příběh vztahující se k tematice manželství, který se dotýká oblasti rodinného práva, sociologie i etnografie. Příběh poskytuje mnoho informací a zajímavostí, a zároveň obsahuje otázky (otevřené i uzavřené), na něž žáci odpovídají. V případě špatné odpovědi se kliknutím na šipku „zpět“ lze vrátit k otázce a odpovídat znovu. Skrze hypertextové odkazy se žáci proklikají až k samotnému závěru příběhu. Na předposledním slajdu, který uvádí některé svatební zvyky, by se ovšem měli všichni žáci zastavit a společně debatovat o dalších svatebních zvycích, které znají. Po diskusi se mohou přesunout na poslední slajd, který představuje pouze závěrečné slovo. Po tom, co se všichni žáci ocitnou na konci „výpravy“, by měla následovat společná reflexe, při níž žáci shrnují, se kterými otázkami si nevěděli rady, co jim šlo nebo naopak nešlo, co nového se dozvěděli, zda je aktivita bavila atp. Společná kontrola není v případě této aktivity nutná, jelikož se žáci sami během „cesty manželstvím“ seznamují se správnými a nesprávnými odpověďmi. Je ovšem důležité žáky předem upozornit na to, aby žádné otázky nepřeskakovali, aby byli poctiví a svědomitě vše plnili.

Odkaz k příběhu: <https://adela123.itch.io/po-stopch-manelstv>

Text příběhu⁸⁴ (hypertextové odkazy jsou ztučněny a šipky označují odbočující větve):

Ahoj, kamarádi!

Dneska se společně podíváme na téma manželství.

Seznámíme se se základními pojmy souvisejícími s touto tematikou a dozvíme se i spoustu zajímavostí.

Při výpravě po stopách manželství také narazíme na "překážky", které budeme muset překonat. Půjde o otázky, na něž se pokusíme správně odpovědět.

Jste připraveni na tuto dobrodružnou jízdu?

Jasně, už se nemůžu dočkat! :-)

Co to je vlastně manželství?

⁸⁴ Zdroje použité při tvorbě textu:

<https://www.podnikatel.cz/zakony/novy-obcansky-zakonik/f4581006/>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Man%C5%BEelstv%C3%AD>

<https://www.czso.cz/csu/czso/cri/pohyb-obyvatelstva-rok-2019>

<https://www.soc.cas.cz/aktualita/zname-nezname-registrovane-partnerstvi-statistiky-rp-v-cesku-po-14-letech>

<https://www.mvcr.cz/clanek/uzavreni-registrovaneho-partnerstvi.aspx>

https://cs.wikipedia.org/wiki/Registrovan%C3%A9_partnerstv%C3%AD_v_%C4%8Cesku

https://cs.wikipedia.org/wiki/Ob%C4%8Dansk%C3%BD_s%C5%88atek

https://cs.wikipedia.org/wiki/C%C3%ADrkev%C3%AD_s%C5%88atek

<https://eurozpravy.cz/veda-a-technika/veda/231785-muzete-si-vzit-vlastniho-bratrance-ci-sestrenici-a-hrozi-vasim-detem-geneticke-problemy/>

<https://svatebniblog.cz/svatebni-tradice/nejoblíbenější-svatebni-zvyky-a-tradice-znate-jejich-vyznam-zjistili-jsme-za-vas/>

<https://www.zeny.cz/svatebni-tradice>

Manželství je definováno jako trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.

Víte, ve kterém zákoníku můžeme najít tuto definici?

a) rodinný zákoník → Manželství sice spadá do oblasti rodinného práva, ale rodinný zákoník v ČR nemáme. Zkus to ještě jednou!

b) manželský zákoník → Je to logická odpověď, ale bohužel není pravdivá. Manželský zákoník totiž neexistuje.

c) občanský zákoník → Bravo! Získáváš zlatého bludišťáka!

Ted' už víš, co je manželství a který zákoník se jím zabývá.

Dále se přesuneme k **formám manželství**.

Na předchozím slajdu bylo řečeno, že manželství je svazek muže a ženy, tedy soužití dvou partnerů. V jiných kulturách se ale můžeme setkat i se soužitím více partnerů.

Rodinné svazky se dle struktury dělí na:

Monogamické – soužití 2 partnerů, obvykle 1 muže a 1 ženy

Polygamické – mnohomanželství (soužití s více než jedním partnerem)

Polygamické svazky se dále rozdělují na *polygynické* (soužití 1 muže a více žen) a *polyandrické* (soužití 1 ženy a více mužů).

Nově se můžeme setkat též s pojmem *stejnopohlavní manželství*.

Tento typ manželství je v současnosti velmi diskutovaným tématem. V některých zemích světa je stejnopohlavní manželství povoleno, jinde naopak není uznáváno.

Víš, jak je tomu v ČR? Mrkni **sem** a dozvíš se to. → Manželství párů stejného pohlaví není v ČR povoleno. Ale osoby stejného pohlaví mohou uzavřít tzv. *registrované partnerství*. To je definováno jako trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví. Od manželství se registrované partnerství liší například tím, že osoby v partnerství nemohou společně adoptovat děti ani být společnými pěstouny (jako jednotlivci ale mohou). Po uzavření partnerství také nevzniká společné jmění a v případě úmrtí jednoho z partnerů nevzniká nárok na vdovský důchod.

Nyní už se orientujeme ve formách manželství, a proto se můžeme posunout **dále**.

Manželství jakožto dobrovolné, trvalé a rovnoprávné soužití muže a ženy je stvrzeno *sňatkem*. Sňatečný obřad je veřejný a slavnostní, činí se v přítomnosti dvou svědků. Po uzavření manželství vznikají práva a povinnosti manželů.

Pokus se uvést dva typy sňatku. Správnou odpověď najdeš **zde**. → Občanský (civilní) a církevní sňatek. *Občanský (civilní) sňatek* se uzavírá před orgánem veřejné moci v přítomnosti matrikáře. Představitelem orgánu veřejné moci, tedy oddávajícím, bývá starosta, místostarosta nebo člen zastupitelstva obce. Občanský sňatek má proběhnout na místě, které je přímo určeno pro konání slavnostních obřadů (např. radnice). Se souhlasem matričního úřadu jej ovšem lze provést kdekoli. *Církevní sňatek* se uzavírá před orgánem církve. Tento typ sňatku probíhá zpravidla v místě typickém pro náboženské obřady (např. kostel) a oddávajícím bývá kněz.

Manželství se uzavírá tak, že oddávající položí snoubencům otázku, zda spolu chtějí vstoupit do manželství. Jejich kladnou odpověď vznikne manželství.

Manželka zároveň po vstupu do manželství přijímá manželovo příjmení.

Otázkou však zůstává, zda má žena povinnost přijmout manželovo příjmení. Co myslíš? Správnou odpověď nalezeš **tady**. → Žena při vstupu do manželství nemusí přijmout mužovo

příjmení, může si tedy ponechat svoje rodné příjmení. Také má možnost užívat obě příjmení (např. Jana Nováková Dvořáková). A dokonce se může stát, že muž přijme příjmení ženy, což je pochopitelné zejména tehdy, když je muž nespokojen se svým příjmením. Kdo by chtěl zůstat po celý život Honzou Skočdopolem nebo Kájou Zadkem, že jo. :)

Dále se pojďme podívat na **podmínky vzniku manželství**.

Manželství může uzavřít každý, nebrání-li mu v tom zákonná překážka.

1) Osoba uzavírající manželství by měla být zletilá a svéprávná. (Ve výjimečném případě může soud povolit uzavření manželství osobě starší 16 let.)

2) Osoba uzavírající manželství nesmí mít momentálně uzavřené jiné manželství či registrované partnerství.

3) Snoubenci nesmějí být osoby, které jsou spolu ve vzájemném příbuzenství (v přímé linii a v linii pobočné do 2. stupně).

4) Snoubenci nesmějí být osoby, které pojí vztah založený buď poručenstvím, pěstounstvím či svěřenectvím.

Otázka pro chytré hlavy: Může uzavřít sňatek bratranec se sestřenicí?

ANO → Dobrá volba! I když je to k nevíře, ANO je správná odpověď. Bratranec se sestřenicí jsou sice ve vzájemném příbuzenském vztahu, ale podle zákona mohou sňatek uzavřít. Jde u nich totiž o příbuzenskou linii 3. stupně.

NE → NE je bohužel špatná odpověď. Bratranec se sestřenicí jsou sice ve vzájemném příbuzenském vztahu, ale podle zákona mohou sňatek uzavřít. Jde u nich totiž o příbuzenskou linii 3. stupně.

Po objasnění vzniku manželství se podíváme na **zánik manželství**.

Manželství je sice definováno jako trvalý svazek, ovšem jeho trvalost není absolutní. Manželství může skončit:

smrtí jednoho z manželů (nebo soudním prohlášením za mrtvého)

změnou pohlaví

rozvodem

A teď trocha statistiky...

Zkus si tipnout, kolik manželství bylo v ČR rozvedeno v roce 2019. Aby to nebylo tak těžké, máš na výběr z následujících odpovědí:

a) 15 300 → Kdepak. To není správná odpověď.

b) 24 100 → Good job! Máš dobrý odhad.

c) 46 700 → Ups, to jsi trochu přepálil/a.

Tak už víš, kolik rozvodů proběhlo v roce 2019. A nyní se pokus odhadnout, kolik manželství bylo naopak v tomto roce uzavřeno. Opět máš na výběr z možností:

a) 78 400 → Tududum...tohle není správná odpověď.

b) 35 800 → Jejda, něco se pokazilo. Zkus to ještě jednou.

c) 54 900 → Placááák! Jsi borec!

A poslední otázka statistického kvízu zní: Kolik registrovaných partnerství bylo v ČR uzavřeno od roku 2006 (zákon o registrovaném partnerství) do konce roku 2019?

a) 1 245 → Nenene, to není dobře.

b) 3 625 → Klobouk dolů! Zvolil jsi správnou odpověď.

c) 5 736 → Je hezké, že tak moc fandíš homosexuálním párům, ale bohužel tohle není správné číslo.

A na úplný závěr nahlédneme pod pokličku **svatebních zvyků**.

Se svatbou se pojí mnoho zvyků a tradic. V každé zemi se trochu odlišují, ale význam mají podobný. Novomanželům mají zajistit štěstí, život v hojnosti a ochranu před nemocemi či strádáním.

Házení rýže

Házení rýže na svatebčany má přinést manželům hojnost a plodnost. V poslední době se také můžeme setkat s obměnou tohoto zvyku – foukání bublin z bublifuků.

Zametání střepeů

Rozbití talíře se dříve provádělo před vchodem domu, v němž měli manželé bydlet. Dnes bývá typické, že se toho zhostí personál restaurace, ve které je přichystána svatební hostina. Hluk má zahnat zlé duchy a společný úklid střepeů znamená, že manželé společně překonají všechny problémy, s nimiž se během manželské cesty setkají.

Polévka z jednoho talíře

Při svatební hostině většinou novomanželé dostanou jeden talíř polévky a jeden ubrousek (bryndák) dohromady a navzájem se krmí. Díky společnému krmení si mají uvědomit, že v manželství budou muset spolupracovat.

Házení kytice

Svatební kytici hází nevěsta do hloučku svobodných dívek, přičemž k nim stojí otočená zády. Ta dívka, která kytici chytí, se dle pověry do roka vdá. Některé nevěsty si ovšem chtějí svoji svatební kytici ponechat na památku, a tak mezi neprovdané dívky hází menší kopii své kytice.

Nevěstin podvazek

Obdobným zvykem je, že ženich vystřelí nevěstin podvazek mezi skupinu svobodných pánů. Ten, kdo jej chytí, se do roka ožení.

O výše zmíněných svatebních zvycích jsi už určitě někdy slyšel. Zkus si vzpomenout na nějaké další tradice spojené se svatbou.

Po společné diskusi se můžeš přesunout na **závěrečný slajd**.

...A je to! Ocitli jsme se na konci výpravy, při které jsme zabrousili do oblasti manželství.

Doufám, že tato výprava byla pro tebe přínosná a že se ti líbila. :-)

Ukázky:

Screenshot samotné „hry“ (po kliknutí na výše uvedený odkaz)

Manželství jakožto dobrovolné, trvalé a rovnoprávné soužití muže a ženy je stvrzeno **sňatkem**.
Sňatečný obřad je veřejný a slavnostní, činí se v přítomnosti dvou svědků.
Po uzavření manželství vznikají práva a povinnosti manželů.

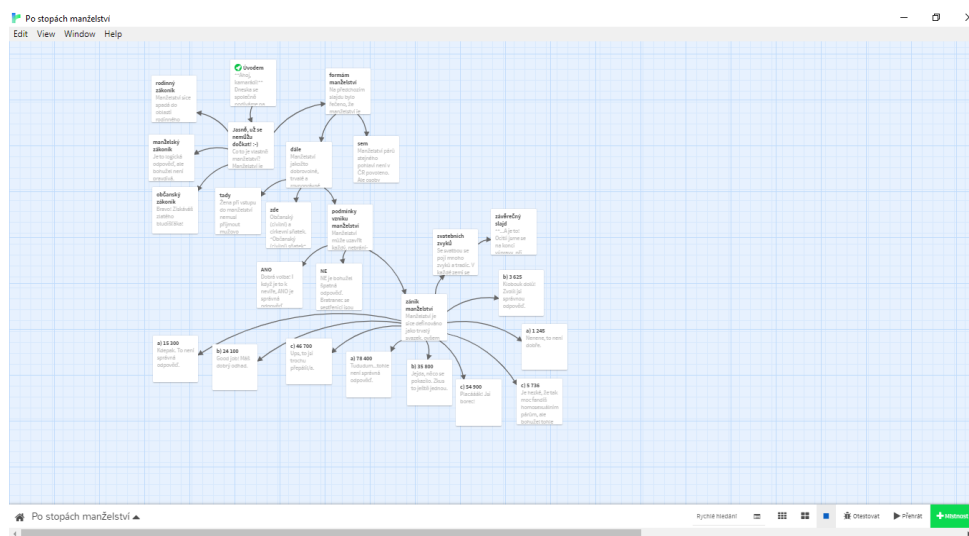
Pokud se uvést dva typy sňatku. Správnou odpověď najdeš **zde**.

Manželství se uzavírá tak, že oddávající položí snoubencům otázku, zda spolu chtějí vstoupit do manželství. Jejich kladnou odpovědí vznikne manželství.

Manželka zároveň po vstupu do manželství přijímá manželovo příjmení.
Otázkou však zůstává, zda má žena povinnost přijmout manželovo příjmení.
Co myslíš? Správnou odpověď nalezeš **tady**.

Dále se pojďme podívat na **podmínky vzniku manželství**.

Screenshot příběhu v programu Twine

Vyučovací metody: práce s PC, diskuse

Pomůcky: počítač s internetovým připojením

Klíčové kompetence: k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální

Mezipředmětové vztahy: Informatika

6.11 Svatební zvyky u nás a ve světě

Název aktivity: Svatební zvyky u nás a ve světě

Téma: svatba, svatební zvyky, cizí národy

Časová náročnost: 45 minut (1 vyučovací hodina) nebo i více

Cíl: Žák se seznamuje se svatebními zvyky, které se dodržují u nás a ve světě. Žák je schopen vyhledat potřebné informace na internetu a zpracovat je do skupinového projektu. Při tvorbě plakátu žák rozvíjí svou kreativitu a tvořivost a učí se spolupráci.

Popis: Aktivita je založena na projektové metodě. Žáci jsou náhodně (losem nebo přiřazením čísel) rozděleni do 4–6členných skupin. Každá skupina obdrží od vyučujícího arch, pastelky a fixy a jejím úkolem bude vypracovat plakát na téma svatební zvyky u nás a ve světě. Jako zdroj informací mohou žákům posloužit smartphony s internetovým připojením, nebo lze vyučovací hodinu realizovat v učebně informatiky, kde mohou žáci využít počítače. Na základě shromažďování textového podkladu se žáci učí vyhledávat a třídit informace a rozlišovat důvěryhodné zdroje od těch méně důvěryhodných. Po vyhledání dostatečného množství informací se žáci přesunou ke svým archům a rozdělí si práci (kdo co bude psát, kdo co bude kreslit). Cílem projektu je, aby žáci vytvořili na arch jakýsi přehled svatebních zvyků u nás a u vybraných cizích národů včetně jejich vysvětlení (např. rozbití talíře, házení svatební kytice, společné krmení polévkou). Rovněž lze do projektu zařadit některé zajímavosti, které se pojí obecně se svatbou a svatebním obřadem (např. typický svatební oděv). Textovou složku projektu by měla vhodně doplňovat složka grafická – např. obrázky znázorňující dané svatební zvyky. V závěru hodiny (nebo v případě nedostatku času příští vyučovací hodinu) představí každá skupina ostatním svůj výsledný produkt projektu – plakát. Po všech prezentacích následuje společné zhodnocení (popř. vyhlášení nejlepšího/nejhezčího plakátu).

Vyučovací metody: projekt, práce s PC, výtvarná činnost, skupinová práce

Pomůcky: psací potřeby včetně pastelek a fixů, arch, mobil/počítač s internetovým připojením

Klíčové kompetence: komunikativní, sociální a personální, k řešení problémů, k učení

Mezipředmětové vztahy: Informatika, Výtvarná výchova

Průřezová témata: Multikulturní výchova, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

6.12 Hlášky našich maminek

Název aktivity: Hlášky našich maminek

Téma: rodičovství, matky

Časová náročnost: 20 minut

Cíl: Žák se prostřednictvím videoukázky seznamuje s typickými matčinými hláškami a srovnává je s hláškami své maminky. Žák se zároveň zamýšlí nad jejich obsahovou stránkou.

Popis: Vyučující žákům promítne krátké video s názvem *Debilní kecy matek*⁸⁵ od populárních ViralBrothers, kteří představují českou dvojici tvůrců virálních videí (tj. rychle se šířících po internetu, zejména na Youtube) a vystupují pod pseudonymy Erik Meldik a Čeněk Stýblo. Tato dvojice podává ve videu zábavnou formou nejčastější a nejvtipnější hlášky našich maminek. Video trvá přibližně dvě a půl minuty a vzhledem k jeho rychlému tempu by bylo vhodné jej pustit žákům dvakrát za sebou nebo ho po určitých intervalech stopovat. Žáci si v průběhu sledování zapisují hlášky, které zazněly ve videu a které zároveň používá i jejich maminka. Poté jsou žáci rozděleni do skupin, v nichž diskutují o zaznamenaných hláškách, a z těch nejvíce se vyskytujících dají dohromady jeden seznam. Následně každá skupina představí ostatním svůj seznam vybraných hlášek. Po krátkých prezentacích všech skupin by měla následovat společná reflexe ve formě diskuse, kterou může vyučující otevřít otázkami typu: *Napadají vás další hlášky, které často rodiče říkají svým dětem? Která hláška vaší maminky vás dokáže nejvíce rozesmát a která naopak nejvíce naštvat? Myslíte si, že budete jednou stejní jako vaše maminky nebo „maminky“ ve videu? Co vás ve videu nejvíce pobavilo a proč?* Během společné diskuse může vyučující taktéž poukázat na typické znaky hlášek – např. tázání (*Kam jdeš? S kým jdeš?*), rozkazování (*Nehrb se!*), nelogičnost až nesmyslnost (*Až usneš, tak mi napiš. → během spánku už člověk těžko něco napíše; Zavři pusu a jez! → při jezení nelze mít zavřenou pusu*), protirečení (*To je mi jedno, jestli Čeněk může, ty nejsi Čeněk. X Proč nemůžeš mít známky jako Čeněk?*) nebo obsahová prázdnota (*Protože jsem to řekla. → fráze, kterou používají rodiče, když jim dojdou argumenty*). Žáci si na základě této stručné analýzy uvědomí, co přesně dělá hlášky vtipnými, a že ne vždy se jedná o pádné argumenty. V rámci aktivity lze také hlasovat o nejvtipnější hlášku z videa.

⁸⁵ Odkaz k videu: <https://www.youtube.com/watch?v=WH2mbwc159Y>

Vyučovací metody: práce s videem, diskuse, skupinová práce

Pomůcky: počítač včetně internetového připojení, dataprojektor, reproduktory, psací potřeby, papír

Klíčové kompetence: komunikativní, sociální a personální, k řešení problémů

Tipy na další aktivity související s daným tématem:

- Za společnou diskusi lze zařadit menší aktivitu, při níž žáci sedí v kruhu a jeden po druhém ostatním sděluje, co má na své mamince nejraději.
- Na téma matky lze připravit celou vyučovací hodinu (třeba ve spojitosti se Dnem matek), při níž budou žáci pracovat na skupinovém či třídním projektu, jehož výstupem bude plakát. Do plakátu lze zařadit všechno, co souvisí s tématem matky – citáty o matce či mateřské lásce, typické maminčiny hlášky, úryvky z písní či básní o matce (např. píseň Pro mámu od skupiny Holki, básnická sbírka Maminka od Jaroslava Seiferta, popř. vlastní dílo) atp. Vzhledem k popularitě sociálních sítí mohou žáci hledat inspiraci i na nich (např. citát o proměně vztahu mezi dítětem a matkou, který koluje na Facebooku: *10 let: Mám tě ráda, mami; 15 let: Dej mi pokoj, mami; 18 let: Chci pryč z domu, mami; 25 let: Můžeš mi odpustit, mami; 30 let: Měla jsi pravdu, mami; 50 let: Chybíš mi, mami; 70 let: Kéž bys tu byla, mami.*). Plakát mohou žáci oživit také svými kresbami nebo nalepenými fotkami svých maminek (samozřejmě s jejich předchozím souhlasem).

6.13 Balíček indicií

Název aktivity: Balíček indicií

Téma: formy partnerského soužití, manželství, nesezdané soužití, registrované partnerství, singles

Časová náročnost: 25 minut

Cíl: Žák se seznamuje s formami partnerského soužití (tradiční forma – manželství; alternativní formy – nesezdané soužití, registrované partnerství a singles) a jejich typickými znaky. Žák rozvíjí induktivní myšlení – z jednotlivých indicií se snaží vyvodit závěr.

Popis: Aktivita je vhodná na otevření tématu formy partnerského soužití. Na začátku jsou žáci rozděleni do čtyř skupin a každá z nich obdrží od vyučujícího několik indicií, na

jejichž základě se pokusí odhalit jednu z forem partnerského soužití. (Hádání s pomocí indicií se objevuje například v soutěžním pořadu Bludiště). Jelikož aktivita představuje motivaci do nového tématu, některé formy soužití žáci třeba nebudou umět pojmenovat. To ovšem vůbec nevádí, účelem aktivity je, aby se žáci probrali jednotlivými indiciemi a společně diskutovali o tom, co asi znamenají, k čemu mohou odkazovat. Nemusí tedy nalézt přesnou odpověď (formu soužití, kterou balíček indicií v sobě ukrývá), ale mohou se pouze pokusit rozluštit a vysvětlit samotné indicie, které obdrželi, a svými slovy popsat a shrnout obsah balíčku. Po uplynutí časového limitu, který vyučující předem stanoví (max. 5 minut), představí každá skupina své indicie a případně také sdělí název formy partnerského soužití, na němž se shodla. Vyučující každý výstup doplní svým komentářem, kterým dovysvětlí jednotlivé indicie a objasní danou formu soužití. Po prezentaci všech skupin udělá stručný výklad, při němž shrne tematiku forem soužití. Pro zajímavost může zmínit i formu LAT, která nebyla do aktivity zařazena.

Balíčky indicií:

- *manželství* – prstýnky, symbol muže a ženy (♂+♀), nápis *YES* (souhlas stvrzující sňatek), obrázky radnice a kostela (odkaz k místě uzavření manželství a k typům sňatku – civilní/občanský a církevní), obrázky znázorňující svatební zvyky (např. rozbitý talíř)
- *nesezdané soužití* – přeškrtnutý oddací list, otázka „*Aničko, kdy už se konečně vezmete?*“, nápis zkouška (odkaz ke spojení *manželství na zkoušku*), obrázek schránky se jménem muže a ženy s rozdílnými příjmeními (během výkladu ale upozornit na to, že rozdílná příjmení mohou mít i manželé), obrázkové rébusy – hromádka, pes a knížka (odkaz ke spojení *žít na hromádce, žít na psí knížku*)
- *registrované partnerství* – symboly dvou mužů a dvou žen (♂+♂, ♀+♀), obrázek duhové vlajky (symbol homosexuality), fotografie z festivalu Prague Pride, nápis *coming out* (veřejné přiznání sexuální orientace), fotografie slavných homosexuálů (např. Aneta Langerová)
- *singles* – obrázek páru, v němž je jeden člen přeškrtnut (odkaz k soužití bez partnera), obrázek přátel na mejdanu (odkaz k přátelství), dětské papírové peníze (odkaz k budování kariéry), mapa světa a pas (odkaz k cestování)

Vyučovací metody: diskuse, skupinová práce, vysvětlení, výklad

Pomůcky: 4 balíčky indicií (viz výše)

Klíčové kompetence: k řešení problémů, k učení, komunikativní, sociální a personální

6.14 Opakovací rozcvička

Název aktivity: Opakovací rozcvička

Téma: manželství, rozvod, náhradní rodinná výchova

Časová náročnost: 10 minut

Cíl: Žák si ověří své znalosti z témat manželství, rozvod a náhradní rodinná výchova. Žák se zároveň učí rozhodovat se sám za sebe a nenechat se ovlivnit ostatními.

Popis: Aktivitu lze využít na začátku vyučovací hodiny nebo na jejím konci pro zopakování probraného učiva. Podmínkou tedy je, aby žáci měli předchozí znalost o dané tematice. Aktivita je založena na pohybové činnosti. Vyučující žákům postupně čte připravené uzavřené otázky (viz níže), na něž žáci odpovídají tím, že si buď stoupnou nebo sednou. Stoupnutí znamená souhlas (odpověď ano) a sezení nesouhlas (odpověď ne). Na vyjádření odpovědi má každý žák pouze pár sekund, důležitá je tedy rychlá, pohotová reakce. Úskalím aktivity je, že žáci mohou jen slepě následovat ostatní spolužáky bez toho, aniž by se zamysleli nad danou otázkou. Proto je třeba, aby vyučující pozorně žáky sledoval a v případě nutnosti některé žáky upozornil, aby se nerozhlíželi po třídě a zapojili jen svoji hlavu. Po aktivitě je vhodné dát prostor reflexi, při níž se žáci učitele doptávají na případné nejasnosti.

Varianta: Místo pohybové činnosti (stoupání a sezení) lze využít předem připravené zelené a červené kartičky, přičemž zelená kartička znamená ANO a červená NE. Zvedání kartiček pravděpodobně do jisté míry odstraní i úskalí předchozí varianty – žáci tak rychle nerozeznají odpovědi spolužáků, proto se budou snažit spoléhat sami na sebe.

Otázky a odpovědi – manželství, rozvod:

- 1) Je v ČR povoleno manželství pro homosexuální páry? → NE
- 2) Je pravda, že musí být manželství uzavřeno v kostele? → NE
- 3) Je pravda, že po rozvodu bývají děti častěji svěřovány do péče matce? → ANO
- 4) Je pravda, že rozvodem oficiálně zanikají příbuzenské vazby (např. švagr, švagrová) mezi rodinami bývalých manželů? → ANO
- 5) Je pravda, že rozvodovost v ČR dosahuje téměř 50 %? → ANO
- 6) Je polygamie soužití dvou partnerů – muže a ženy? → NE
- 7) Mají lidé v manželství stejná práva jako lidé v registrovaném partnerství? → NE
- 8) Lze uzavřít manželství bez účasti svědků? → NE
- 9) Je manželství dobrovolným svazkem? → ANO

10) Liší se instituce manželství napříč kulturami? → ANO

Otázky a odpovědi – náhradní rodinná výchova:

- 1) Je osvojení synonymem slova adopce? → ANO
- 2) Je dům dětí a mládeže jednou z institucí ústavní výchovy? → NE
- 3) Je pravda, že dítě v pěstounské péči přijímá příjmení svých pěstounů? → NE
- 4) Je v ČR povolena adopce dětí homosexuálními páry? → NE
- 5) Existuje pěstounská péče na přechodnou dobu? → ANO
- 6) Může si člověk osvojit více dětí? → ANO
- 7) Mohou si lidé žijící v nesezdaném soužití osvojit společně dítě? → NE
- 8) Je pravda, že o svěřením dítěte do náhradní rodinné péče rozhoduje soud? → ANO
- 9) Lze umístit do dětského domova 2leté dítě? → NE
- 10) Dostávají pěstouni státní příspěvek na výkon pěstounské péče? → ANO

Vyučovací metody: didaktická hra

Pomůcky: žádné, v případě varianty – zelené a červené kartičky pro každého žáka

Klíčové kompetence: k učení

6.15 Domino

Název aktivity: Domino

Téma: rodina (celá rodinná tematika)

Časová náročnost: 20 minut

Cíl: Žák si formou hry zopakuje učivo týkající se rodiny. Žák zároveň rozvíjí schopnost usuzování či předvídání.

Popis: Aktivitu lze využít pro opakování či shrnutí probrané látky. Vyučující si předem připraví otevřené otázky vztahující se k rodinné tematice, na jejichž základě vytvoří kartičky podobající se kostičkám ze hry domino. Každá kartička je rozdělena na dvě poloviny – levá strana představuje otázku a pravá strana odpověď, přičemž otázka s odpovědí se neshodují. Na začátku aktivity rozdá vyučující každému žákovi jednu kartičku (počet kartiček/otázek by měl tedy odpovídat počtu žáků ve třídě). Poté jeden žák přečte ze své kartičky otázku, čímž začne samotná hra. Žák, který si myslí, že má na své kartičce správnou odpověď, se přihlásí a přečte ji. Pokud ostatní žáci potvrdí správnost odpovědi zvednutím palce, hra pokračuje. (Hlasování o správnosti odpovědi přispívá k tomu, aby po celou dobu hry udrželi pozornost všichni žáci, a nezbytné je

zejména v situaci, kdy se s odpovědí přihlásí více žáků.) Žák, který měl správnou odpověď, přečte ze své kartičky otázku, na niž se opět hledá odpověď. Hra končí v momentě, kdy se zodpoví všechny otázky. Aktivita především ověřuje znalosti z oblasti rodiny, a zároveň rozvíjí u žáků schopnost předvídání či usuzování, jelikož na základě své odpovědi na kartičce přemýšlejí nad zněním otázky.⁸⁶

Otázky a odpovědi:

- 1) Co je to nukleární rodina? → soužití rodičů a dětí
- 2) Co je to rozšířená rodina? → soužití rodičů, dětí a dalších příbuzných (např. prarodiče)
- 3) Co zaznamenává rodokmen? → příbuzenské vztahy
- 4) Která funkce chybí v následujícím výčtu základních funkcí rodiny: biologická, ekonomická, výchovná? → citová (emocionální)
- 5) Jak se nazývá proces začleňování jedince do společnosti, který primárně probíhá v rodině? → socializace
- 6) Jaké jsou základní podmínky pro uzavření manželství? → zletilost, svéprávnost
- 7) Jakým jiným slovem lze nazvat svobodné matky? → matky samoživitelky
- 8) Jak se označují lidé, kteří dávají přednost životu bez partnera? → singles
- 9) Do kolika let věku dítěte může být matka na rodičovské dovolené? → do 4 let
- 10) Kde probíhá rozvodové řízení? → u soudu
- 11) Jak se nazývá příspěvek na potřeby nezaopatřeného dítěte (tj. dítěte, které není schopno se samo žít)? → výživné
- 12) Jak se nazývá spoluvlastnictví manželů? → společné jmění
- 13) Co je to nesezdané soužití? → soužití dvou jedinců, kteří nejsou manželé
- 14) Jak se nazývá optimální řešení rodinných (i jiných) konfliktů? → kompromis
- 15) Jak se nazývá manželský obřad? → svatba
- 16) Jakým slovem se označuje pohlavní náklonnost k opačnému pohlaví? → heterosexuality
- 17) Co je to registrované partnerství? → formálně uzavřený svazek osob stejného pohlaví
- 18) Jak se nazývá způsob finanční podpory dětí z rozvojových zemí? → adopce na dálku

⁸⁶ GINNIS, P. *Efektivní výukové nástroje pro učitele: Strategie pro zvýšení úspěšnosti každého žáka*. Praha: Universum, 2019, s. 104–105.

- 19) Která výchovná zařízení se řadí k formám náhradní rodinné péče? → kojenecké ústavy, dětské domovy
- 20) Která z forem náhradní rodinné péče má ve svém názvu obsažen mezinárodní tísňový signál? → vesničky SOS
- 21) Jak se souhrnně označuje metoda, jejímž hlavním úkolem je ochrana před nechtěným otěhotněním? → antikoncepce
- 22) Jak se odborně nazývá umělé ukončení těhotenství? → interrupce
- 23) Jak se nazývá dokument, který lze uzavřít před svatbou a který upravuje zejména majetkové poměry a dědictví? → předmanželská smlouva
- 24) Kdy vstoupil v platnost nový občanský zákoník, kterým se zrušil dosavadní zákon o rodině? → v roce 2014
- 25) Kdy vstoupil v platnost zákon o registrovaném partnerství v ČR? → v roce 2006

Vzor kartičky pro žáky:

otázka	odpověď (na jinou otázku)
--------	---------------------------

Vyučovací metody: didaktická hra

Pomůcky: kartičky domino s otázkami a odpověďmi (viz výše)

Klíčové kompetence: k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální

6.16 Pro a proti

Název aktivity: Pro a proti

Téma: potrat, homosexualita, adopce, jedináček, dobrovolná bezdětnost, předčasné rodičovství, singles

Časová náročnost: 20 minut

Cíl: Žák se zamýšlí nad diskutabilními a kontroverzními tématy souvisejícími s rodinnou tematikou (např. potrat). Žák se učí nahlížet na jednu věc z více úhlů a zároveň rozvíjí svou schopnost argumentace.

Popis: Aktivita otevírá kontroverzní a diskutabilní témata vztahující se k tématu rodiny. Na začátku jsou žáci rozděleni do šesti skupin a každá skupina si vylosuje jedno téma (*potrat, adopce dětí homosexuálními páry, jedináček, dobrovolná bezdětnost, předčasné rodičovství/nízký věk prvorodiček – do 20 let, singles*). Úkolem je, aby se žáci ve

skupinkách zamysleli nad danou problematikou a sepsali argumenty pro a proti, případně výhody a nevýhody. Žáci se tedy vžijí jak do role zastánců, tak do role odpůrců, díky čemuž si uvědomí, že na každou věc se dá nazírat z různých perspektiv. Až budou všechny skupiny hotové, postupně představí své nápady ostatním. Vyučující poté shrne každé téma a doplní jej svými postřehy, které nezazněly. Taktéž může odkázat na aktuálnost některých témat – např. současná situace v Polsku – zákaz potratů a protesty, nebo situace v ČR – odkládání novely o povolení manželství pro homosexuální páry, šíření online petice za manželství pro všechny.

Vyučovací metody: diskuse, písemná práce, skupinová práce

Pomůcky: psací potřeby, papír

Klíčové kompetence: komunikativní, sociální a personální, k řešení problémů, občanské

6.17 Duhová stanoviště

Název aktivity: Duhová stanoviště

Téma: homosexualita, registrované partnerství, manželství

Časová náročnost: 35 minut

Cíl: Žák se orientuje v problematice registrovaného partnerství – např. zvládne vyjmenovat rozdíly mezi registrovaným partnerstvím a manželstvím. Žák je schopen pracovat s různými informačními zdroji a vypracovat si z nich poznámky, na jejichž základě dokáže odpovědět na příslušné otázky. Žák vyjadřuje svůj názor na danou problematiku.

Popis: Před začátkem aktivity vytvoří vyučující ve třídě šest očíslovaných stanovišť, která žákům přiblíží témata homosexualita a registrované partnerství. Název aktivity a počet stanovišť odkazuje k duhové vlajce s šesti pruhy, jež představuje symbol LGBT komunity, do níž se vedle bisexuálů a transsexuálů řadí právě homosexuálové (tj. lesby a gayové). Stanoviště lze vytvořit rozmístěním lavic, přičemž na každou lavici bude položen informační materiál vztahující se k dané tematice (viz níže). Po vytvoření stanovišť vyučující rozdělí žáky do šesti skupin a každé z nich přiřadí číslo udávající začínající stanoviště. Každá skupina tedy začíná na jiném stanovišti, přičemž je předem určen maximální časový limit, který mohou skupiny u stanovišť strávit (např. 3 minuty). Po vypršení limitu se skupiny posouvají na následující stanoviště (např. skupina s číslem 3 začíná u 3. stanoviště a posouvá se dále na 4. stanoviště, skupina s číslem 6 začíná u 6.

stanoviště a posouvá se dále na 1. stanoviště). Na každém stanovišti se žáci seznámí s příslušným materiálem a pořídí si z něj heslovité poznámky (skupina se může předem domluvit, kdo bude zapisovatel, nebo mohou být zapisovateli všichni členové skupiny). Po prostřídání všech skupin na všech stanovištích obdrží každá skupina od vyučujícího pracovní list (viz níže). Jedná se o kvíz s otázkami vztahujícími se k informacím, které žáci získali po prostudování materiálů na jednotlivých stanovištích. Na základě správných odpovědí žáci získají tajenku. Po vylúštení tajenky by měla následovat společná kontrola jednotlivých otázek a diskuse nad problematikou registrovaného partnerství, resp. homosexuality.

Stanoviště + příslušné materiály:

1. Tabulka rozdílů mezi manželstvím a registrovaným partnerstvím⁸⁷:

MANŽELSTVÍ	REGISTROVANÉ PARTNERSTVÍ
základní kámen rodinného práva	administrativní úkon
uzavření před dvěma svědky	uzavření beze svědků
uzavření na téměř jakékoliv matrice	uzavření pouze na 14 určených úřadech
vzniká společné jmění manželů	nevzniká společné jmění, neexistuje úprava vypořádání majetku v případě rozpadu vztahu
mají nárok na vdovský a vdovecký důchod	nemají nárok na vdovský a vdovecký důchod
manžel si může přiosvojit dítě druhého manžela (z předchozího vztahu)	nelze si přiosvojit dítě druhého partnera
lze si společně osvojit dítě z ústavu	nelze si společně osvojit dítě z ústavu
lze být společnými pěstouny	nelze být společnými pěstouny

2. Videoukázka⁸⁸: Lístek s odkazem na video, v němž lesbický pár hovoří o rozdílech mezi registrovaným partnerstvím a manželstvím. Každý žák použije pro zhlédnutí videa svůj mobil a sluchátka.
3. Mapa udávající informace o stejnopohlavním soužití v Evropě⁸⁹
4. Ukázka ze zákona o registrovaném partnerství⁹⁰: název zákona, hlava I (obecné ustanovení), hlava II (vznik partnerství), hlava V (zánik partnerství)

⁸⁷ Dostupné z: <https://www.jsmefer.cz/rozdily>

⁸⁸ Dostupné z: <https://edu.ceskatelevize.cz/video/7129-registrovane-partnerstvi-neni-manzelstvi?vsrce=vyhledavani&vsrceid=homosexualita>

⁸⁹ Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Registrovan%C3%A9_partnerstv%C3%AD

⁹⁰ Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-115>

5. Informace o festivalu Prague Pride a fotografie z tohoto festivalu⁹¹
6. Nový akademický slovník cizích slov⁹²: Žáci mají ve slovníku vyhledat definici pojmu coming out.

Pracovní list:

Odpovězte na následující otázky. Písmena u správných odpovědí vám dají dohromady tajenku.

- 1) Která z následujících možností představuje charakteristické znaky registrovaného partnerství?
 - a) administrativní úkon, uzavření beze svědků, nelze si společně adoptovat dítě, lze být společnými pěstouny → T
 - b) nevzniká společné jmění, není nárok na vdovský důchod, nelze si přisvojit dítě druhého partnera, nelze uzavřít na jakékoliv matrice → D
 - c) základní kámen rodinného práva, uzavření před dvěma svědky, nelze být společnými pěstouny → P
- 2) Které z následujících tvrzení nejlépe vystihuje obsah videoukázky?
 - a) Video se zaměřuje na rozdíly mezi manželstvím a registrovaným partnerstvím týkající se vztahu k dětem. → V
 - b) Video se zaměřuje na rozdíly mezi manželstvím a registrovaným partnerstvím týkající se oblasti majetku. → A
 - c) Video se zaměřuje na rozdíly mezi manželstvím a registrovaným partnerstvím týkající se dědického práva. → R
- 3) Kdo je faktický rodič?
 - a) biologický rodič → O
 - b) zákonný zástupce dítěte → K
 - c) právem neuznaný rodič → A
- 4) Které tvrzení je pravdivé?
 - a) V západní části Evropy je povoleno registrované partnerství. → L
 - b) V západní části Evropy je povoleno stejnopohlavní manželství. → T
 - c) V západní části Evropy je manželství striktně vymezeno jako svazek muže a ženy. → M
- 5) Kdy vešel v platnost zákon o registrovaném partnerství v ČR?

⁹¹ Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Prague_Pride

⁹² KRAUS, J. *Nový akademický slovník cizích slov A–Ž*. Praha: Academia, 2005.

- a) v roce 2014 → E
 - b) v roce 2006 → Á
 - c) v roce 2002 → U
- 6) Které tvrzení není v souladu se zákonem o registrovaném partnerství?
- a) Registrované partnerství je trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví. → Z
 - b) Registrované partnerství se uzavírá před matrikářem. → H
 - c) Registrované partnerství zaniká rozvodem. → T
- 7) Jak se nazývá nezisková organizace, která organizuje stejnojmenný festival bojující za práva homosexuálů?
- a) Prague Price → A
 - b) Prague Ride → Í
 - c) Prague Pride → O
- 8) Kolikáté výročí letos tento festival slaví?
- a) 10. → V
 - b) 11. → S
 - c) 9. → N
- 9) Která z možností představuje tzv. coming out?
- a) Chlapec popírá svou homosexuální orientaci. → I
 - b) Chlapec veřejně kritizuje homosexuály. → Í
 - c) Chlapec se svěřil svým rodičům, že je gay. → É

Tajenka: Michal a David Vaničkovi spolu vychovávají dvojčata Marušku a Adélku, které jim porodila náhradní matka v USA. Stali se populární dvojicí na sociálních sítích, zejména na Youtube a Instagramu, kde vystupují pod názvem _____ .

Řešení: 1b, 2a, 3c, 4b, 5b, 6c, 7c, 8a, 9c; Tajenka: DVA TÁTOVÉ

Vyučovací metody: didaktická hra, skupinová práce, práce s textem, práce se slovníkem, práce s videem, práce s mapou, písemná práce, kvíz

Pomůcky: materiály k jednotlivým stanoviskům + pracovní list (viz výše), psací potřeby, papír, mobil, sluchátka

Klíčové kompetence: k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální

6.18 Černobílý rozvod

Název aktivity: Černobílý rozvod

Téma: rozvod a jeho vliv

Časová náročnost: 20 minut

Cíl: Žák je schopen na základě předložených životních příběhů přemýšlet o problematice rozvodu a jeho důsledcích. Žák si uvědomuje, že rozvod nemusí vždy znamenat něco špatného a že záleží především na přístupu obou rodičů, kteří by měli v první řadě myslet na své děti a hájit jejich zájmy.

Popis: Na začátku aktivity vyučující rozdělí žáky do čtyřčlenných skupin. Každé skupině rozdá dva texty, přičemž každý z textů prezentuje odlišný příběh – první text představuje dobrý rozvod, zatímco druhý popisuje špatný rozvod. Úkolem pro žáky je, aby si oba texty přečetli a zamysleli se nad tím, jak jsou děti v obou příbězích ovlivněné rozvodem, jak velký dopad na ně rozvod má a jaké důsledky jim může přinést. Všechny myšlenky žáci písemně zaznamenávají na papír ve formě bodových poznámek či myšlenkové mapy. U druhého příběhu by zároveň měli domyslet a napsat jeho konec, přičemž by se měli zamyslet nejen nad negativními dopady, ale měli by se pokusit najít i nějaká pozitiva (např. stěhování do nového města = noví kamarádi, nové možnosti, větší samostatnost). Následně každá skupina představí ostatním své nápady, čímž se otevře diskuse na téma rozvod a jeho vliv. V závěru aktivity by měl vyučující poukázat na to, že při rozvodu je důležitý zejména přístup rodičů, kteří by se měli snažit o jeho hladký průběh, měli by se na všem společně domlouvat a dojít vždy ke kompromisu, který bude vyhovovat jim oběma. A tou nejpodstatnější věcí je, aby brali ohled na svoje děti, jejich potřeby a zájmy. Ovšem je nutné také zmínit, že vždy záleží na konkrétní rodinné situaci. V některých rodinách se třeba nelze domluvit, jelikož je tam přítomný závažný problém – např. alkoholismus. V tomto případě je tedy pochopitelné, když jsou děti „odříznuty“ od problematického rodiče.

Texty:

Dobrý rozvod

Maminka s tatínkem se často hádali a já jsem kolikrát kvůli tomu brečel do polštáře. Jednoho dne přišli oba za mnou a sdělili mi, že se budou rozvádět. Byli překvapeni, že jsem jejich sdělení bez problémů přijal, že jsem vůbec neprotestoval. Jejich hádky už mi totiž dost vadily, takže jsem si řekl, že by to konečně mohlo být lepší. Rozvod rodičů

proběhl hladce. Tatínek se od nás odstěhoval, ale naštěstí ne daleko, jen o pár ulic dál. S maminkou se shodl na tom, že ho můžu navštívit, kdykoliv budu chtít. Je fajn mít nějaké útočiště pro případ, kdy mě maminka naštvě. Také je super, že naši spolu vycházejí. V červnu mě oba přišli podpořit na školní akademii, kde jsem vystupoval, což mi udělalo velkou radost.

Špatný rozvod

Jednou za mnou přišla ségra a řekla mi, že zaslechla naše, jak se baví o rozvodu. Vyhnala jsem ji z pokoje s tím, že si to určitě vymyslela. Ale hned další den se její tvrzení potvrdilo. Naši nám oznámili, že jim to už dlouho neklape a že se chystají rozvést. Uběhlo pár týdnů a naši byli oficiálně rozvedeni. Se ségrou jsme si říkali, že pokud jim společné soužití nevyhovovalo, tak takhle to snad bude lepší. Jenže opak se stal pravdou. Mamka si pořád stěžovala, že nemá peníze, a tahala taťku k soudu. Ten se zase dožadoval toho, že chce víc vidět mě a ségru, jenže mamka mu řekla, že pokud nebude posílat alimenty ve výši, kterou chce, zakáže mu k nám přístup. Vůbec jsem mamku nepoznávala, a taky mi na ní hrozně vadilo, když přede mnou a ségrou taťku pomlouvala. To se přece nedělá! Ovšem šok pro mě a ségru nastal tehdy, když nám mamka oznámila, že si našla přítele v Praze a že se za ním všichni odstěhujeme...

Vyučovací metody: práce s textem, skupinová práce, písemná práce, diskuse

Pomůcky: namnožené texty (viz výše), psací potřeby, papír

Klíčové kompetence: k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské

6.19 Rodinné divadélko

Název aktivity: Rodinné divadélko

Téma: rodina, konflikt, výchova, sexuální život, matky samoživitelky

Časová náročnost: 25 minut

Cíl: Žák se seznamuje s rodinnými situacemi a uvažuje nad jejich možným řešením. Při domýšlení daných situací a hledání řešení žák rozvíjí svou tvořivost. Při hraní scének žák rozvíjí empatii (schopnost vcítit se do druhých) a dramatické nadání.

Popis: Vybraní žáci nebo dobrovolníci se pokusí sehrát formou scénky zadané rodinné situace, přičemž musí domyslet jejich konec včetně řešení. Žáci-neherci si během přípravy scének písemně zpracovávají řešení dané situace a přemýšlejí nad otázkami, o kterých by chtěli diskutovat. Při hraní se tito žáci stávají nejen pouhými diváky, ale také

divadelními kritiky, pozorují herecké výkony spolužáků a při následné společné diskusi předkládají své hodnocení. Po přehrání každé scénky třída diskutuje nad zvoleným řešením dané situace, zda bylo vhodné či nevhodné, a zároveň navrhuje další možná řešení. Diskusi lze taktéž orientovat na obecná témata, k nimž se jednotlivé modelové situace vztahují (viz níže).

Zadání modelových situací:

1) Téma: výchova dětí

Dcera se chová drze ke svému otci a odmlouvá mu. Otec se kvůli tomu rozčílí a dá jí zaracha (domácí vězení). Dceru to naštve, protože chtěla jít večer na party s kamarádkami. Proto jde zkusit přemluvit matku, aby zpracovala otce...

→ diskuse nad přiměřenými a nepřiměřenými rodičovskými tresty a celkově nad výchovou dětí, otázky typu *Byl trest pro dceru přiměřený? Dostali jste někdy zaracha? Pokud ano, tak za co? A porušili jste ho někdy? Zažili jste někdy podobnou situaci? Myslíte si, že vás rodiče přísně vychovávají, nebo naopak rozmazlují? Musíte žádat rodiče o svolení (např. když chcete někam jet)?*

2) Téma: prevence před neplánovaným (nechtěným) rodičovstvím

Patnáctiletý syn se svěřuje svému otci, že si našel přítelkyni (jde o jeho první vztah). Otec má z této noviny radost, ale zároveň je plný obav, aby jeho syn nepřivedl svoji dívku do jiného stavu, a zničil si tak život, který má před sebou...

→ diskuse nad zásadami odpovědného sexuálního života, otázky typu *Jaké znáte zásady odpovědného sexuálního života? Dávali vám někdy rodiče přednášku o sexu? Stydíte se o této choulostivé věci s nimi mluvit? Svěřujete se rodičům se svými problémy? Znáte ve svém okolí někoho, kdo otěhotněl brzy (třeba na střední škole)? Víte, jaká je věková hranice pro legální pohlavní styk?*

3) Téma: matky samoživitelky

Šestnáctiletá dcera prosí matku, aby jí dovolila jet na konci prázdnin na hudební tábor. Matka je ale samoživitelka a momentálně nemá moc peněz, proto si nemůže dovolit tak velký výdaj. Snaží se to dceři po dobrém vysvětlit, jenže ta se naštve, rozberečí a uteče do svého pokoje...

→ diskuse nad tématem matky samoživitelky (svobodné matky), otázky typu *S jakými problémy se často potýkají matky samoživitelky? Myslíte si, že je pro tyto ženy obtížné najít vhodné zaměstnání? Jaké mohou být příčiny toho, že se žena stane matkou samoživitelkou? Myslíte si, že existují i muži, kteří sami vychovávají děti?*

Příklady řešení modelových situací:

- 1) Matka s dcerou soucítí, ale zároveň má smysl pro spravedlnost, takže dceři vysvětlí, že svůj trest za nevhodné chování si musí odpykat. Pro útěchu ale dceři sdělí, že pokud bude po celý týden vzorná, může o víkendu uspořádat vlastní večírek doma.
- 2) Otec syna poučí o zásadách odpovědného sexuálního chování (např. nespěchat se zahájením sexuálního života, být na to psychicky připraven, používat ochranu).
- 3) Matka navrhne dceři, aby si našla na červenec brigádu (je jí už 16 let, takže může pracovat). Výdělek z brigády se pak využije pro zaplacení tábora.

Vyučovací metody: inscenace (hraní rolí), písemná práce, diskuse

Pomůcky: lístečky se zadáním modelových situací (viz výše), psací potřeby, papír

Klíčové kompetence: k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské

Mezipředmětové vztahy: Dramatická výchova

6.20 Řeknu to mámě!

Název aktivity: Řeknu to mámě!

Téma: sourozenectví

Časová náročnost: 20 minut

Cíl: Žák je schopen přemýšlet a diskutovat o tématu sourozenectví na základě literární ukázky i na základě svých vlastních zkušeností.

Popis: Vyučující žákům rozdá pracovní list (viz níže), který obsahuje úryvek z humoristického díla *Deník malého poseroutky* a otázky vztahující se jak k dané ukázce, tak obecně k tématu sourozenectví. (Žáci také mohou na základě ukázky hádat, o jakou knihu se jedná). Žáci se mají po přečtení textu nad jednotlivými otázkami zamyslet, aby o nich mohli následně hovořit ve společné diskusi. V závěru aktivity může vyučující pro zajímavost poukázat na jiné významy slov bratr a sestra – např. zdravotní sestra/bratr, pokrevní bratři (bratrství na základě krevní přísahy), řádová sestra (jeptiška) nebo oslovení brácho (kamaráde).

Pracovní list – Sourozenci

Literární ukázka:⁹³

Mám mladšího bráchu, jmenuje se Manny, a nikdy by mi neprošlo, kdybych mu provedl nějaký fůrek. Máma a táta Mannyho chrání, jako by byl princ nebo tak něco. A taky nikdy nemá průšvih, ani když by si to zasloužil. Zrovna včera nakreslil na dveře mého pokoje nesmyvatelnou fixou autoportrét. Myslel jsem si, že mu to máma a táta tentokrát dají sežrat, ale jako obvykle jsem se pletl. Místo potrestání ho naopak pochválili, jako by byl nějaký Picasso. Každé ráno také musím Mannyho vypravovat do školky. Když mu udělám snídani, odnese si misku s cereáliemi do obývacího pokoje a sedne si na plastový nočník. A když už má jít do školky, zvedne se a všechno, co nedojedl, vyklopí do nočníku. Máma mi pořád nadává, že nedojídám snídani. Jenže kdyby musela každé ráno vyškrabovat cornflaky ze dna nočníku, taky by moc chuti k jídlu neměla. Na Mannym mi taky vadí jeho žalování a vymýšlení. Na silvestra jsme spolu blbli s malým chuchvalcem černé niti, který jsme našli v suterénu. Jenže to naše blbnutí skončilo katastrofou, protože Manny ten chuchvalec omylem spolkl a hned běžel za mámou. Máma se ho zeptala, jak ten chuchvalec byl velký, a on vyndal z lednice pomeranč. Kvůli tomu jsem pak musel jít do postele už v sedm večer, a měl jsem tak zkažený silvestr.

Ještě mám staršího bratra Rodricka, který si ze mě neustále dělá fůry. Třeba každý rok mi dává k Vánocům komiks, i když ví, že ho nesnáším. A ta nejhorší věc, co mi provedl, se stala na začátku léta. Probudil mě uprostřed noci a řekl mi, že už je první školní den a že si musím jít chystat věci do školy. Celý rozespálý jsem mu na to skočil, protože měl oblečenou školní uniformu. A tak jsem si šel připravovat snídani, jenže jsem probudil tátu, který na mě začal rvát, co je to za nápad cpát se lupínky ve tři ráno. Hned mi došlo, o co tady jde, a tak jsem tátovi vysvětlil, že za to může Rodrick. Těšil jsem se, jak táta Rodrickovi vynadá, jenže ten za sebou stihl zamést stopy, převlékl se do pyžama a dělal, že spí.

Otázky do diskuse:

- 1) S jakými problémy se potýká hlavní hrdina? Máte s podobnými problémy vlastní zkušenost?
- 2) Kdo je v textu tzv. maminčíným mazánkem? A co toto označení vůbec znamená?
- 3) Vedete si deník? Pokud ano, co si do něj zaznamenáváte?

⁹³ KINNEY, J. *Deník malého poseroutky: Zápisky Grega Heffleyho*. Praha: Albatros, 2009. (upraveno)

- 4) Pokud máte sourozence, jaký vztah s ním máte? Pomáhá vám s něčím? Zlobí vás?
- 5) Jaké mají podle vás výhody a nevýhody mladší a starší sourozenci?
- 6) Souhlasíte s tvrzením, že mladší sourozenci jsou více rozmazlováni, zatímco starší sourozenci jsou přísněji vychováváni? Svou odpověď zdůvodněte.
- 7) Jak se podle vás liší žalování od pouhého mluvení pravdy?
- 8) Kdo jsou nevlastní sourozenci?
- 9) Jaký je podle vás ideální počet dětí a ideální věkový rozdíl mezi sourozenci? A proč?

Vyučovací metody: práce s textem, diskuse

Pomůcky: pracovní list (viz výše)

Klíčové kompetence: komunikativní, sociální a personální, k řešení problémů

Mezipředmětové vztahy: Český jazyk a literatura (práce s literární ukázkou)

6.21 Zažeh nudu aneb tipy na DÚ

Následující podkapitola předloží dva tipy na domácí úlohy, které se vztahují k rodinné tematice.

6.21.1 Rodinný reportér

Úkolem pro žáky je vyzpovídat své starší členy rodiny (např. rodiče, prarodiče). Žáci si zahrají na rodinného reportéra, a to tak, že položí svým příbuzným následující otázky (případně mohou nějaké otázky sami domyslet): *Jak jsi trávil v dětství volný čas? S čím sis hrál? Jak ses choval k rodičům a učitelům? Byl jsi někdy v zahraničí/u moře? Jak často jsi cestoval/jezdil na výlety?* Všechny odpovědi si zaznamenají a poté jednotlivé odpovědi porovnají se svými. Následně se zamyslí nad tím, v čem se jednotlivé odpovědi odlišují a k čemu případné rozdíly odkazují. Na základě této aktivity by si měli především uvědomit to, že byla dříve jiná doba, že nebylo tolik možností jako dnes, nemohlo se kamkoliv vycestovat (odkaz k dějepisné tematice – život před rokem 1989), nebyl internet a digitální média, volný čas se trávil většinou venku, nikoli na smartphonech či počítačích (propojení s mediální výchovou), také byla větší úcta ke starším lidem a k autoritám (rodičům, učitelům) atp. Aktivita by tedy měla především poukázat na proměnu a vývoj společnosti. Rovněž by měla žáky přimět k diskusi se svými rodiči či prarodiči, při níž mohou zaznít i zajímavé rodinné historky a která může přispět k utužování rodinných vztahů.

6.21.2 Rodinné album

Žáci mají za úkol najít v rodinných albech svoji starou fotografii – nemusí na ní být sami, mohou tam být třeba spolu s dalším členem rodiny. Čím vtipnější a bláznivější fotografii vyberou, tím lépe. Poté se pokusí pořídit stejný či velmi podobný snímek, tedy zachytit stejný moment po letech (stejní lidé, místo, věci, oblečení, postoj a výraz ve tváři). Následně z obou fotografií (staré a nové) vytvoří koláž, kterou mohou doplnit vtipným a výstižným komentářem. Pro inspiraci mohou žákům posloužit různé webové stránky, které předkládají nejvtipnější koláže tohoto typu.⁹⁴ Aktivita by měla plnit především zábavnou funkci a zároveň by měla přispívat k rozvoji kreativity. Kromě toho může vést i k posílení rodinných vztahů.

⁹⁴ Např.: <https://www.maminka.cz/clanek/po-letech-nafotili-znovu-oblibene-fotky-z-rodinneho-alba-to-musite-videt>

7 Závěr

Diplomová práce si kladla za cíl zmapovat, jak je pojímána rodinná tematika v rámci předmětu výchova k občanství, a předložit vlastní náměty do výuky věnované rodině. Úvodní část se zabývala tématem rodiny z hlediska teoretického. Nejdříve byl vymezen pojem rodina, dále byly představeny funkce a typy rodiny a tematika manželství. Následně byl nastíněn vývoj rodiny v západní Evropě, přičemž důraz byl kladen na proměny instituce rodiny od 2. poloviny minulého století. V souvislosti s těmito proměnami byly dále přiblíženy vybrané charakteristické rysy současné rodiny (např. rostoucí rozvodovost, alternativní formy partnerského soužití). Následující část práce představila analýzu rodinné tematiky v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání (RVP ZV) a ve vybraných učebnicích občanské výchovy. Závěrečná část práce předložila soubor vlastních aktivit vztahujících se k tématu rodina.

Na základě analýzy rodinné tematiky v RVP ZV bylo zjištěno, že se tato tematika prolíná do více vzdělávacích oborů (výchova k občanství, výchova ke zdraví, etická výchova) a že je probírána již na prvním stupni ZŠ v rámci vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět. V oboru výchova k občanství odkazuje rodinná tematika k oblasti sociologie, ekonomie i práva, a v rámci oborů výchova ke zdraví a etická výchova je mimo jiné patrná souvislost rodinné tematiky se sexuální výchovou. Téma rodina se také dotýká některých průřezových témat (např. osobnostní a sociální výchova).

Stejně jako analýza RVP ZV přinesla i analýza vybraných učebnic (od nakladatelství Fraus a Nová škola) zjištění, že téma rodina se prolíná do více tematických oblastí a společenskovedních disciplín. Analýza taktéž odhalila souvislost rodinné tematiky se sexuální výchovou, jejíž součástí jsou mimo jiné kontroverzní témata jako např. homosexualita. Vedle tematického hlediska se analýza učebnic věnovala i didaktickému hledisku, byly zde zmíněny typy úloh včetně konkrétních příkladů, které se v učebnicích objevují. Jednalo se především o otázky k zamyšlení a diskusi, skupinové práce a práce s textem.

Závěrečná část práce představila soubor námětů do výuky, které jsou založené převážně na aktivizačních výukových metodách (např. didaktická hra, práce s videem) a které přispívají k rozvoji klíčových kompetencí. Většina předložených aktivit nabádá žáky ke společné diskusi, která rozvíjí dané téma v širších souvislostech. Do souboru byly zařazeny jak aktivity motivační, otevírající nové téma, tak aktivity sloužící k prověření znalostí žáků. Z hlediska tematického se aktivity zaměřily především na témata

z analyzovaných učebnic, přičemž pozornost byla věnována i kontroverzním tématům a aktuálním otázkám (např. rozvodovost, gender, manželství pro homosexuální páry). V závěru byly také představeny dva tipy na netradiční domácí úlohy.

Soubor aktivit může posloužit zejména pedagogům a studentům pedagogiky jako inspirační zdroj či didaktická pomůcka pro přípravu na výuku. Vzhledem k šíři tématu rodina, jak ostatně dokázaly obě výše zmíněné analýzy, a vzhledem k mezipředmětovým vztahům, které se u některých aktivit uplatnily, lze předložené náměty využít nejen při výuce občanské výchovy, ale také při výuce jiných předmětů (např. výchova ke zdraví, český jazyk a literatura). Inspirací pro pedagogy mohou být i jednotlivé úlohy zmíněné v rámci analýzy učebnic. Práce ovšem nemusí sloužit jen pro pedagogické účely. Jelikož podává zároveň teoretický přehled o tématu rodina, může rovněž posloužit jako zdroj informací odborníkům i široké veřejnosti, zkrátka všem zájemcům o dané téma.

8 Seznam literatury

Knižní zdroje

FORMÁNKOVÁ, L., KŘÍŽKOVÁ, A. Partnerství spolu, i když zvlášť. In: HAŠKOVÁ, H. (ed.). *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: SLON, 2014. ISBN 978-80-7419-178-7

FUČÍK, P., CHROMKOVÁ MANEA, B. a kol. *Rodičovské dráhy. Dvacet let vývoje české porodnosti v sociologické perspektivě*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6551-2

GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0807-1

HAMPLOVÁ, D. Postoje k manželství a rodičovství. In: FIALOVÁ, L. a kol. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Slon, 2000. ISBN 80-85850-87-7

HAMPLOVÁ, D. Sňatečnost, nesezdaná soužití a veřejné mínění. In: RABUŠIC, L. (ed.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006. ISBN 80-86561-93-3

HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7419-020-9

HAŠKOVÁ, H., VOHLÍDALOVÁ, M. Singles. In: HAŠKOVÁ, H. (ed.). *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: SLON, 2014. ISBN 978-80-7419-178-7

HRUŠÁKOVÁ, M. *Rodinné právo*. Brno: Doplněk, 1993. ISBN 80-210-0598-X

CHEAL, D. *Families in today's world: A comparative approach*. Taylor & Francis e-Library, 2008. ISBN 0-203-00721-2

JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0

KATRŇÁK, T. Kdo jsou svobodné matky v české společnosti? In: RABUŠIC, L., KOCOURKOVÁ, J. (ed.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006. ISBN 80-86561-93-3

KATRŇÁK, T. *Na prahu dospělosti: Partnerství, sex a životní představy mladých v současné české společnosti*. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-352-3.

KOTRBA, T. *Praktické využití aktivizačních metod ve výuce*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2007. ISBN 978-80-87029-12-1

- KUČERA, M. Demografické chování mladých lidí v České republice, jeho sledování v průzkumech, hodnocení reálné situace a vnější vlivy. In: FIALOVÁ, L. a kol. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000. ISBN 80-85850-87-7
- KUCHAŘOVÁ, V. Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství. In: MAREŠ, P. a kol. *Modernizace a česká rodina*. Brno, Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-86598-61-6
- MAŘÍKOVÁ, H. a kol. *Velký sociologický slovník II*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 8071843105
- MOŽNÝ, I., *Moderní rodina – mýty a skutečnosti*. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-58-X
- RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Slon, 2001. ISBN 80-86429-01-6
- SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1
- SITNÁ, D. *Metody aktivního vyučování: spolupráce žáků ve skupinách*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0404-6
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8
- TOMÁŠEK, M. Singles ve světle měnících se typologií a definic: K aktuálně probíhajícímu výzkumu. In: MAREŠ, P., POTOČNÝ, T. (eds.) *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister&Principal, 2003. ISBN 80-86598-61-6
- VOHLÍDALOVÁ, M. Cesty k (ekonomické) soběstačnosti žen po rozvodu a rozchodu. In: HAŠKOVÁ, H. (ed.). *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: SLON, 2014. ISBN 978-80-7419-178-7
- VYMĚTALOVÁ, S. Partnerský vztah. In: FIALOVÁ, L. a kol. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Slon, 2000. ISBN 80-85850-87-7
- VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál 1998. ISBN 80-7178-269-6

Učebnice

BROM, Z., JANOŠKOVÁ, D., ONDRÁČKOVÁ, M., ŠAFRÁNKOVÁ, D., MARKOVÁ, H., ŠEBKOVÁ, J. *Občanská výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2019. ISBN 978-80-7489-471-8

JANOŠKOVÁ, D., ČEČILOVÁ, A., ONDRÁČKOVÁ, M. *Občanská výchova s blokem Rodinná výchova pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2003. ISBN 80-7238-207-1

JANOŠKOVÁ, D. *Občanská výchova 7: Rodinná výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-7238-325-6

JANOŠKOVÁ, D. *Občanská výchova 8: Rodinná výchova 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2011. ISBN 978-80-7238-317-7

JANOŠKOVÁ, D. *Občanská výchova 9: Rodinná výchova 9: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013. ISBN 978-80-7238-999-5

JANOŠKOVÁ, D., ONDRÁČKOVÁ, M., BROM, Z., ČEČILOVÁ, A., ŠAFRÁNKOVÁ, D. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2018. ISBN 978-80-7489-450-3

LAICMANOVÁ, A. *Výchova k občanství 9: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Brno: Nová škola, 2016. ISBN 978-80-7289-835-0

LUNEROVÁ, J., ŠTĚRBA, R., SVOBODOVÁ, M. *Výchova k občanství 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Brno: Nová škola, 2016. ISBN 978-80-7289-852-7

LUNEROVÁ, J., ŠTĚRBA, R., SVOBODOVÁ, M. *Výchova k občanství 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Brno: Nová škola, 2015. ISBN 978-80-7289-542-7

SKÁCELOVÁ, J. a MRÁZOVÁ, L. *Výchova k občanství 6: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Brno: Nová škola, 2015. ISBN 978-80-7289-740-7

URBAN, M. a KRUPOVÁ, T. *Občanská výchova 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013. ISBN 978-80-7238-899-8

URBAN, M., FRIEDEL, T., KRUPOVÁ, T., JANOŠKOVÁ, D., ONDRÁČKOVÁ, M. *Občanská výchova 9: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2014. ISBN 978-80-7489-012-3

Internetové zdroje

HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice. „Sandwichová generace“ – kombinování práce a péče o závislé členy rodiny (děti a seniory)*. [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z:

http://www.genderstudies.cz/download/samozivitelky_sendwichova.pdf

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. [cit. 2021-02-22]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/4986/>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s vyznačenými změnami. [online]. [cit. 2021-02-22]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/4982/>

Sendvičová generace. [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z:

<https://www.sendvicovagenerace.cz/sendvicova-generace/>

Úhrnná rozvodovost v letech 1950–2019. *Český statistický úřad*. [online]. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/uhrnna-rozvodovost-v-letech-1950-2019>